

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

„A vesztőhelyre sáros út vitt...”

Minél tisztább és lelkesítőbb egy forradalom, annál kegyetlenebb az elmaradhatatlan megtorlás, annál fájóbb, szünni nem akaróbb az eljövendő gyász. Ha az egyetemes történelemre vetítve talán nem is, de ránk, magyarokra nézve cáfolhatatlanul igaz a megállapítás. Lapozzuk csak kissé „irodalmi szemmel” ezerszáz éves európai történelmünk képeskönyvét! Követni se győzzük a dicső felemelkedések és nagy nemzeti tragédiák irodalmi értékeléseit, de – a Rákóczi-szabadságharcot is beleértve! – egyetlen korszaknak sem keletkezett oly szívszaggatóan szép és fájdalmas költészete, mint az aradi gyásznapnak.

Vitathatatlan része van ebben népköltészetünknek, amely a teljes Kárpát-medencét teleszórtta *Az aradi nap* jól ismert történetével, Lévay József zaklatott hangú mártírsiratójával. S aztán – a nemzet felmérhetetlen veszteségétől lelki beteg Arany Jánostól napjainkig – alig akad magyar költő, aki ne kötött volna bokrétát a jelképes aradi sírra. Mindegyik méltó az olvasói figyelemre, de ez alkalommal csak egyet szándékozom idézet-alakban is felmutatni.

Az ávó pincéjének kilátástalanságában senyvedő Faludy Györgynek ugyanis minden joga és hitele adott volt, hogy azonosuljon az aradi vértanúkkal. „A vesztőhelyre sáros út vitt és kikericsék kékjei. / Száz év, s meghaltam volna úgy is – vigasztalódott Vécsey. / Lahner György sirt s a földre nézett, / Damjanich szekéren feküdt / Leiningen felmentő honvédek / árnyát kereste mindenütt.” Kissé odébb: „Száz év – s a magyar börtönéjjel / nem változott száz év alatt. / Száz év – s az első fordulóra / ébredtetek és lassan róva / a lépést, meláztatok róla, / mit hozott Világos, Arad...”

Ami Faludynak száz év, időnk szerint már százhetvenre futja, de a kérdés továbbra is időszerű. Valóban: mit hozott? Ha okulást, meggyőző bátorítást, használható nemzetstratégiát nem, hiábavaló volt – gondoljuk sokan, miközben tudván tudjuk, hogy ezeket egyáltalán nem hozta meg, s a XX. század borzalmi még csak eztán következtek. De legalább szép volt, nemzeti önbecsülésünk tekintetében máig felemelő – nyugtatjuk magunkat. A már Petőfi szerint is csendben lapító, gyávaságra és örök cédaságra kárhoztatott, ma a globalizmus álorcája mögött *új ordas eszméket* terjesztő Európán pedig ne csodálkozzunk. Hisz az erkölcsi támogatáson túl, ötvenhat októberében képtelen volt a szovjet lövegek torkába nézni, amikor a pesti srácok – a világ legnagyobb elképedésére – méretlenül ontották vérüket.

Az 1848–1849-es szabadságharc vértanúinak jelentős hányadát ma határon túli vagy – Fico és Porosenko legnagyobb bosszúságára – kettős állampolgárként tartanánk számon. Az ugyancsak vértanúvá lett Perényi Zsigmond, amikor a pribékek megérkeztek érte, felöltözött, érzékeny búcsút vett szeretteitől, s utasította a személyzetet, hogy hagyják nyitva nagyszülősi kastélyának kapuját, mert hamarosan visszatér. A barokk kastély azóta tárt kapukkal várja gazdáját, aki bronzalakban, a vármegyeház elől már képtelen egyet is lépni, de Ugocsába és szíveinkbe örökre visszatért.

Vári Fábíán László

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janoszoltan@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Munkatársak:

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Bolla Eszter (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 410-3417

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)
E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**

*

A címlapon: **Turzi István**

(A fotót London Katalin készítette)

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Vári Fábrián László: „A veszthelyre sáros út vitt...” 1

SZEMHATÁR

Zalán Tibor: <i>Hévízi ősz; Apám; Ajtó</i>	3
Both Balázs: <i>Devictus vincit</i>	4
Oravecz Imre: <i>Ókontri</i>	10
Vasadi Péter: <i>Horowitz; Richter szerelme</i>	15
N. Szabó József: <i>A magyar tudományos elitek és a politika (1945–1948)</i>	16
Marin Georgiev: <i>Győztesek és legyőzöttek</i>	21
Pusztai Zoltán: <i>Akárha valóság lenne; Akkor</i>	22
Wittner Mária: <i>Ötvenhatos arcképcsarnok</i>	23
Reisinger Attila: <i>Ünnep után</i>	25
Boros Erika: „Nyílt seb lett az ország...” (Emlékezés 1956-ra)	26
Tóth Csilla: <i>Vihar után; Fölfelé</i>	28
Kovács István: <i>Személyiségformáló találkozásaim Csoóri Sándorral</i>	29
Péntek Imre: <i>Antológia-est az „októberi ragyogásért”</i>	33
Király Farkas: <i>Tragédiák spirálját írja</i> <i>Beszélgetés Csenger Levente íróval</i>	35
Csenger Levente: <i>Zabfosztók</i>	37
Tönköl József: <i>Nem; Hajnali feljegyzés</i>	39
Monostori Imre: „A protestantizmus az emberből szóló isten vallása” <i>Németh László üdvösségügye és az Eklézsia-megkövetés</i>	40
Gál Sándor: <i>Ilyen nyolcvanhét esztendő! (Mács Józsefre emlékezve)</i>	45
Arató György: <i>Marin Georgiev</i>	46
Marin Georgiev: <i>Iszkáz</i>	47
Turzi István: <i>Háromszáz-EGY; A 366. póc</i>	50

NYITOTT MŰHELY

Zsille Gábor: „Író vagyok, hivatásos álmodozó”
Születésnap beszélgetés Turzi Istvánnal 51 |

KÖNYVSZEMLE

Csontos János: <i>Szamárfül – Alteregók, évfordulók, összegzések</i> <i>Pósa Zoltánról és Vitéz Ferencről</i>	60
Szakály Sándor: <i>Internálás, kényszermunka, kitelepítés...</i> <i>Bank Barbara: Recsk. A magyar internálótáborok története 1945–1953</i> ...	62
Dudás Bertalan: <i>Egy „ikerválság” árnyékában</i> <i>A szuezi válság és Magyarország – 1956</i>	64
Szokolay Domokos: „Hát harcba, elvtárs, bátrak vagyunk!” <i>Kiss Dávid: A Munkásörtség története és előzményei</i>	66
Aniszi Kálmán: <i>1956 – a szabad élet szinonimája</i> <i>Ország György: Honvagy egy ősz után</i>	68

SZERZŐINK 70

Lapszámunkat Kiss Iván grafikusművész alkotásainak reprodukcióival illusztráltuk, amelyeket a *Töredékek 1956* című filmből, illetve az *1956 fénylő arcai* című, Nagy Gáspárral együtt készült kötetből kölcsönöztünk. A színes lapon Kiss Adél, Oláh Katalin Kinga és Oláh Mátyás László *Ötvenhatos hősök arcképcsarnoka* című kollekciónak darabjai szerepelnek.

ZALÁN TIBOR

Hévízi ősz

*Mint elnémult dizőz
hallgat a kert
Madártalan már a hajnal
Kibontott hajjal az ösvényen
valaki lép
Hangtalan a köveken
Homloklebenybe ég a kép
Valaki ismeretlen
Eszembe jut hogy éltem
s szerettem És hangos volt
a kert is egykoron
A levegőben szálló puha korom
most leér És elér És kiír
Hévízi ősz Halott
akár az elnémult dizőz*

Apám

*azt mondta
a Göncölszekér bakján
Halálherceg ül*

*Ablakom fölött áll a Göncöl
és hallom ahogy hegedül
a sok cigány fönt
Súki halott népe
s a bőgő hangjára
fölsír a falu összes vénlegénye
Középen ő a vőfély
kabátja fekete vállán fehér szalag*

*S már ott vagyok én is köztük
halott bátyám vállának dőlve
vágatunk a semmibe
vagy bele a nagy mindenségbe*

Ajtó

*Bezárt ajtóra
pereg a virágszirom
Mögötte sírok*

Gratulálunk szerzőnknek, aki szeptember 21-én átvehette a Szép Ernő-életműdíjat!

BOTH BALÁZS
Devictus vincit

Percek alatt sűrű, tintaszerű sötétté olvadt a február délutáni kásás szürkeség, kezdődött a szokásos csúcsgalamb. Túl voltak már a viziten, a bőségesnek nem nevezhető vacsorán, halkán szólt a televízió. A 112-es szoba legidősebb lakója – állítólag egykori jogászdoktor, nyugdíjazása után idegenvezető – a ködben araszoló járműveket figyelte az ablaknál. Feri, a friss nyugdíjas gépészmérnök és az urológiai műtetre előjegyzett Ákos – vidéki fizikatanár – a külpolitikai híreket nézte. Rommá lőtt házak, bomba tépte utcákon rohamsisakos katonák; unalomig ismétlődő képsorok egy polgárháború sújtotta afrikai országból. Az öregnek, aki kilencvenéves is elmúlt már, tulajdonképpen a nevét sem tudták. Talán bemutatkozott, amikor néhány hete a sors – vagy inkább a betegség kényszerűsége – összehozta őket a 112-es szobába, de egyikük sem emlékezett rá, hogy hívják. Napközbeni üres óráit, ha éppen nem bóbiskolt, az ablaknál nézelődéssel töltötte. Vizitkor tömönatokkal válaszolt az orvos kérdéseire; emiatt kissé habókosnak gondolták – a tanárnak azonban feltűnt, hogy az aggastyán, amikor az utcai forgalom szemlélését megunja, és visszacsoszog ágyához, éjjelszekerénye fiókjából latin aforizmagyűjteményt vesz elő, vagy Seneca írásait lapozgatja. Különbőféle ürügyekkel többször próbálta bevonni a társalgásba, kíváncsi lévén a titokzatos öregúr élettörténetére, de nem járt sikerrel. Elunva a kísérletezést, nem bolygatta hát Néró mesterével folytatott néma párbeszédét, és a vénember napról napra roppant tornyot épített maga köré a hallgatás nehéz köveiből, áttörhetetlen fallal, mély vizesárok-kal körbeásva. Néha elnyűtt, szürke pizsamájában, szigorú tekintetét körbehordozva kimerészkedett a folyosóra. Az egyenes vonalú, szorosra zárt száj és az arisztokratikus ívben hajló orr nemcsak zárkózottságot, hanem valamiféle kérlelhetetlenséget is sugallt; kétoldalt ritkás, hófehér hajjal keretezett tar koponyája, mosolytalan vonásai belső vívódásoktól gyötört, önmagával szemben is irgalmatlan ember képét tükrözték.

Feri két héttel korábban, belpanaszokkal került az osztályra. Kivizsgálások hosszú sora várt rá, aztán az operáció. Bár műszaki értelmiségiként sikerült időben elcsípnie a nyugdíjazását, végigjárta a gyárakban

szokásos ranglétrát. A nyolcvanas években esztergályosból művezető lett, majd műszaki rajzolóvá lépett elő. Estin diplomázott, s mire oklevelén megszáradt a tinta, a rendszerváltás viharai elsöpörték az üzemet. Rövid idejű munkátlanság után volt újságárus, lapkihordó, segédmunkás, végül újra mérnökként helyezkedett el. Éles esze, jó műszaki érzéke átsegítette a korszakokon átívelő gazdasági nehézségek elbocsátási hullámain; a jelenben – biztos nyugdíja mellett – műszaki méréseket és tanácsadást vállalt egy külföldi tulajdonú cégnél. Oldalt fekvé várta a műsorújságban gondosan bekarikázott történelmi tényfeltáró műsor kezdetét. Fekete-fehér dokumentumfilm-részlet az ötvenes évekből: az Operaházban fellelkesülve tapsoló tömeg Rákosit élteti a hatvanadik születésnapjára rendezett ünnepségen, a mikrofonnál a jólfésült Gerő Ernő: „Kívánom a pártnak és népünknek, hogy még sok-sok évig vezessen minket ezen az úton a szeretett Rákosi elvtárs”. Szavait tapsvihar követi. A tanár, mintha műtéthez látna hozzá, sebészi pontossággal hámozni kezdett egy narancsot. Kora délután ugrott be a hálóban gömbölyödő gyümölcsökkel, meg egy kis édességgel a felesége, Zsófi, a kisvárosi gimnázium magyar–történelem szakos tanárnője. Nem sokkal maradt, rokonai már várták, hogy munkájuk végzetével kivigyék kocsival a pályaudvarra. A frissen hámozott narancs üde illata betöltötte a szobát. Mikor végzett, a felét átnyújtotta Ferinek. Meglepte, hogy az öregember komor arccal figyel a műsort. Kínálta őt is: komoran nemet intett.

– Anyám rokonait kitelepítették a Hortobágyra, mert osztályellenségnek nyilvánították őket – mondta a mérnök egy gerezddel a szájában. – A lakásukat meg, négy szoba, százhusz négyzetméter Budán, kisajátította a párt. Valamelyik ávos parancsnok elvtársat ültették bele a pereputtyával. – Rákosi beszélt éppen a *szocializmus* építésének útjáról. Ütemes taps a mondat végén.

A tanár, mintha a szemüvegét keresné, lopva az öregre pillantott.

– Azt tudják, hogy minden vezérünk lovon vonult be a hatalomba? Árpád fekete lovon, Horthy fehér lovon, Rákosi meg Vorosilovon!

– Ez jó volt! – nevetett fel Feri.

Az öregember szeme sarkában mintha könny csilant volna.

Talán az ő családját is elhurcolták – gondolta részvétellel, és lehalkította a készüléket. A képernyőn Mindszenty hercegprímás arca tűnt fel; megtörve is

fegyelmezetten állt két üres tekintetű foglártól közrefogva a bíróság előtt.

– Ezerkilencszáznegyvenkilenc, február nyolc. Életfogytiglani fegyházbüntetés. – Halkan mondta az öreg, de tisztán és érthetően. Egyikük sem kérdezett semmit. Kimondta az ítéletet, amit a filmben két perccel később hoztak a nézők tudomására. Az ítélet napjával együtt.

Egy óra múlva mindketten egyenletesen szuszogva, nyugodtan aludtak. S a „hunyt pillák alatt”, metsző élességgel sorakozni kezdtek annak az évtizednek emlékei, mely Rákosi Mátyás Moszkvából hazatéréseivel kezdődött, hogy a végén feleségével, a jakut Fenyával felszálljon a „lajhárra”, mely elröpítette őket a halálig tartó számkivettetésbe. A Szovjetunióba.

– Erre parancsoljon az elvtárs. – Morózusan lépkedett a zömök férfi mellett. Rosszkedvébe szorongás vegyült. Nemcsak a kárba vesztett esti színházjegy bosszantotta; meglepetésként érte, hogy a Főnök látni akarja. Tartott a találkozástól. Éppen borotválkozott, amikor megreccsent a telefon, a vonal másik felén szenttelen hang adott gépies utasításokat. „Harminc perc múlva legyen a szomszédos utcasarkon. Semmit ne vigyen magával, igazolványt sem. Viselete öltöny, nyakkendő, mintha az előadásra menne. Ne keltsen feltűnést”. Amikor bizalmatlanul rákérdezett, kivel beszél, tétova hallgatás, majd: „állambiztonság”, azzal megszakadt a vonal. Fél óra múlva éjfekete, állami rendszámú Mercedes várta a B. utca sarkán, járó motorral. A kocsit a párközpontba vitte, kísérője az első emeleti folyosóra érve ennyit mondott:

– A Főnök elvtárs nemsokára érkezik.

Feltűnt neki, hogy a férfi, aki testalkatához illő néven Mészárosként mutatkozott be, széles vállain feszülő sötét zakója alatt revolvert hord. Ha valakit a Főnök elvtárs látni akar, annak feladatot szán a párt, vagy nagy bajban van. De miért este fél hétkor hozta ide? Mit akarnak tőle? Nem bizalomgerjesztő ez a zömök, sörtére nyírt hajú férfi, a sofőr végig szótlanul vezetett, aztán magukra hagyta őket a pártház bejáratához érve. Az igazolóbizottság előtt megfelelt, '45 után tagja maradhatott a testületnek. A régi bírói karból elsők között nyújtotta be a tagfelvételi kérelmét a kommunista pártba.

A dolgozószoba puritán egyszerűséggel volt berendezve: két sarokablak között, takarásban az íróasztal, rajta kicsiny Sztálin-szobor, telefonkészülék, megvilágítható, gömb alakú óra. Dísztelen fehér falak, egyetlen fakeszes Lenin-kép közepén, az íróasztal

tal felett. A sarokban mázsás pánccsaszekrény. A Főnök elmélyülten lapozgatott fekete noteszében. Párnás, tömpe ujjai végül megálltak egy lapon.

– Maga tehát Dr. Olti Vilmos. – Tárnyilagos hang, talán emlékezőtehetségét ellenőrzi ezzel a megállapítással. A Buddha-fej átható tekintete, mintha a veséjébe akarna látni, zavarba ejtően vizsgálta a szemben ülő arcát. Aránytalanul tömzsi vagy inkább kövér felsőtesten, nyak nélkül ülő tar fej, milliók életének és vesztének irányítója egy személyben. Igyekezett nyugodtan válaszolni, ügyelt rá, nehogy megremegjen a hangja.

– Igen. Dr. Olti Vilmos.

– Született Billéd, ezerkilencszáztizennégy. *Katólikus* neveltetésű, Szegeden tagja a Mária Kongregációnak és a cserkészmozgalomnak. Szent Imre kollégista, majd belép a Nyilaskeresztes Pártba. Joggyakornokként a Német–Magyar Társaság vezetőségi tagja, mellyel németországi utazáson vesz részt. A cserkészmozgalomban szerzett tapasztalatait írásban jelenti az MKP-nek, ahová 1945-ben kéri a felvételét. Szakmailag jól képzett, politikailag közepesen. Ambíciózus, meggyőződéses ember. Kitűnő munkaerő.

A bíróval forgott a világ. Három éve erre a pillanatra várt; amikor semmisnek mondják ki az igazolóbizottság jelentését, és fejére olvassák, hogy a nép ellensége, szélsőjobboldali, fasiszta elem. Reakciós. Aki manapság útban van, adminisztratív eszközökkel máról holnapra eltüntethető. Ha listára került, internálni fogják; ebben a percben talán házkutatást végeznek a lakásában, és elrejtett fasiszta fegyvereket találnak. Vagy az amerikaiaknak írt kémjelentéseket. Nem válogatnak a módszerekben, olajozott gépezet áll a Főnök elvtárs rendelkezésére. Újabb kémet leplezett le az Államvédelem! A népbíróság tanácsvezetője az imperialisták fizetett ügynöke! A Szabad Nép címlapján vastag betűkkel szedve jelenik meg a neve. Esetleg egy óra múlva letartóztatják, statáriális perben elítélik, és hajnalban a fogház belső udvarán bitóra húzzák. Ismeretlen helyen jeltelen sírba temetik. Képtelen volt megmozdulni. Mintha odaszögelték volna a súlyos, faragott székre kezét-lábát. Hátán csorgott az izzadság. A Főnök jóságos tekintettel figyelte vergődését.

– Látom, elfáradt. Nehéz napja volt. Kikapcsolódni készült, színházba. – Tíz perc múlva porceláncsészében gőzölgött előtte a forró feketekávé.

– Nem ülhetünk a babérokon, Olti elvtárs. Az ellenség figyeli minden lépésünket. Le kell csapnunk

a klerikális reakcióra. Most jön az egyház! Megfogjuk az egyház heréjét! Megmarkoljuk! Egy kényes ügyet bízunk magára. A csuhások foggal-körömmel kapaszkodnak a régi nagybirtokhoz, de Lenin világosan kifejtette, hogy a vallás ópium a népnek. Kábítószer! Az iskolákat az állam kezébe helyezzük. Hallott a Pócspetri-ügyről?

Fűzős, zöld dossziét tolt elé. Rendőri jelentés, cetlire, kézzel írt feljegyzések, fegyverszakértői vélemény. Helyszíni szemle jegyzőkönyv. „Kádár és Péter elvtársak megállapítják, hogy”... Egy Szabolcs megyei faluban a tüntetésre kivezényelt rendőrt saját fegyverével gyilkolta meg a helyi jegyző. Büntőrs és felbujtója a plébános, aki a tömeget az iskola államosítása elleni tüntetésre csődítette.

– A statáriális eljárásban maga lesz a tanácsvezető bíró. A párt és a dolgozók kemény ítéletet várnak, Olti elvtárs.

Majdnem éjfél volt, mire kiszállt a B. utca sarkán a fekete Mercedesből, ott, ahol kora este várták. Nem hazafelé indult, hanem a közeli vendéglőbe ment, hogy megvacsorázzon. Alig akadt üres asztal. Lassú tánczene szólt a füstös helyiségben. Dupla konyakot, erőlevest és natúrszeletet rendelt, aztán rágyújtott. A dossziét gondosan a mellé álló székre tette, hogy szemmel tarthassa.

Egész éjszaka az íróasztala fölé görnyedve tanulmányozta az iratokat. „Június 3-án, csütörtökön este, kilenc óra körül véres rendbontásra került sor a p-i község háza udvarán. Május 31-én Pócspetri község Nemzeti Bizottsága 6:1 arányban az iskolák államosítása mellett foglalt állást. Asztalos János, a község római katolikus plébánosa, aki a plébánia 160 holdas birtoka felett rendelkezik, beismerte, hogy június 1-én a plébániára rendelte a község tanítóit. Tudomásukra hozta, hogy amennyiben a tanítók az egyházi iskolák államosítása mellett foglalnak állást, ki fogja őket az egyházból közösíteni. A szülőket is figyelmeztette, amennyiben az iskolák államosítása mellett foglalnának állást, az egyházból kiközösíti őket.

Június 3-án este a képviselőtestület ülése alatt, az esti litániáról, 9 óra körül mintegy ötszáz főnyi felizgatott tömeg, fenyegető és támadó szándékkal benyomult a község háza udvarára. A rend helyreállítására megjelentek Takács Gábor római katolikus rendőr-vezető, aki hétgyermekes újjazda fia, valamint Hell Ferenc szakaszvezető. Királyfalvi (Kremper) Miklós volt zászlós, községi írnok és Kusnyér János a tömeg élén megtámadták Takács Gábor rendőr-vezetőt, és

tőle fegyverét elvéve Királyfalvi (Kremper) Miklós Takács Gábort agyonlőtte. A gyilkosok és cinkosaik beismerő vallomást tettek. Eddig 28 személyt vettek őrizetbe. Az Államvédelmi Osztály értesítette az ügyészséget, hogy a statáriális tárgyalás lefolytatására szükséges intézkedéseket tegye meg”.

Oldalára fordult, és könyökeit behúzza, erőlködve felült. Az utcalámpa fénye tompa szögben a falóra fehér számlapjára esett. Tizenegy óra. Feri és a fizikatanár szuszogva aludtak. Ma bárki hangoztathatja, hogy jobboldali. Vasárnap elmehet a misére, a kártyaasztalnál gyalázhatja a kommunistákat. De a Nagy Főnök idejében kevesen voltak a bátrak. Nem bátorság, vakmerőség volt szembeszegülni. Öngyilkos lépés. A rendszer félreállította, megörölte a másként gondolkodókat. Mit lett volna, ha azon a júniusi estén nemet mond? Ha nem vállalja a statáriális ítéletet? Hiszen elé tárták a bizonyítékokat, a vádlottak beismerő vallomást tettek. Vagy mindenkiből veréssel és kínzásokkal csikarták ki az aláírást, és ő is csak egy volt a szolgálatteljesítők közül? Mindannyian kergettek baloldali ábrándokat. És minden diktatúra közös vonása, hogy alattvalóit megtört gerincű talpnyalókká züllesztzi...

Szükségszerű volt a Mindszentyk, a Kelemen Gyulák bukása. Szenvtelen hangon kihirdette június 11-én a jegyző halálos ítéletét. Meggyőződéssel hitte, hogy ő ölte meg azt a fiatal rendőrt. Negyven évvel később Királyfalvi Miklóst rehabilitálták, az iskolát visszaadták az egyháznak. Ma annak a nevet viseli, akit ő bitóra küldött egy nyári napon. Aznap éjjel fel is akasztották. A fegyverszakértő a szakvéleményben egy jugoszláv Mauser puskáról írt, azt a fegyvert lefényképezték, és csatolták a képet a szemle irataihoz. A magyar rendőrök sosem használtak jugoszláv gyártmányú fegyvert... Asztalos plébánost huszonöt perccel halálos ítéletének kihirdetése után kegyelemben részesítette a bírói tanács. Életfogytiglani börtönre ítélte; nincs szükség mártírookra. Ki ítélkezett?

Másnap a Szabad Nép címlapján a kép: Szakassits és Rákosi egymás nyakába borulnak az MDP és a szociáldemokraták egyesülési kongresszusán. Kelemen Gyulát, az egyesülést ellenző szociáldemokrata politikust egy hónap múlva életfogytiglanra ítélte. Titkos forgatókönyv alapján készültek a perre. A pártközpont utasította az államvédelmet, hogy a Nitrokémia cég vezetőit sorra le kell fogni. A vád: hűtlenség. Államellenesség. Valutaüzerkedés. Talán Révai, az izgága főideológus, mégis az egyetlen értelmiségi

közöttük, hordhatta össze a vádakát. Az ügyész vádbeszéde szerint az európai hírű hadiüzem gyártástechnológiai leírásait, műszaki bázisát Braziliában akarták kézben tartani. Szabó Kornél vezérigazgatót halálra, a többi vádlottat súlyos fegyházbüntetésre ítélte. 1989 szeptemberében hallotta a rádióban, hogy a Legfelsőbb Bíróság büncselekmény hiányában az összes vádlottat felmentette. Még azon a nyáron – talán júliusban –, 1948-ban hazarendelték Csornoky Viktor egyiptomi követet. Korrupt alak volt, mindenki tudta róla, kémkedés és hazaárulás gyanúja miatt került letartóztatásba. A vádiratban foglaltak alapján kapcsolatot tartott az amerikai titkosszolgálattal. A feljegyzésben odavetett utasításnak eleget téve halálos ítéletet szabott ki rá. Csornoky apósát, Tildy Zoltánt lemondatták az elnökségről, és a kisgazda párt kizárta soraiból...

És az a hétfő reggel, 1950. február 20-án. A nyomott hangulatú, komor tárgyalóteremben minden kénszen állt a nagy színjátékra. Amerikai üzletemberek és magyar cégvezetők perében kellett ítélnie, világos politikai koncepció alapján. Két kommunista műszaki értelmiségit ítél halálra, akiket az államvédelmi vezetők néhány évnvi kényszermunkával hitegettek. Csak a kivégzés reggelén, közvetlenül a végrehajtás előtt tudták meg: kötél általi halál vár rájuk.

Utasították, hogy Radó Zoltán akasztásán jelen kell lennie. 1950. május 8-a, reggel nyolc óra. A tudálékos Dr. Alapy Gyula ügyész, akit sosem kedvelt, intézkedett a halálraítélt elővezetéséről. Radó, mikor a négyszögletű, szürke falakkal zárt udvarra lépett, sápadt volt, de az arca nem tükrözött félelmet. „Államügyész 8:03 perckor a halálraítéltet a büntetés végrehajtása végett a bakónak átadja. A bakó az ítélet végrehajtását 08:04 perckor megkezdi, és az ítélet végrehajtásának befejezését 08:06 perckor jelenti. Az orvosok a halál bekövetkeztét figyelemmel kísérik, a halál beálltát 08:15 perckor jelentik”. 08:45 perckor a jelenlévők megállapítják, hogy a kivégzett holttest a bitófán függ. Az orvosszakértők a holttestet újból megvizsgálják. Államügyész utasítást ad a holttest bitófáról levételére, egyben felboncolását és az épületből elszállítását kétórai időtartamban megtiltotta. A jegyzőkönyv, felolvasása után, 08:50 perckor lezárattott.” Aláírások: Dr. Alapy Gyula államügyész, Dr. Olti Vilmos, kiküldött bíró...

Hirtelen heves hányinger tört rá. Egész testét előntötte valami megnevezhetetlen, iszonyú hóhullám.

– Levegőt! – Hörgésére a tanár felébredt, és miután magához tért, az ablakhoz ugrott. A bírót mellbe vágta a februári hideg, de hamarosan jobban lett. Hajnali öt óra. Az első busz émelyítő gázolajfelhőben elindult a korán munkába igyekvőkkel.

– Jobban van, papa? – kérdezte aggódva a tanár. – Hívjam a nővért?

Az öreg intett, hogy nem kell.

– A pátert is... halálra... '51-ben...

– Félrebeszél. Rosszul van. Hívom a nővért – szolt aggódva Feri.

– Várjon egy kicsit – intette le a tanár. – Mi történt a páterrel?

A bíró légzése egyenletesebb lett. Feri felkattintotta az olvasólámpát, és mindketten megállapították magukban, hogy nem annyira a rosszulléttel, inkább a felindultsággal küzd.

– '51-ben... kivégeztek egy pálos szerzetest. Vezér... Ferenc. De nem úgy temették el. – Mélyről jövő köhögés tört rá, de még kipréselte magából: – Vanay Frigyes... az Új köztemetőben...

Az éjszakás nővér besietett. Megigazította a bíró feje alatt a párnát, már egyenletesen lélegezve feküdt. Megmérte a vérnyomását.

– Jól vagyok – suttogta az öreg. – Jól vagyok.

– Pihenjen, doktor úr. – A bíró mély álomba zuhant. Vasajtók nyíltak és csapódtak álmában. Alagsori iroda; arc nélküli, szürkeruhás tiszték görnyedt férfit gumibotoznak. Gyér lámpafényben ázó, vizeletszagú folyosók. Pokolmélyi, artikulálatlan üvöltés. Széken ülő gyanúsított arcába száz wattos villanykörte világít, a sötétben álló alak cigarettafüstöt fúj az arcába, aztán lerúgja a székről. Vérszeplős íróasztalon vallomás, reszketeg kézzel aláírva. Nyirkos cellákban, szalmapriccseken pinchomályban vakoskodó elítéltek; a tárgyalóteremben megfésülve, vasalt öltönyben állnak. A színházi előadáson mikrofonba mondják az előre megírt válaszokat. Indulnak a biztos halálba. „Bűnösnek érzi magát?” A kérdései – oroszán az özre – gyorsan, gyilkosan csapnak le. „Megértette a vádakát?” Királyfalvi Miklós hangja. Asztalos János hangja. „Bűnösnek érzi magát?” Szabó Kornélé. Geiger Imre és Radó Zoltán szomorúan mutatják továbbítatlan búcsúleveleiket. Radó sápadt arcéle a fogházudvar négyszögében, mielőtt csuklyát húznak a fejére. Két fehérköpenyes orvos, az egyenruhás Princz Gyula tagbaszakadt figurája. Tizenkét perc küzdelem élet és halál peremvidékén, amíg végleg meg nem áll a lassuló szívverés. „Összbüntetésül

halálra és fellelhető értékeik teljes elkobzására...” Magasból sújt az ellenségre: kémekre, árulókra, szabotőrökre. A klerikális reakcióra. „Megfoglaljuk az egyház heréjét!” Mindszenty bíboros átható tekintete. Grósz érsek döbönt arca. A verésektől elkínzott páter betanított szövegét ismétli: „Mindig volt nálam fegyver. A fehér reverendára Mannlichert tettem, így jártam a tanyavilágban nappal is, éjjel is. Magam is megöltem egy szovjet katonát.”

„A Budapesti Megyei Bíróság ítéletet hirdet a Népköztársaság nevében: Vezér Ferencet ösztöbntetésül halálra...” Gépelt jelentés 1951. augusztus 3-án: „Jelentem, hogy Vezér Ferenc holttestét Vanay Frigyes néven, a mai napon eltemettük...” Alapy értesíti Gerőt; a Népbíróság Tanácsának bírái a Mindszenty-pert követően fizetésemelést kapnak. „Szent Imre kollégista, majd a nyilas párt tagja lesz. A párt és a dolgozók kemény ítéletet várnak. Nem ülhetünk a babérokon, Olti elvtárs. Nem ülhetünk a babérokon. Nem ülhetünk. Nem...” „Megértette a vádat?” „Igen, megértettem.” A lelkiismeret könyörtelen hangja ismétli a halálra szánt, elvénült test felett dermesztő vádbeszédét. Azt értette meg. Ki ítélezhet, és ki bocsáthat meg, ha a színjáték szereplői rég halottak, ha megírt szerepüket eljátszották a katakombák poshadt magányának rabjai, hogy újra elnyeljék őket a börtönök, a jeltelen sírhalmok... Őt senki sem ítélte el. Igaz, Kádárék nem engedték vissza a bírói székbe, de lehetett ügyvéd, vállalati jogtanácsos. Olaszországi csoportokat kíséror idegenvezető. „Tisztelettel felhívom a figyelmüket az oltárkép szépségeire, a szentségtartó míves kidolgozására...” Őt senki nem akarta felakasztani, meglincselni, internálni. Villanyáramot vezetni a heréjébe. „Új szelek fújnak” – szuszogta a zsírpárnás tenyerű titkár, mielőtt ’62-ben kizárták a pártból. Valaki előtt mindenkinek számot kell adnia egyszer. Egy elhibázott, félelemre épült életről is. Lehet-e még kegyelemért fellebbezni, ha mindenki félt? A megfélemlítők is félték. A Főnök elvtárs is rettegett, talán még a testőreitol is, akik meg tőle félték. Átitatódott az élet paranoiás rettegéssel. Bekúszt az otthonokba, a munkahelyekre. A családokba. Mindenki lehetett feljelentő és feljelentett, lehallgatott, internált. Rajkot csak azért nem bízták rá, mert ismerte a jobboldali foltot a fiatal éveiből. A Mindszenty-per ebédszünetében Alapy letolta: miért kellett felhozni, hogy csak két forintja van ebédre? R. elvtárs külön szobában hallgatta a tárgyalást... Hatvan éve hordozza az ítéleteit. Ez az ő ítélete?

„Ösztöbntetésül halálra?” Vagy ez az életfogytig tartó szabadságvesztés? Ki volt az igazi Olti Vilmos? A gyáva megalkuvó, keresztényből folyton zsarolható vérbíró – vagy hithű kommunista, aki sorozatosan csalódott a kezdeti baloldali ábrándok után, de gyenge jellem lévén, mégis eszköze lett az üldözési mániában tomboló zsarnokságnak... Ki voltam én, kilencvenöt évesen, betegen, elhagyottan és ismeretlenül halálraítéltként fekvő, a történelemkönyvek lábjegyzeteibe száműzött, véreskezű árnyalak?

– Jó napot kívánok. Lajos atya vagyok, a lélek orvosa. Jézus üdvözli önöket!

A tanárnak látogatója volt, a folyosón kamasz fiának félhangosan ecsetelte az éjszaka történéseit. Feri olvasgatott a délelőtti fényben; a jókedvű köszöntésre leeresztette újságját.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus.

– Mindörökké, ámen – bölintott mosolyogva a pap.

A bíró izgatottan felült. Az álmatlan éjszaka gyötrelmes gondolatai, melyek átúsztak abba a néhány órás, rémlátomásokkal vemhes alvásba, kimerítették. Talán lázas, és félrebeszél – gondolta a pap, amikor az öregember, megpillantva őt, izgatottan igazságtalan ítéletekről beszélt, súlyos bűnöket emlegetett. Meglepett mosollyal, várakozón nézte az alacsony, sovány kis embert.

Koros ember volt maga is, de nem hajlították meg az évek. A nővérek, orvosok ismerték, és tudták: Lajos atya évtizedek óta fáradhatatlanul járja a kórházakat, hogy Jézust elvigye a betegekhez, a haldoklókhoz. A két férfi egymással szemben állt, s a pap valami megváltatlanságot, reménykedést olvasott ki viselkedéséből, egész lényéből.

– Mondja – kérdezte az izgalomtól reszkető bíró –, mi a véleménye Olti Vilmosról?

– Olti Vilmosról? – kérdezett vissza meglepetten.

– A legrosszabb. Olti vérbíró volt, elítélte Mindszenty atyámat, az egész nemzetemet és engem is. – Halkan beszélt, szavaiban mégis szigorúság csengett; nem a kegyetlen ítélet, hanem a fájdalmas igazság kimondásának kötelessége. Emlékezett a névre: huszonegy éves ifjú piarista korában, amikor az iskolák államosítása elleni tiltakozásul Lénárd Ödön atya és az Actio Catholica leveleket küldött a magyar háztartásokba, ő is segített a kézbesítésben. Ez volt a bűne.

Beidéztek, Lénárd atya már bilincsből ült a kihallgató helyiségben. Hetyke kis ember hallgatta ki,

azt kérdezte, ismeri-e ezt az embert... Lénárd Ödönt hat év szabadságvesztésre ítélte a kis ember. Ő volt Dr. Olti Vilmos.

Az aggastyán, két kézzel a pap vállára borulva, elhaló hangon suttogta:

– Ne mondja, hogy vérbíró... mert én vagyok Olti Vilmos. Kérem, könyörüljön...

Kerényi Lajos leforrázva, mozdulatlan állt. Iszonyatos erőfeszítésébe került, hogy megszólaljon. Rákosi rendszerének egyik leghírhedtebb vérbírója arcán lefolytak a könnyek. Megsimogatta ezt az arcot. Isten képmása ő is – gondolta, akiből mégsem égett ki örökre és végérvényesen az Isten utáni vágyakozás. Nemsokára megtér a Teremtőhöz, és talán megsejtett már valamit a Nagy Titokból. A halálos ágyon nincs ateista. Egytől egyig *Istenhez hanyatló árnyék* vagyunk. Uram, itt áll a jobb lator, és reszket.

Iszonyatos bűnök nyomják a lelkét. Tudja: nincs már sok hátra.

– Legyen nyugodt. A jóságos Jézus megbocsátott önnek.

– Akkor most már megnyugodhatok? – kérdezett vissza reménykedve.

A pap rámosolygott, és bólintott.

– Igen. Megnyugodhat.

Az öregember lehajtott fejjel visszacsoszogott az ágyhoz. „Ne sírj! Íme, győzött az oroszlán Júda törzséből, Dávid sarja. Ő majd kinyitja a könyvet, feltöri hét pecsétjét.”

– Devictus vincit – mondta halkán a pap. – A bíboros úr megbocsátott.

Az 1950–1989-ig rendeletben előírt „felszabadulás ünnepének napján”, 2009. április 4-én Olti Vilmos elhunyt.

ORAVECZ IMRE

Ókontri

Elmúlt a tél, a háború még tartott, de Magyarország területén megszűntek a harcok. Amíg a határban nem lehetett mit csinálni, hallgatták a hadijelentéseket, amelyek rendre a németek hátrálásáról szóltak. A német tiszt otthagya a rádióját, és amíg le nem merült a telepe, követték a hadi eseményeket. Steve-et aggasztotta, hogy a szövetségesek túl lassan nyomulnak előre, és fennáll a veszélye, hogy a végén egészen az oroszoké lesz Németország legyőzésének dicsősége. Ami nem lett volna igazságos, hiszen nyilvánvaló volt, hogy ha hadieszközökkel és élelmiszerszállítmányokkal nem segítik őket az amerikaiak, nem-hogy országukból kiűzni, de megállítani sem tudták volna a németeket.

Márciusban végre kinyílt az idő, és Steve már akkor se tájékozódhatott volna tovább, ha működik az a rádió. Meg kellett kezdeni a tavaszi munkákat, és a legkisebb dolga is nagyobb lett annál, hogy a frontok alakulásával foglalkozzék. A földet nem érdekelte a háború, az, hogy valahol még mindig ölik egymást az emberek. Meg kellett munkálni, előkészíteni, ültetni, vetni bele.

Steve-nek most vetnie nem kellett, a búzát, árpát ősszel beletette. De az ültetés akadályba ütközött. Kukoricája, krumplija lett volna, vonóereje, lova azonban csak egy volt, mert a Csillagot elvitték az oroszok. Márpedig egy lóval lehetetlen szántani. Üres kocsit húzatni, ekekapázni lehet, de szántani nem. Lett volna pénze lovat venni, de egyelőre vásárok nem voltak. Ám ha vannak is, kinek lett volna most eladó lova? Aligha valakinek is. Nem volt ló. A háború megtépázta az állományt, általános volt a lóhiány. Legjobb lett volna traktorral szántani, csak-hogy az üzemanyag híján továbbra sem jöhetett szóba. A HSC R30/35 így merő fémtömeggé redukálódva, kihasználatlanul árválkodott a kocsiszínbén.

Nem maradt más hátra, mint lovat kérni kölcsön. Steve ódzkodott ettől, mert tudta, hogy a szajlai ember nem ad lovat kölcsön. Az a szemefénye, minden-nél becsesebb, előbbre való. Előbb kölcsönadná a feleségét, mint a lovát. De nem volt választása, meg-

kellett próbálnia. Végigjárta a rokonságot, és mindenhol elutasításra talált. Végül Ferenc bátyja szánta meg, és rendelkezésére bocsájtotta a herélt csödörét, de kikötötte, hogyha közben neki is kell, akkor azonnal hozza vissza, még akkor is, ha nem végzett azzal, amit éppen csinál.

Ami az új viszonyokat illeti, egyelőre nem sok jót tapasztalt, de kizártnak tartotta, hogy olyan szovjet világ lesz, mint Oroszországban van, hogy bolsevik rendszert kényszerítenek az országra. Úgy gondolta, hogy az oroszok nem maradnak itt végleg. Nem maradhatnak, mert nem engedik meg nekik a szövetségesek: az amerikaiak, az angolok, a franciák. Vagy ha mégis maradni akarnának, akkor szembekerülnének azokkal, ami újabb háborút eredményezne, és azt aligha akarhatják, hiszen most ér véget egy, és előbb azt kell kiheverni. Elidőznek itt egy darabig, megsarcolnak bennünket, szívják a vérünket, beleszólnak ebbe-abba, de aztán elkotródnak, és otthon üzik tovább kisdud játékaikat. Az ország függetlensége helyreáll, és létrejön egy jobb, demokratikusabb rendszer.

Nem volt mindjárt ilyen derűlátó. Először még az is megfordult a fejében, hogy nem kellene-e azonnal csapat-papot itt hagyni, és visszamenni az Egyesült Államokba, ahol már régen véget ért a gazdasági válság? Nem önámítás-, hiú reménykedés-e maradni? Nem kellene-e leszámolni az álmával, belátni, hogy az esetleg végképp valóra válthatatlanná vált? Ebben közrejátszott az is, hogy megírta a szüleinek: megvannak, élnek, átvészelték a háborút. Erre azt a választ kapta, hogy hála a Jóistennek, örüljenek neki, de most már ne maradjanak tovább, ne kísértsék tovább a sorsot. Azonnal csomagoljanak, hagyják ott a tanyát, és induljanak Amerikába. Már át lehet jönni az óceánon, már van polgári hajóforgalom. Ha akarják, még eléjük is mennek a keleti partra, nem ők maguk, hisz ahhoz túl öregek már, hanem Jim vagy Rose. Ha netán nem lenne annyi pénzük, amennyi a négy hajójegyre kell, az sem akadály, küldenek, csak szóljanak. El onnan, abból az országból, még ha az ókontri is az, el, amíg nem késő, mert ott kommunizmus lesz. Olvasták az újságban. Azt csinálnak az oroszok, azért foglalták el. Az egész világon azt akarnak, de abból nem esznek.

Aztán még egy ilyen megingása volt.

Megint alakultak pártok, lett parlament, és nagyon emlegették a demokráciát, de a helyhatósági tisztségviselőket mégsem választották, hanem felülről

Részlet a szerző *Ókontri* című készülő regényéből

nevezték ki. Szajlán például így lett bíró Kusnyár Gábor. Még ennél is jobban elbizonytalanította, hogy beharangozták, eltörlik a Jurcsek-rendszert, helyette azonban menten egy másikat, egy még szigorúbbat vezettek be. Nem vitatta, hogy a háború szétzilálta országban az élelmiszerellátás biztonsága érdekében átmenetien szükség lehet arra, hogy a földművelők bizonyos termékeiket szabott áron az államnak adják el, de az új beszolgáltatás mértékét túlzottnak tartotta. Továbbnehezítette a parasztember helyzetét, és már-már lehetetlenné tette a gazdálkodást. Először is igen szűken meghatározták, mi a szükséglet, külön az emberét, külön az állatét. Ez a fejadag esetében negyvenöt kiló búzát tett ki. De minden egyébből is mennyiségeket állapítottak meg, beleértve még olyasmiket is, mint a lencse, borsó vagy hajdinakása, amely utóbbit Steve nem is ismerte. Ami a szükségleten felül termett, azt hatósági áron egy erre kijelölt kereskedőn keresztül be kellett szolgáltatni, és ez a hatósági ár lényegesen alacsonyabb volt, mint korábban. És természetesen kötelezettségeket írtak elő, amelyeknek értelmében a megművelhető földterületnek legalább a felét fel kell szántani, annak egyharmadán búza, nyolc százalékán pedig ipari növény termesztendő. Új elem volt az is, hogy aki folyó év október 31-ig nem szolgáltatja be, amit kell, azt öt év fegyházbüntetéssel sújtják. Ehhez jött még a közmunkakötelezettség, és számos, eddig ismeretlen adó, mint községi adó, megyei adó, útdadó, kamarai illeték, továbbá korlátozások egész sora kezdve attól, hogy mezőgazdasági terméket ezentúl hatósági engedély birtokában lehet szállítani egészen addig, hogy magánfogyasztásra egy gazda évente csak egy disznót vághat.

Az őszi, a határidő még messze volt. Steve egyelőre a tavasziakat, többek közt a repcét tette a földbe – ezt az ipari növényt választotta a munkai igényesebb cukorrépa helyett –, de már most főtt a feje a gabona-beadás miatt. Mi lesz az ő sörárpájával? Földjei zömében az van, arra szerződött, de már nemigen veszi át a gyár. Úgy hallotta, nincs is már meg, lebombázták. És alighanem így van, mert írt nekik, és nem válaszoltak. Annak csak elenyésző részét minősítik szükségletnek, vagyis állati takarmánynak. Mi lesz a többivel? Azt mind be kell adnia! Az közepes termés esetén is sok-sok mázsa! És potom pénzért! A legjobb volna eladni, és búzát venni helyette. De hogy adhatná el? Csak feketén, ami kockázatos. Szabad piacon semmiképpen, ha egyáltalán lesz sza-

bad piac. Pedig jó lenne, ha lenne. Meg minden úgy lenne megint, ahogy volt, legalább úgy, és búzával mindent meg lehetne váltani.

Májusban aztán szembesült azzal, hogy az új rendszer ennél is rosszabb, mert rosszhiszeműségre épül, és működtetői semmit nem bíznak a véletlenre.

Reggel volt, és jómaga éppen otthon. Kukoricát ekekapázni indultak volna Mihállyal. A kapát már feltették a kocsiderékba, és a lovat is befogták a kocsiba, mikor Morzsa vendéget jelzett a kapu felől.

– Nézze meg, ki az! – mondta Steve az öregnek. – És ha már ott van, nyissa ki a nagykaput is. Én addig megtöltöm az abrakos tarisznyákat.

Alaposan megcsappant a zab, be kellett osztani, ha azt akarta, hogy kitartson az újjig, ezért, ha tehette, maga porciózta. – Remélem, Fáni megfoltozta, amelyik kilyukadt.

Még nem volt tele a két tarisznya, mikor Mihály visszajött a kaputól.

– No, ki az, és mit akar? – kérdezte tőle.

– Egy aktatáskás ember meg egy rendőr. Veled akarnak beszélni, azt mondják.

– Rendőr?

– Az.

– És mért nem gyönnék be?

– A kutya miatt. Hogy azt előbb kössük meg.

– Kinyitotta a nagykaput?

– Nem hagyták kinyitni.

– No, ha annyira kellek nekik – mondta Steve. Átadta Mihálynak a tarisznyákat, és a kapuhoz ment.

Morzsának az orosz katona golyója maradandó sántaságot okozott, de három lábbon ugrálva is dühödten hajtott.

– Jól van, na. Mars hátra! – szólt rá Steve, mire elhallgatott, és engedelmesen elbicegett. – Jó napot – köszönt Steve előre, a kiskaput kinyitva. – Kihez van szerencsém? – kérdezte az aktatáskás felé fordulva.

– Felmérőbiztos vagyok a Járási Közellátási Hivataltól – felelte az. – Ha ez neked szerencse – mormolta félre. Nem viszonzta a köszönést, és a nevével sem árulta el.

Papírt vett elő a táskájából, és olvasta:

– Árvai Steve, Szajla, külterület, Rácfalu-dűlő.

– Stimmele, de Sztív – javította ki a biztost Steve, mert az úgy mondta, ahogy írva van.

– Miféle név ez?

– Angol.

– Maga angol.

– Nem. De mit óhajt felmérni?

– Majd megtudja, csak engedjen be. De előbb kösse meg azt a dögöt!

– Nem bántja az már magukat.

– Csak kösse meg!

Steve habozott.

– Ez parancs – szólalt meg a rendőr.

– Az én portámon én parancsolok.

– Most nem – szögezte le a biztos.

Steve indult volna hátra Morzsát megkötni, de a rendőr megállította.

– A kaput addig is csukja be!

Steve eleget tett a felszólításnak.

– Tessék – mondta újból kinyitva a kiskaput, mikor visszatért.

A vendégek a nagykapuhoz támasztották a biciklijüket, és bejöttek az udvarba.

– Felmérem, mije van, mi terménye, állata, élleme, munkaeszköze. Kötelessége engem a portáján kalauzolni, és mindent megmutatni. Figyelmeztetem, hogy ne titkoljon el semmit, ne vezessen félre, mert az büntetőjogi következményeket von maga után. – Szünetet tartott. – Megértette?

– Igen – felelte Steve, miután nyelt egyet. Lett volna kérdése, de megtanulta már, hogy Magyarországon jobb nem kérdezni a hatóságot. Már így is hibát követett el azzal, hogy azt mondta, itt ő parancsol. – Mivel kezdi?

– Szemes terménnyel.

– Akkor először a csűrbe menünk, ott a hombár.

– Ki tartózkodik még magán kívül a tanyában? – állt meg a biztos a tornác előtt.

– A feleségem, két kiskorú fiam és két munkásom, egy férfi és egy nő.

– Ők most hol vannak?

– A feleségem a gyerekekkel a házban, a munkásaim a hátsó udvaron.

– Hívja őket ide össze, nehogy közben eldugjanak valamit. Rendőr elvtárs, menjen a gazdával!

Steve hátrament a rendőrrel, de eltartott egy darabig, míg visszatértek Mihállyal és Fánival. A lovakat ugyanis előbb ki kellett fogni, Fáni pedig a kertben kapált, és nem találták mindjárt.

A rendőr követte a házba is Steve-et, ahonnan megint nem jöttek ki azonnal, mert Júlia először nem értette, miről van szó, Jancsika pedig idegent látva sírva fakadt, és Georgie is vonakodva engedelmesskedett.

A biztos idegesen topogott kint.

Júlia köszönt neki, de az ő köszönését sem fogadta.

– Álljanak ide sorba a fal mellé – rendelkezett –, és maradjanak itt, amíg engedélyt nem adok, hogy oszolhatnak. No, akkor menjünk abba a csűrbe – fordult Steve-hez.

A rendőr ott maradt örködni.

– Ez magának csűr? – jegyezte meg a biztos a csűrt megpillantva. – Ez inkább egy emeletes ház.

Steve nem szólt semmit.

– Hm, traktor is van! – állapította meg a biztos a kocsiszínrészen áthaladva.

– Tessék – mondta Steve, és az ajtaját kitarva beengedte a hombárba. – Ez búza, ez árpa, ez zab – mutatott a rekeszekre.

– Látom, nem vagyok vak.

– És hogy méri meg, melyik hány mázsa, hány kiló?

– Sehogy.

– Akkor honnan tudja majd?

– Onnan, hogy megsaccolom. Vagy lát itt nálam mérleget? Még csak az kellene, hogy mérleget hurcoljak magammal!

Nagy alakú, rubrikás tömböt vett elő és tintaceruzát. Kinyitotta, és látni lehetett, hogy indigó van az oldal alatt, és azt is, hogy már ki van töltve a fejrész.

– Búza négy mázsa – és írta volna, de a ceruza nem fogott. Megnyálazta. – Tehát búza négy, árpa nyolc, zab másfél.

– Az árpa feleannyi sincs, és a zab is kevesebb – észrevételezte Steve.

A biztos megrovóan nézett rá.

– Ha nem ért egyet, fellebbezhet. Hét napon belül. Másolatot kap.

És így zajlott a többivel is: a szénával, lucernával, szalmával, kukoricával, krumplival, liszttel, zsírral, babbal. Mindent többnek vett, mint amennyi volt.

Kivételt csak az állatok és a munkaeszközök képeztek, amelyeket darabra meg lehetett számolni. Bár a baromfi, a tyúk, a kacsza gondot okozott, mert nem állt egy helyben, mozgott, járkált közben, és a biztos többször elvétette a számlálást, de mindig az állam javára, mert mindig több jött ki neki, mint Steve-nek, aki magában szintén számolt.

Az éléskamrában kevés kolbászt talált, és nem akarta elhinni, hogy azért, mert a többit már megették. Azt is kétkedve fogadta, hogy annyi az összes krumplijuk, amennyi a pincében van. Meg volt győződve róla, hogy eldugták valahova, ám hiába kutakodott kint is, még az egyelőre temetetlen bunkerban is. Végül azzal adta fel a keresést, hogy valamelyik

kazal alatt lehet elásva, azok széthányását azonban már nem rendelte el, mert túl sok időt vett volna igénybe, és neki még Terpesre is mennie kellett.

Dél is elmúlt, amikor befejezettnek nyilvánította a felmérést, és távozott a rendőrrel.

Steve-et megviselte a látogatás. Fájalta az idővesztése, a munkakiesést, maga az eljárás, az önkény, ez a durva beavatkozás az életébe pedig felháborította, és többször volt azon a ponton, hogy felkap egy husángot, és elkergeti ezt az embert, aki úgy viselkedett, mintha itt minden az övé volna. Talán meg is cselekszi, ha nincs vele rendőr, vagy nem gondol rá, hogy ezzel még nagyobb bajba sodorja magát és a családját.

Júlia nagyjából ugyanígy volt ezzel, bár őrizet alatt lévén neki erre nem lett volna lehetősége, de különben is távol állt tőle minden erőszak, így aztán csak erősen imádkozott, hogy Steve ne csináljon semmi butaságot, mialatt Jancsika miatt gyötrődött, aki megszomjazott, ám a rendőr nem engedélyezte, hogy vizet hozzon neki.

Mielőtt Steve Mihállyal újra befogott volna, mindnyájan bementek a házba, és megebédeltek. A főzés elmaradt, ezért hideget, csak aludttejeket ettek kenyérral. Jancsikának nem kellett, és lekváros kenyeret kapott helyette. A többiek buzgón kanalazták, de az esemény hatása alatt némán, nyomott hangulatban. Csak Júlia beszélt, de ő is csak Jancsikához. Steve komoran hallgatott. Meg se várta a végén a hálaadó imát, mikor végzett a magáéval, intett Mihálynak, felálltak, és szó nélkül kimentek. Miután kigördültek a kapun, és Mihályt azt becsukva felült mellé a bakra, az ilyenkor szokásos *Isten segíts* se hagyta el az ajkát, hanem csak meglegyintette az ostorral a Lepke farát.

Este a vacsoránál sem lehetett a szavát venni. Csak akkor szólalt meg végre, mikor lefeküdtek. Nem mindjárt, hanem sok forgolódás után. Megint egy szobában háltak, de ki-ki a maga ágyában, miután Júlia átengedte a szobáját Jancsikának.

- Alszol? – kérdezte.
- Nem – felelte Júlia.
- Nem kéne mégis elmenni?
- Elmenni? Hova?
- Hát, vissza, Kaliforniába.
- Az csak neked meg Georgie-nak lenne vissza.
- Jó, nekünk vissza, nektek meg el.
- Itt hagyni mindent?
- Igen.
- Földet, tanyát, Magyarországot?

- Igen.
- De mért?
- Nagyon rossz érzésem van.
- Mi?
- Az, hogy itt kutya világ lesz. Nem hagynak élni. Elvesznek mindent, kifosztanak bennünket. Azt csinálják majd, mint Oroszországban.
- De hisz magad mondtad, hogy itt nem lesz kommunizmus. Nem engedi a Nyugat, nem hagyja veszni Magyarországot. A szüleidnek is azt írtad, mikor hívtak bennünket.
- Lehet, hogy tévedtem.
- A mai miatt mondd?
- Igen.
- Hát szörnyű volt, ahogy az az ember rendőrrel jött ide, aztán ahogy kutakodott, és mindent felírt.
- És mindenből többet a valóságosnál.
- Meg ahogy bánt velünk. Összetereltek bennünket. És a rendőr azt se engedte meg, hogy vizet hozzak Jancsikának.
- Mintha elkövettünk volna valamit, mintha bűnözők lennénk.
- Még szerencse, hogy nem vittek el semmit.
- Egyelőre.
- Ezt hogy érted?
- Úgy, hogy ez csak a kezdet.
- A beszolgáltatásra gondolsz?
- Arra is.
- De állítólag csak az kell nekik, amink a szükségleten felül van.
- És ki szabta meg, mi a szükséglet? Ők. Azonkívül a sörárpa, amibe fektettünk, és amire építettünk, az szinte mind azon felül van.
- Az igaz.
- Miből lesz jövedelmünk ezután?
- Fizetnek majd érte, nem?
- Igen, de nagyon keveset. Arra se lesz elég, hogy azon bűzát vegyünk, hogy teljesíthessük a bűzabeadást. Jövőre meg még rosszabb lesz, mert előírják, miből mennyit vessünk.
- De csak nem marad így. Ezek átmeneti intézkedések az ország nehéz gazdasági helyzete miatt.
- Ezt csak mondják, és először én is elhittem, de ez csak mese. Nem hagyják abba, egyre jobban belelendülnek.
- Gondolod?
- Igen. Tudod, hogy szólította a biztos a rendőrt? Úgy szólította, hogy *rendőr elvtárs*. Bizony, már a rendőrség is a kommunisták kezén van.

– Nem engedjük, hogy egészen átvegyék a hatalmat. Majd megint lesznek választások, és leszavazzuk őket.

– Füttyülnek ezek arra, mit akarunk mink, mit akar a nép. Tönkretesznek bennünket, a végén földönfutók leszünk. Én ezt nem akarom megérni. Nem ezért gyöttem az ókontriba.

– Túl sötétén látsz.

– Nem, csak olvastam, és neked is meséltem, mit csináltak Oroszországban.

– Ez nem Oroszország.

– Nem, hanem egy kis ország, Oroszország meg egy nagy birodalom volt, és mégis elintézték. Azonkívül ott se voltak hülyék az emberek.

– Még nincs úgy, mint Oroszországban.

– Nincs, éppen ezért kéne most elmenni, mert amikor úgy lesz, akkor már késő lesz, akkor már nem lehet. Lezárják a határokat, aztán se ki, se be. Tudod te, hogy Oroszországban egyik városból a másikba se mehetsz engedély nélkül?

– Hát, ha úgy lesz, én akkor is maradnék inkább. Nem tudnám itt hagyni az apámat, a húgaimat. Meg visszatartana az is, ahogy a szüleid jártak a testvéreiddel. Hogy azok már nem akartak magyarok lenni, hogy megtagadták Magyarországot, először még Jim bátyád is, pedig az itt született. Nem szeretném, ha

megérném ott, hogy Jancsikánk egy nap elém áll, és bejelenti, hogy ő már nem magyar.

– Mindegy, hogy minek tartaná magát a gyerek, fő, hogy elégedett, boldog felnőtt legyen belőle. Ez aztán végképp nem ok arra, hogy itt rekedjünk. Sőt, mondok valamit, ami Jancsikát illeti, ha másért nem is, éppen miatta kellene mindenképpen elmennünk.

– Miatta?

– Igen. Hogy ne itt nőjék fel, hogy ne nyomorítsák meg.

– Szerintem nem fajulnak odáig a dolgok. De ha netán mégis, akkor ezt nagyon meg kell gondolni.

– Akkor már meggondolhatod.

A beszélgetés ezzel a mondattal megfeneklett. Júlia még felfogta az értelmét, de úgy elálmosodott, hogy a benne rejlő iróniát már nem. Steve nem ilyen lezárást akart. Nem sikerült a párját meggyőznie, de remélte, hogy érvei hatására fontolóra veszi, amit javasolt. Várt egy darabig, de minthogy nem szólt többé, nem folytatta a győzködést. Annál is kevésbé, mert maga sem volt egészen bizonyos benne, hogy ezt kell tenniük, hogy ez volna a megoldás. De tovább foglalkoztatta a dolog, és töprengve bámult a sötétbe, még azt követően is, hogy mint az egyenletes szuszogásból megállapította, Júlia elaludt.

VASADI PÉTER

Horowitz

*nem tudunk semmit igazán.
semmiről nem tudunk egész
en. van valamink, de kevés
s. van valami kevesünk, de
sok. a valósághoz nem oda
tolakodni; onnan szökik. s
itt, ahol állsz, teremtő
dik. inkább a mozdulatok
kal pontozott magány, min
t a zajos igyekezet. nye
reg dobja föl s föl egye
nes derekunkat, dobog a t
áj alattunk; szép, de el
úszik. ő meg széles csípő
jével bedöcög. csokornyak
kendője fölött a chagall
i mosoly. rejtőzködő ere
det az arcán húsos tenyé
rrel üt. ujjja begyét, ujj
a hasát csúsztatgatja a b
illentyűkön. s jön engede
lmesen elő az, ami eddig
is ott volt, a csöndben, sz
ólítatlan, mint az esőszag*

Richter szerelme

*A végletekig feszített
csönd elpattan, kitör az
öröm, széklárma, kiabálnak.
Cseppfolyós réműletek
elapasztva a szívben.
A darabos majd szét-
porlik Rachmaninovban.
Van, aki sír. Arcát befödi.
Idegesek a végítélet
vámszedői: csak az ujjongás
ragad el. Nem érv a csoda.
Vilámlásai vannak a létnek.
Richter szerelme kemény.
Aranyabroncsban lángol.*

N. SZABÓ JÓZSEF

A magyar tudományos elitek és a politika (1945–1948)

A tudományos elitek és a politika viszonya a történelem során sokszor változott. A tudomány történetéből ismert tény, hogy a hatalomnak az ókortól napjainkig mindig szüksége volt a tudósok tevékenységére, ugyanakkor a tudomány művelői sem függetleníthették magukat teljesen a tudomány pártolótól. A „szabadon lebegő” értelmiség ideáltípusa a kultúrtörténetben csak stabil anyagi háttérrel rendelkező tudósok esetében valósulhatott meg. A tudósok függetlenségét garantáló pénzügyi háttérrel a család vagyona, illetve olyan mecénások jelenthették, akik a szabad gondolkodást, illetve a tudományos elmélyülést lehetővé tették. Bár a művelődéstörténetből több, a hatalomtól független tudóst ismerünk, ennek ellenére a tudomány és a politika viszonyát többnyire nem az ilyen típusú kapcsolatok jellemezték.

Azt, hogy milyen viszony alakult ki a politika és a tudósok között, alapvetően az adott ország társadalmi, politikai berendezkedése, illetve az uralkodó osztályok értékrendje döntötte el. A tudománypolitikának (mint szakpolitikának) a megjelenése után a művelődéspolitikai egyik centrális kérdése lett a tudományos elitekhez való viszony. A tudományos elitek kimagasló értékteremtő tevékenységét a racionálisan gondolkodó politika és a társadalmak többnyire értékelték, ezért a „szellemi arisztokráciának” mindenkor presztízse volt az emberi közösségekben.

A tudósok nemcsak az emberiség kulturális és tudományos életének formálásában, hanem a modernizáció és a nemzeti felemelkedés megvalósításában is meghatározó szerepet játszottak. Olyan tudást birtokoltak, amelyet hosszú távon egyetlen hatalom sem nélkülözhetett, mással nem pótolhatott súlyos krízisek, megrázkódtatások nélkül. Egyes önpusztító politikai rendszerek megpróbálták ugyan a szellemi eliteket – az egész értelmiséggel együtt – ellehetleníteni, sőt: megsemmisítésüket is tervbe vették, de „kísérleteik” végül népük tönkretételéhez, majd saját bukásukhoz vezetett.

A dolgozat a szerző hasonló című, közelmúltban elkészült monográfiájának tézise.

A diktatórikus rendszerek hatalomra kerülésük után differenciáltabb viszony kialakítására törekedtek a tudományos elitekkel, mint az utópiákat megvalósítási szándékozó falanszterek. Elsődlegesen gazdasági és katonapolitikai okok miatt igényelték bizonyos elitek, különösen a műszaki értelmiségiek és a természettudósok támogatását. Ugyanakkor a bölcészek megnyerése nem vált fontossá számukra. A diktatúrák legszélsőségesebb változataiban, a különböző totalitárius rendszerekben a hatalmon lévők végképp el akarták törölni a múltat, illetve máshol és másként keresték történelmük és kultúrájuk gyökereit, mint az előző uralkodó osztályok. Nem véletlen, hogy a bölcészelist a diktatúrák által létrehozott „új” világban nem válhatott integrálandó csoporttá. Még rosszabb helyzetbe kerültek a társadalomtudósok a totalitárius berendezkedések kiépülése után. A politikának „tükröt tartó” társadalomtudomány egyenesen kártékonynak számított a hatalmat megragadó politikai osztályok számára. Nem meglepő, hogy mind a sztálinizmus, mind a fasiszmus (nemzetiszocializmus) sürgősen hozzáfűzte saját legitimitációját megteremtéséhez, és a régi társadalomtudósokat nemcsak a tudományos életből távolította el, hanem a társadalomból is kiszorította.

A tudománypolitika története bizonyítja, hogy a hatalom megszilárdításához, illetve a rendszer működtetéséhez mindkét totalitárius rendszernek nagy szüksége volt a természettudósok és a műszaki értelmiségiek közreműködésére. Annak ellenére, hogy a diktatúrák fontosnak tartották ezeknek az eliteknek a munkáját, a műszakiak és a természettudósok egy részét mégis eltávolították az általuk létrehozott rendszerből. E két, „értékesnek” tartott elitcsoport elismerése dacára több esetben osztály-, illetve faji alapokon nyugvó „kizáró” intézkedéseket is hoztak. A sztálini Szovjetunióban számos példáját látjuk a volt uralkodó osztályhoz kötődő természettudósok és mérnökök üldözésének. A hitleri Németországban is ehhez hasonló irracionális gyakorlat érvényesült, amikor alárendelték az antiszemitizmusnak a tudományos, illetve műszaki teljesítményt, és eltávolították a tudományos életből és a társadalomból a zsidó származású kiválóságokat, illetve a kommunistagyanús elemeket.

A „szalonképes” tudományos elitek átvétele, illetve „konvertálása” a rendszerváltozások idején azért lehetett viszonylag „zökkenőmentes”, mert az elitbe való bekerülésük és bennmaradásuk elsősorban nem politikai szempontok, hanem tudományos teljesítmé-

nyük figyelembe vételével történt. A tudományos kiválóság nemcsak presztízst jelentett a szellemi elitnek, hanem függetlenséget és anyagi biztonságot is garantált számukra. A tudományos elitbe tartozást, a tudósok szabadságát és viszonylagos jólétét a demokratikus társadalmi, politikai rendszerek többnyire biztosítani tudták. Azonban bármennyire is független a tudományos elit, még a legtisztább formában megvalósult pluralista demokráciában is csak relatíve valósulhat meg a „teljes” szabadság.

A tudománytörténet és a tudománypolitika számára ezért fontos annak vizsgálata, hogy milyen helyzetbe kerültek a magyarországi tudományos elitek a II. világháborút követő két rendszerváltás idején. A nemzetközileg is feltáratlan téma tudományos feldolgozása azért is szükséges, mert számos eddig nem ismert adatot, forrást, dokumentumot hasznosítva, új paradigmát teremtve mutatja be a politika és az egyes tudományos elitek viszonyát. Az eliteket elemző kutatók közül az elitelméletek megalkotói – G. Mosca és V. Pareto – az eliteknek a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyével és kiválasztódásával foglalkoztak, C. Wright Mills pedig az elitmozgásokat elemezte, amelyek az elit kialakulásához vezettek. A XX. század második felének elitkutatói – Gerd-Klaus Kaltenbrunnerrel az élen – sem folytattak olyan kutatásokat, amelyek a tudományos elitek és a politika viszonyát tárgyalták volna. Néhány szociológiai és politológiai dolgozattól eltekintve a különböző tudományos elitcsoportoknak – agrártudományi, bölcsész, gazdaságtudományi, jogi, közigazgatási, műszaki, orvos- és természettudományi – a politikához és a hatalomhoz, illetve egymáshoz való viszonyának konkrét, történeti feldolgozása mindeztől sem a magyar, sem a nemzetközi tudományos életben nem történt meg.

Kutatásunk az 1945–1948 közötti pluralista korszak elitpolitikájával foglalkozik, ugyanakkor kitér annak történeti előzményeire is. A kérdés feldolgozása a tudománytörténet számára azért is fontos, mert a két világháború közötti magyarországi politikai berendezkedés nem volt modell értékű demokrácia, ezért a tudományos elitek és a hatalom közötti kapcsolódások bonyolultabbak voltak, mint egy fejlett polgári berendezkedésű államban. A hatalom kultúrpolitikai lépései és tudománypolitikai céljai másfajta hatást gyakoroltak a tudósokra, mint egy tradicionális polgári demokráciában. Így fordulhatott elő, hogy – bár megvalósult az egyetemi autonómia és a tudó-

mány szabadsága – a hatalmi elithez közel állók Magyarországon jobb pozícióba kerültek, mint az uralkodó osztályhoz nem kötődő, netán más nézeteket valló tudósok. Sajátos helyzetben voltak a Horthy-korszakban a tudományos elitnek azok a tagjai, akiket a két világháború közötti hatalom – szakmai-tudományos felkészültségük révén – politikai-kormányzati pozícióba juttatott. Ezeknek az eliteknek nagy része a II. világháború után elvesztette a demokráciába való integrálhatóság „képességét”, ezáltal tudományosan és egzisztenciálisan is ellehetetlenült.

A kutatás azt is feltárja, hogy a II. világháború után sokféle külső hatás érte a szakmai-tudományos szempontok alapján különböző felfogású, többségében konzervatív politikai nézeteket valló magyar tudományos eliteket. A tudósok zöme komoly kihívásként élte meg az első, 1945–1946-ban lezajlott rendszerváltozást és a tudományos élet háború után elkezdett átalakítását. Ennél nagyobb megrázkódtatást okozott az elit nagy részének a népi demokrácia 1946 ősztől elkezdődött kiépítése, a „második rendszerváltozás”. Az „első rendszerváltozás” idején a pártok az elitekkel kapcsolatos politikájukban megközelítően azonos véleményt képviseltek, így az esetek többségében egyetértettek abban – ha kissé eltérő megközelítésben is –, hogy a demokratikus Magyarországon egy modern tudományos rendszert kell kialakítani. A népi demokrácia 1946 őszi történeti meghirdetése, majd ezt követően a proletárdiktatúra kiépítése már szembeállította egymással a polgári és baloldali erőket elitpolitikájukat illetően is.

A kutatásnak az is feladata, hogy konkrétan feltárja: milyen eliteket akart a politika a demokráciába integrálni, illetve mely tudományos csoportok voltak a rendszerváltozások „esélytelenjei”. A kérdésre egzakt magyarázatot csak úgy adhatunk, ha az egyes csoportokat ért kihívásokat konkrétan feltárjuk. Komplex elemzésre továbbá azért is szükség van, mert az elitek helyzetét nemcsak a politika (illetve a tudománypolitika) főbb irányai határozták meg, hanem a társadalmi és civil szervezetek, továbbá különböző tudományos csoportok és intézmények (így az egyetemek), valamint a Magyar Tudományos Akadémia stratégiai céljai is.

Általánosságban, a tudományos elitek és a politika közti viszony elméleti megközelítése alapján elmondható: egy rendszerváltás során a leggyakrabban az ideológiailag semleges csoportok kerülnek a legjobb helyzetbe, míg a legrosszabb körülmények közé a hu-

mán- és a társadalomtudományok képviselői jutnak. E prekoncepció szerint a politikai támadásoknak a leginkább kitett tudományos csoportok – már az első rendszerváltás idején is – a hatalomhoz közelálló „ideologikus” tudományokat művelő elitek lettek volna. Így a humán- és társadalomtudományi elitek kerültek volna leginkább a politikailag motivált kritika középpontjába.

A magyar tudományos elitek és a politika 1945–1948 közötti viszonyának elemzése azonban mást tárt fel, mint amit az említett előfeltevés magában foglal. Az eltérés abból ered, hogy a vesztes háború, valamint a holokauszt következtében a megbukott konzervatív, illetve nyilas rendszerek után egy sajátos, nem szabályos helyzet állt elő a tudományos elitek lehetőségeit, valamint a velük kapcsolatos politikát illetően. E helyzet következményeként a régi tudományos eliteken belül – paradox módon – a legnagyobb „problémák” a legkevésbé ideologikus csoportnál, az orvostudományi elitnél jelentkeztek. E különös helyzetnek az a magyarázata, hogy a numerus clausus és Horthy-rendszer felsőoktatás- és tudománypolitikája több esetben „távol tartotta” az egyetemektől és az MTA-tól a felkészült, elsősorban zsidó származású és baloldali gondolkodású szellemi kiválóságokat. 1945-ben a demokrácia adta lehetőségek következtében az eddig mellőzött orvostudományi elit helyet igényelt magának az Akadémián és az egyetemi szférában. A háború után a magyar orvostudományi elitek belül így volt egy felkészült réteg, amely képes volt a régi elitet lecserélni. A régi orvostudományi elitet az „első rendszerváltás”, valamint az akadémiai és egyetemi reform során nagyrészt eltávolították.

A háború utáni magyar tudománytörténet sajátossága volt az is, hogy a származási és politikai szempontból a régi uralkodó osztályhoz leginkább kötődő agrártudományi elit ellen nem indult olyan méretű támadás, mint ami helyzetéből következően „elvárható” lett volna. Az agrártudományi elitet nemcsak politikai támadás, de nagyobb mértékű szakmai tudományos kihívás sem érte. A viszonylagos nyugalom magyarázatát abban látjuk, hogy a földosztás következtében létrejött birtokszerkezet és a kisparaszti gazdálkodás nem támasztott új típusú szakember-szükségletet, nem keletkezett társadalmi igény egy másfajta agrártudományi elitre. „Igény” esetén sem lett volna lehetőség kivel lecserélni a „régieket”.

Az agrártudományi elitekkel kapcsolatos megítélés csak a népi demokratikus politikai átalakulás követ-

kezében változott meg radikálisan. A kommunisták hatalomra jutása után, a diktatúra 1948-as kiépülésétől egyértelműen kimutatható, hogy a Magyar Kommunista Párt, illetve utódja, a Magyar Dolgozók Pártja sem politikailag, sem szakmailag nem tartott igényt a régi agrártudományi elitre. A tervezett szocialista nagyüzemi mezőgazdaság az új agrártudományi elitől várta az agrárszakemberek kiképzését, ezért a régi elitet el akarta távolítani. A „második rendszerváltás” után emiatt gyakorlatilag a teljes agrártudományi elitet lecserélték.

A bölcsész elit sajátos helyzetben volt Magyarországon. A magyar nemzeti kultúra fenntartásában, valamint a Magyar Tudományos Akadémia létrehozásában játszott meghatározó szerepe miatt a humán tudományok képviselői a tudományos intézményrendszer kiépülése óta döntő tényezői voltak az egyetemeknek és az MTA-nak. A magyar és a nemzetközi tudományos életben egyaránt bekövetkezett átrendezés következményeként, valamint a II. világháború utáni politikai változások hatására a bölcsész elitnek több kihívással kellett szembenéznie. A tudós társadalmon belül elsősorban a műszaki és a természettudományi elitek bizonyos csoportjai részéről érték támadások. A természettudósok a magyar tudományos élet átalakítása érdekében a világban végbement változásokra, a demokratikus átalakulásra és a gazdasági fejlődésre hivatkozva csökkenteni kívánták a humán tudományoknak a felsőoktatásban és a Magyar Tudományos Akadémián betöltött szerepét.

A tudományos élet modernizálása ezáltal politikai jelleget öltött, mert az átalakításért küzdő műszaki és természettudományos elit bizonyos csoportjai a tudomány területén politikai eszközök igénybevételére is hajlandóságot mutattak tudománypolitikai céljaik elérése érdekében. A humán tudósokkal folytatott harcban a természettudósoknak kedvezett, hogy olyan tudományos élet mellett érveltek, amely az országot és a magyar tudományt a nemzetközi fejlődés meghatározó irányához kívánta igazítani. A természettudósok pozícióit javította az is, hogy a baloldali politikai erőktől komoly támogatást kaptak. A politika és a természettudósok támadásai miatt a bölcsészek engedményekre kényszerültek.

A humán tudományok elleni támadások a baloldal, de különösen az MKP részéről az 1946 őszi bekövetkezett fordulat után fokozódtak. A kommunisták és a bölcsész-társadalomtudományi elit tagjai nem közeledtek egymáshoz. Ezt a problémát az MKP

különböző redisztribúciós intézkedésekkel próbálta kezelni. 1947 ősztől a kommunisták számára a konzervatív professzorok már elfogadhatatlanná váltak, ezért el akarták távolítani őket az egyetemekről és a Magyar Tudományos Akadémiáról. Az egyetemi és akadémiai „reformok” után lecserélték a „régirend” híveit. Az „átalakítások” azonban nemcsak a bölcsészeket érintették hátrányosan, hanem a tudományos elit más csoportjaira is negatív hatást gyakoroltak.

A háború után, a demokrácia kiépítése idején a politika részéről a legkisebb érdeklődés a gazdaságtudományi elitet kísérte. Sem a politikai pártok, sem a szakmai szervezetek nem dolgoztak ki reformjavaslatokat a közgazdászokképzéssel kapcsolatban. A gazdaságtudományi elitnek a politika számára nem volt relevanciája; egy-két professzort leszámítva a csoport tagjait nem érte támadás. A csoport nem került az érdeklődés fókuszába a Magyar Tudományos Akadémia átalakítása körül kibontakozó küzdelmekben sem. A pártoknak és tudományos közösségeknek a közgazdászokkal szembeni passzivitása mellett a kor szak jellemzője volt az is, hogy a gazdaságtudományi elit maga sem fejtett ki tudománypolitikai aktivitást. A gazdaságtudományi elit passzivitása nemcsak a tudományos közéletben nyilvánult meg, hanem a fokozatszerzés, a habilitáció területén is hasonló jelenségek mutatkoztak.

Miután az MKP 1946 őszen szakított a demokráciával, a kommunisták egyre bizalmatlanabban viszonyultak a gazdaságtudományi elithez. A párt implicit módon jelezte, hogy a jövőben nem lesz szükség a piacgazdaság kereteiben gondolkodó közgazdászokra. Majd 1948 elején az MKP nagyarányú támadást indított a gazdaságtudományi elit ellen. A kommunisták a legátfogóbb változásokat a közgazdászokképzés területén kívánták végrehajtani, amit az 1948. júniusi egyetemi reformtervezetben egyértelművé tettek: a pártnak olyan közgazdászokra volt szüksége, akik kifejezetten tervgazdasági oktatásban részesülnek, ahol nagy jelentőséget tulajdonítanak a világnézet oktatásnak. Az új egyetemet – két régi professzor kivételével – az MKP teljesen új tanári karral kívánta megvalósítani. A kinevezendő professzorok, az új gazdaságtudományi elit azonban – néhány esettől eltekintve – nem felelt meg az egyetemi tanári elvárásoknak. Egyesek későbbi pályájuk során bizonyították, hogy rendelkeznek tudományos kvalitásokkal, és az egyetemi oktatásra is alkalmasak.

A politikai pártok és a jogtudományi elit viszonya a többi tudományos eliteszettel összehasonlítva a legkevésbé volt konfliktusos. A politikai erők nem „foglalkoztak” a jogtudósokkal társadalmi fontosságuknak, továbbá az egyetemeken és az MTA-n tradicionálisan betöltött meghatározó szerepüknek megfelelően. Míg a többi eliteszettel – az igazolások és az 1945–46-os bélistázás idején – kiéleződött a harc, addig a jogtudományi elit még nem került a politika fókuszába. A jogtudományi elit „kevésbé kiemelt” szerepével és mellőzésével magyarázható, hogy az egyetemi és akadémiai reformjavaslatok között a jogászokképzés, illetve a jogtudomány a többi tudományterülettel összehasonlítva nem kapott különleges súlyt. Maga a jogtudományi elit is visszafogottan szerepelt a tudománypolitikai vitákban, és kevesen szereztek tudományos fokozatot. A professzori kinevezések kapcsán sem alakultak ki konfliktusok. A pártok között nem volt lényeges különbség a jogi elit megítéléséről.

Az 1946-os kommunista fordulat után folytatódott a jogtudományi elit és a jogászokképzés mellőzése. 1947 végétől azonban már láthatóvá vált, és az 1948-as reformtervben meg is fogalmazódott, hogy az MKP számára a fő cél a régi elit felszámolása, illetve marxista szemléletű jogászokkal való lecserélése. A párt a régi – tudományos szempontból kiváló – jogtudományi elitet el akarta távolítani az egyetemekről és a Magyar Tudományos Akadémiáról, és helyükre olyan jogászokat szándékozott kinevezni, akiknél nem a szakmai kiválóság, hanem a szocialista magasabbrendűségbe vetett hit dominált. A diktatúra kiépülése, majd az Akadémia 1949-es reformja után a tudományos elitek közül a legnagyobb csapás a jogászokat érte.

A műszaki tudományos elitet – az újjáépítésben játszott szerepe miatt – sem a politika, sem más tudományos elit részéről nem érte széles körű támadás az igazolások és a bélistázás idején. A műszaki tudományos elit egy részének kedvezett, hogy az MTA reformjának és modernizálásának központi kérdése a természet- és műszaki tudományok súlyának növekedése volt, amitől tudományos pozíciói javulását remélte az Akadémia. A kommunisták – az MKP III. kongresszusán meghirdetett fordulat után – azt várták a műszaki tudományok képviselőitől, hogy pozitívan viszonyuljanak a hároméves terv célkitűzéseivel. Cserébe a kutatások támogatását és a tudósok életkörülményeinek javítását ígérték. A párt redisztribúciós

lépései ellenére az MKP és a műszakiak közötti közeledés nem volt olyan mértékű, mint amit a párt elvárt – annak dacára sem, hogy az 1945–1946-os tudománypolitikai vitákban a műszakiak álltak a legközelebb az MKP-hez. A tartózkodás oka, hogy a műszaki tudományos elit többsége olyan politikai modellel rokonszenvezett, amely az angolszász demokratikus ideákhoz állt közel, és nem a népi demokratikus átalakulást irányító Magyar Kommunista Párt totalitáriánus eszméihez.

1947 őszén a pártok, így az MKP részéről csökkent az érdeklődés a műszakiak iránt. 1948 azonban ezen a téren is fordulatot hozott: a Magyar Kommunista Párt értelmiségi osztálya által június 8-án elkészített felsőoktatási reformtervnek éppen a mérnökképzés vált a legfontosabb és legkidolgozottabb részévé. A kommunista reform alapvető célja az volt, hogy a mérnökképzést a népi demokrácia és a tervgazdálkodás követelményeihez igazítsa. Az MKP politikai szempontból ezért nagy jelentőséget tulajdonított a mérnökképzésnek: a hároméves terv vezető műszaki kádere lett az olyan mérnök, aki nemcsak szakmailag, hanem politikailag is jól iskolázott.

A reform részeként a párt nagyarányú személyi változásokat kívánt végrehajtani a műszaki felsőoktatásban. A széles körű változtatás azzal függ össze, hogy a Műegyetem 4 karának 52 tanszékén egyetlen professzor sem volt a kommunista párt tagja. Az egyes területeken szakmailag indokolt reformterv azonban többnyire nem szakmai-tudományos szempontok alapján, hanem hatalmi érdekek mentén készült. Ennek megfelelően: a professzori kinevezések fontos politikai kérdéssé váltak az átalakítandó műszaki egyetemen. A régi professzorok többségét ezért lecserélték.

Az 1948-tól igen „aktív” tudománypolitikát folytató MKP-t az MTA-tagsággal rendelkező műszaki elithez való viszonyában a passzivitás jellemezte. Így e téren még az 1948-as tagválasztásnál is többé-

kevésbé szinkronban volt a tudományos teljesítmény és a baloldali elkötelezettség. A műszaki pályán lévő akadémikusoknál a tisztogatás sem volt olyan mértékű, mint más eliteknél. A fordulat után megválasztott mérnök-akadémikusok közül az 1949-es akadémiai „reform” során csak két főt fosztottak meg tagságától.

Összegzés és kitekintés

Kutatásunk új paradigmát teremtve mutatja be a politika és az egyes tudományos elitnek viszonyát a kommunista diktatúrát megelőző politikai pluralizmus korszakában. Általa képet kapunk arról, hogy a demokrácia 1945–1946 közötti létrehozása milyen érdekazonosságot eredményezett, valamint, hogy a diktatúra 1946–48-ban történt kiépítése miként élezte ki az ellentéteket a politika és a tudományos élet résztvevői között. A kutatás megismertet az elitnek egymás közötti harcával – úgy, hogy közben feltárja a különböző tudományos elitesoportok érdekazonosságát is. Bemutatja, hogy a tudósok zöme komoly kihívásként élte meg az első, 1945–1946-ban lezajlott rendszerváltozást (illetve a tudományos életnek a háború után elkezdett átalakítását), és arra is rávilágít, hogy ennél nagyobb megrázkódtatást okozott az elit nagy részének a népi demokrácia 1946 ősztől kezdődő kiépítése, a „második rendszerváltás”.

A „második rendszerváltás” fontos sajátossága volt, hogy a tudományos elitnek az a része, amely a háború után tudományos elképzelései megvalósulásának legfőbb garanciáját a baloldal támogatásában látta (de nem annyira meggyőződésből, inkább csak pragmatikus megfontolásból), ekkor kezdte megváltoztatni álláspontját. A kommunista torzulások hatására 1947-től számos tudós szakított korábbi tudománypolitikai véleményével. Az ezt követő időszakban közülük nem kevesen döntöttek úgy, hogy nem működnek együtt a kiépülő új rendszerrel, ehelyett külső vagy belső emigrációba vonulnak.

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: www.magyarnaplo.hu

MARIN GEORGIEV

Győztesek és legyőzöttek

1982. június elején az Írószövetség újonnan választott tagjaként megtudtam valakitől, hogy jogom van külföldre utazni. Azt már tudtam, hogy a jogot nem osztogatják, ezért elmentem, s kikértem. Janko Sztanoevval együtt Budapestre küldtek a Könyvhétre. Ott volt az összes szocialista ország küldöttsége. Kिरándulást is szerveztek nekünk Salgótarjánba. A Vörösmarty térről egy különbusszal indultunk, s alig hagytuk el Budapestet, amikor zöld ZIL-ekből álló menetoszloppal találtuk magunkat szemben. Meghökkenően összenéztünk, de Ladányi Mihály elmagyarázta, hogy ezek szovjet katonák. (A legyőzött Magyarországon utazgatva gyakran találkoztam a győztesek menetoszlopaival.) A véletlen azonban sokszor tréfál is velünk. Így történt, hogy egyszer csak egy szép arcú, nagy mellű orosz matróna közeledett felém; öltözékéből, önéretéből és fehér bőréből arra következtettem, hogy a kommunista arisztokrácia sarja. Úgy is volt – Larisza Vasziljeva szovjet költőnő egy londoni diplomata felesége volt, a T-34-es harcokcipáncél fölhalálójának a lánya; gyermekkorában még Sztalinnal is találkozott, aki apját látogatta meg. Nem szalasztottam el a lehetőséget, hogy elbeszélgessek vele, s meghívtam kávéra a Párizsi udvarba. Késő volt, vacsora után, a presszóban rajtunk kívül senki sem volt. Nem tudtam magyarul, s már rájöttem, hogy oroszul nem tanácsos megszólalnom – a bolgár nyelvet a magyarok orosznak hitték. Megkértem hát Lariszát, hogy rendeljen. Így válhattam akaratlan tanújává a birodalom megalázkodásának, a győztes félelmének, hogy anyanyelvén szólaljon meg a legyőzött előtt. Larisza angolul rendelte meg a kávékat. Ezért a látványért megérte százhusz forintot fizetni, s valamelyik hozzátartozómat ajándék nélkül hagyni. (...)

Az 1956-os magyar forradalomhoz kapcsolódó alkotások közé bekerült Atanasz Dalcsev *Felirat* című verse is. 1960 utáni köteteiben 1956-os dátummal szerepel. Aki a szöveg mélyebb értelmét keresi, csakis a magyar '56-tal társíthatja:

*Ki a szabadságért küzdvén elesik,
Bárhol vesszék is, testvér mind velem.
Vér szerint. A kiontott vér szerint.*

(Kalász Márton fordítása)

A kommunista rendszerben örökké szakadék tátong a hatalom és a nép között; a bátor és a gyáva között; a szabad ember és a rabszolga között. És mert az előbbieket közé kevesen tartoznak, pedig mindenki szeretné hősnek látni magát, az emberek más hősokeket keresnek, másokban élnek ki magukat. A múlt század történelmében a magyarok voltak a hősokek, s a '60-as és a '70-es évek bolgár irodalmában efféle hősiességet láttak Atanasz Dalcsev erkölcsi pozíciójában is. Hiszen az lehetetlen, hogy Dalcsev a totális cenzúrában ne találta volna meg a módját az igazság kimondásának, s lehetetlen, hogy ez a vers ne az 1956-os magyar forradalomról szóljon.

Pedig lehet.

A költemény a *Literaturen front* 1956. október 18-i számának 3. lapján jelent meg, egy másikkal együtt (*És a szív végre meghal*). Dalcsev nem olyan író volt, aki épphogy megírt valamit, máris siet megjelentetni. Alkotói természete miatt sem gondolhatjuk, hogy ezt a verset konkrét alkalomból írta – még kevésbé, hogy olyan eseményekről, amelyek még meg sem történtek, hiszen október 23-ig, a forradalom kitöréséig még öt nap volt hátra. Az idő azonban a műnek dolgozik, s az egyetemes törvény az okozatot magyarázva, akaratlanul is okká válik.

Az 1956-os magyar felkelők követeléseit 1989-ben teljesültek.

Csakhogy már nem a felkelés spontaneitásával. Ami nálunk 1989 végén történt, az szintén nem a mi erőfeszítésünk eredménye. 1989 végén úgy voltunk, mint az az ember, aki jól megvacsorázva fogat mos, felveszi a pizsamáját, a megvetett ágyszélre ül, s lefekvéshez készül, amikor a földrengés elkezdődik – csakhogy a terek jóval később teltek meg emberekkel. Emberekkel, akik úgy gondolták, hogy elég félreállítani a kommunistákat, és a bőség zsákja megnyílik. De nem ez történt – akkor sem, amikor látszólag leváltották őket; akkor sem, amikor mutánsaik kerültek hatalomra; és még kevésbé, amikor „idegen külsővel, új névvel”^{*} visszajöttek.

Kraszteva Tatjana fordítása

Részlet az 1956: *A fordulat. A magyar forradalom és a bolgár írók* című esszéből (*Kiváló alkalom II.* Szvjat, Nauka, Szófia, 2006)

* Idézet Ivan Vazov *Levszki* című verséből

PUSZTAI ZOLTÁN

Akárha valóság lenne

*feketerigó a fűben
ibolyák hóvirágok
a boldogság korszerűtlen
faágon tollcsomó károg*

*gumilabda után lohol
olykor egy pedigrés kutya
és testközelben az ostor
és molyette babaruha*

*a holnapután is régen
pedig tegnap se volt talán
de fűrtökben hófehéren*

*illatát akácvirág a fán
naponta úgy hinti szerte
akárha valóság lenne*

Akkor

*akkor majd kísétál addig
hattyúkat kacsákat etet
az élet olyan romantik
csaphatja akár a szelet*

*deres fejjel is magának
tán jobb is hogy üres a part
kergetik egymást az árnyak
írva van tart ameddig tart*

*miért is lógná orrát
már viszi a morzsát a szél
és kordon se már csak korlát*

*akit kapaszkodó kísér
hálát is adhat a sorsnak
majd feltámadnak a holtak*

WITTNER MÁRIA
Ötvenhatos arcképcsarnok

Három képzőművész alkotásait láthatjuk, Kiss Adél festményeit, Oláh Katalin Kinga és Oláh Mátyás László portrészobrait. Huszonhárom ötvenhatos szabadságharcos, és három kortárs költő arcását, ez utóbbiak azok közül valók, akik verseikkel és szellemiségükkel kiálltak a szabadságharc mellett a későbbiekben. Többnyire történelemórákat szoktam tartani, de most elvállaltam ennek a kiállításnak a megnyitását is, mert megfogadtam, hogy a hősök emlékének megőrzését támogatom, hogy ne legyen hiába az életük és a haláluk. Itt láthatunk most közülük huszonhármat, sorban egymás mellett, eleven vonásokkal. Vannak közülük, akiket meggyilkoltak, vannak, akik túléltek a forradalmat, külföldre menekülve vagy száműzetésben, sokan pedig a börtönben kínlódva.

Kati. Havrilla Béláné Sticker Katalin, ilyen volt a tekintete tényleg, mindig, nem csak akkor, amikor letartóztatták. Katival az '56-os forradalom alatt ismerkedtem meg a Corvin közben, és a börtönben is együtt ültünk, amíg őt ki nem végezték. Halálra ítélték minket több társunkkal, de végül az én ítéletemet életfogytiglanra változtatták. Sticker Katalin, Kóté-Sörös József, Tóth József halálos ítéletén nem változtattak, végre is hajtották. A Kisfogházban voltunk, mint a halálraítéltek mind, és a kivégzésünket vártuk nyolc hónapon keresztül. Minden akasztásról tudtunk, a kivégzettek több mint félezen lehettek. Kaptunk könyveket, de mindig olyat, amely halálról, kivégzésekről szólt, ez volt a felkészítés. Köztük egyet Stuart Mária életéről, és ebben olvastuk, hogy mielőtt lefejezték, levágták a hosszú haját. Egyszer Kati azt kérdezte tőlem, hogy vajon a mi hajunkat is le fogják-e vágni? Mondtam, hogy nem tudom. Erre azt felelte, hogy majd mondjuk a hóhérnak, hogy vigyázzon a hajunkra, mert most fésülködünk. Később, 1989-ben vagy '90-ben, kint a temetőben mondta nekem valaki, hogy az egyik smasszertől hallotta, hogy Kati tényleg ezt mondta a hóhérnak. Akkor azt

hittem, összeesem, hirtelen rám zúdult minden emlék. Amikor hazafele mentem a vonaton, szinte föl sem emeltem a tollam, és megírtam ezt a verset: „Vigyázz a hajamra hóhér, csak most fésülködtem, nem akarok kócosan menni az Úr elébe...” (*A halálra ítélt lány*).

Itt van Szabó bácsi portréja is. Igazán nem is tudom, hol van a sírja. Voltunk a tizennyolcas parcellában, ott is van egy sír, amely úgy tetszik: megbontatlan, ugyanakkor Szabó bácsit áttemették, úgyhogy nem tudom. Ezek az emberek nem kaptak méltó végtisztességet. 220 halotról beszél az '56-os Intézet. Most jelent meg Székely Kornél grafikusnak a plakátkönyve, amelyben 380 halott van megnevezve. Én azt mondom, hogy ennél többen lehetnek, például annak alapján, ami kiderült, amikor Kósa Pált (az Újpesti Forradalmi Munkástanács elnökét) exhumáltatta a felesége. Mert amikor azt a sírt, amelyen a neve volt, kiásták, öt-hat embert találtak a földben, de az ő holtteste nem volt közöttük. Aztán visszate-mették, és kiásták a mellette levőt, és ott is öt-hat ember feküdt arccal lefelé. A sírkövekre írtaknál tehát jóval több a halott. Nem beszélve arról, amit egy kintről kapott Hídfő című újságban olvastam, hogy a 301-es parcellában egy tömegsír van, amelyet még senki nem vizsgált ki. A gyűjtő pincéjében verték agyon ezeket az embereket. Tizenhetesével vitték ki, és borították bele a gödörbe őket, aztán gazt dobtak rájuk, a következő alkalommal megint vittek holttesteket, akikre újra gaz került, és végül a kórházi csonkolások – azért mondták azt, hogy a 301-es parcellában kórházi csonkolásokat is eltemet-tek. '56 még nincs feltárva teljes egészében, és nem tudom, hogy feltárják-e valaha? Egyáltalán, hogyan kezdődött a forradalom?! Nem változtat semmit ezeknek az embereknek a hősiességén, a hazafiasságán, a hazaszeretetésén, de mondják, azért volt szükség forradalomra, hogy itt maradhassanak az oroszok, és a kommunista párt hatalmon maradhasson. Dr. Tamáska Lóránd, aki a Kádár-rendszerben és a Rákosi-rendszerben is igazságügyi szakértő volt, halála előtt megírta, hogy a moszkovita hatalom 1955-től tervezte a forradalom kirobbantását. Más kérdés, hogy nem úgy történt, mint ahogy számítottak rá, de a felelősök, a megtorlások elkövetői közül senkit nem lehet letagadni, mert Tamáska mindenkit megnevez.

Itt van például Dudás József emléktáblája (1991, Budapest, II. ker., Frankel Leó u. 38–40.), amelyen azt is feltüntették, hogy mikor akasztották fel. Azóta

Wittner Mária nyitotta meg a 23 '56-os – Ötvenhatos hősök arcképcsarnoka című kiállítást a budapesti H13 Galériában, 2017. április 11-én. Alábbiakban a beszédének szerkesztett változatát közöljük.

Oláh Katalin Kinga: Havrila Béláné Sticker Katalin

kiderült, hogy akasztása előtt három nappal agyonverte Szalma őrnagy, de a halál okaként infarktust diagnosztizáltak. És utána? Hullagyalázás történt, tényleg felakasztották a halottat? Sok minden van, amiről még nem beszélünk, pedig ezt nem tehetjük meg a hősökkel szemben, mert ők az életüket adták mindannyian. Mi életben maradtunk, minket életre ítélték, de nem azért, hogy meghunyászkodjunk, hanem, hogy kimondjuk az igazságot. Az ő érdekükben, és mindannyiunk érdekében is. Nekem erről szól ez a kiállítás. Megelevenedtek az arcok: ezek már nem

koponyák, hanem hús-vér mártírok, akiknek a szeméből olvashatunk, és akiknek hihetünk. Ez egyben biztatás, hogy ne adjuk fel, és ígérem, hogy nem fogjuk feladni.

Még egy történet a végére. Egy olaszországi katolikus iskolába kaptam meghívást, hogy tartsak előadást az '56-os szabadságharcról. El kellett magyaráznom a fiataloknak, hogyan történt '56. Magyarul beszéltem, mert volt ott tolmácsnő, és, hogy mutassam is, levettem a kabátomról a lukas zászlót, és megfordítottam. Mondtam, ha így nézzük, zöld-fehér-piros, ez az olasz trikolor, de ha megfordítom, piros-fehér-zöld, ez már a magyar trikolor, és a közepén a lyuk az '56-os forradalmat jelképezi. Körbeadtam a fiataloknak a lyukas zászlót, és amikor visszajött, akkor az egyik fiatalember visszakérte, és a következőt mondta: „Ezen a zászlón a lyuk lehet Krisztus sebe, de lehet golyó ütötte seb is, az a kérdés, hogy mikor gyógyul be ez a seb.” Döbbenet néztem, és megköszöntem ezt a gyönyörű gondolatot. Hogy erre nem is gondoltunk, mert mindig arra az átkos Rákosi-címerre asszociáltunk! Valóban lehet Krisztus sebe, és lehet golyó ütötte seb. Tulajdonképpen ez adta az újabb ötletet egy korábbi gondolatomhoz, hogy a lyukas zászlón a sebhelyet begyógyítva, Kossuth-, vagy inkább a koronás címer, a másik oldalon pedig egy portré legyen. Portré Katiról, Tóth Ilonáról, Brusznjai Árpádról, Gérecz Attiláról, Mansfeld Petiről, portré Mindszenty bíborosról, de portré a tövis-

koronás Krisztusról is. Aztán végül, miután összesen nyolc ilyen zászlót terveztem a forradalom 55-dik évfordulójára, az utolsóra azt mondtam: Magyarország a Nagyboldogasszony országa, Szent István neki ajánlotta fel országunkat, és ezt taposták meg a szovjet tankok – azon legyen Szűz Mária portréja. Ezt meg is varrtam, és a teljes sorozatot adtam le Lezsák Sándornak Lakitelekre. Valóban így van: mi már nem akarunk az áldozatok gyilkosaira emlékezni, hanem csak rájuk. A koponyákra felkerült a hús, most már szinte élőben látjuk őket, és ezt köszönöm!

REISINGER ATTILA

Ünnep után

1.

Ereszkedik a köd. A nap csak halovány folt az alacsony tetők fölött. A piactér elveszítette színeit, a házak ablakain a ködös égbolt ólmos visszfénye. Az éjszakai fagyban megdermedtek a tócsák, a kápolna rozsdás keresztjén zúzvara fénylik.

Megélénkült mostanra a piac. Nehéz már parkolóhelyet találni. A környező utcák is megteltek autókkal, mégis egyre jönnek a főútvonal felől, összetorlódnak, megállnak, újra elindulnak. A parkolóhely bejáratánál féklámpák sora vöröslök.

Sok árus is eljött, sátraik betöltik a teret. Hullámszik a tömeg az asztalok előtt; az emberek lökdösődnek, alkudoznak, tapogadják a csomóba kötött zöldséget, nézegetik a füstölt húсок formáját, belelapoznak a könyvekbe. Az egyik asztalon hangszóró bömböl: a kereskedő a karácsonyról megmaradt magnókazettáit reklámozza; ádventi ének száll a fátyolos levegőben. A vakolatlan téglakerítés mellett lengyel árusok fagyoskodnak. A földre terített újságokon fehérnemű, szőrme; a nyitott táskákban konyakosüveg.

Felvillanó arcok, szófoszlányok, párálló lehelet.

A parkolóhely mellett kopasz akácok, alattuk öszszefagyott avar. A fák mellől végig látom a sátrak utcáját, a fázósan topogó lengyeleket; jól látom innét a fal mellett álló öregembert is.

Valami mozdul a szemközti fán; egy varjú. Oda-simul az ágvillához; észre sem veszem, ha nem fordítja a fejét. Vén lehet, a csőre egészen megszurkült. A feje tartásából látom, ő is arrafelé néz, ahol az öregember áll.

2.

Az öreg háttal áll a téglafalnak. Úgy tetszik, mintha az előtte haladó embereket figyelné, de szeme nem állapodik meg egyetlen arcon sem. Nem keresi a tekintetüket. Gyűrött arcán régi sebhely fehérlik, amelyen megtörnek a rosszul borotvált mély ráncok. Lába előtt a földön két vászonzacskó. Az egyikben nagy szemű tarkabab, a másikban mák feketélik. Ahogy a babot, mákot kínálja, arca mozdulatlan, mintha a tétova szavakat az előtte elhaladók sodornák ki a szájából.

Vízkereszt szombatján láttam meg először. Akkor is azon a helyen állt hosszú kabátban, homlokára húzott, zsírfoltos sapkában.

A feleségem azt mondta, lehet, hogy tévedek. Azt mondta, sok év eltelt, az emlékekre rálépett az idő.

De én tudom, nem tévedek. Ma egészen közel mentem hozzá, és jól megnéztem a forradást az arcán. Ő az bizony! Gyulladt szemével rám pillantott, de nem lehetek neki ismerős; kicsi fiú voltam, amikor látott, éppen csak iskolás. Ahogy a babot meg a mákot mustrálgattam, megláttam a cipőjét. A kopott, moslékfoltos cipő repedezett, mintha az arcán lefutó ráncok ott folytatódna.

Látom, a varjú igen nyújtogatja a nyakát. Csak nem olvas a gondolataimban? Azt mondják, ez a madár sokáig él. Lehet, hogy az öreg neki is ismerős. Talán ő is látta ezt az embert fiatalon egyenruhában, kéksávós tányérsapkával.

Jól emlékszem arra, ahogy a szoba közepén állt a földre döntött karácsonyfa mellett. Az erős villanyfényben fehérlett a sebhely az arcán.

Ha lehunyom a szemem, most is látom az arcot; hallom az istállóból kivonszolt lovak nyerítését. Az égre fagyott hold alig világította meg az udvart; a pajtában, az ólak között zseblámpák villogtak. Apám már a teherautónál állt, mellette őrség. Kalapja a hóba taposva.

3.

Sűrű haját átfújta a szél, az arcába hullt. Válla szomorúan előrehajlott, mint aki várja, hogy megüssék. Odafutottam hozzá, de félrerántottak.

Már járt a teherautó motorja, nem értettem a szavát, de elcsukló hangjára emlékszem.

A varjú most felém fordult, fekete szeme keményen villant.

Úgy látszik, meglátta, hogy ökölbe szorult a kezem. Kinyújtott nyakkal, mereven néz.

Ellépek a poros fatörzs mögül. Jobb, ha nem lát ez a madár, igen kemény a nézése.

Pár lépés csak, s az úton vagyok. Mindkét sávban autók zötyögnek a durva jégbordákon. A járda mellett kamion tolat, a motor dörgése elnyomja a piaci zajokat.

A hatalmas jármű takarásában egy trafikhoz jutok, mellette boltíves kapu. Jó hely lesz ez, nem lát-szik a fáról.

Hirtelen madár rebben a járda fölött: a varjú. Lásan száll az eresz magasságában. A parkolóig repül, visszafordul, és leszáll egy lámpatestre, tollászkodik. Bölcs madár, onnét az öreg is látja. Ide-oda forgatja a fejét, mindkettőnk szemmel tart. Figyel és vár.

BOROS ERIKA „Nyílt seb lett az ország...”

(Emlékezés 1956-ra)

„Nem is a rácsban van a rabság,
hanem, hogy ember lehull,
s így kell, hogy éljen,
szűkülve féljen.”

(Páskándi Géza)

Ezerkilencszázötvenhatot írtunk. Október vége felé lehetett. Harmadik osztályba jártam a brassói külvárosi, Plevnei utcai 16. számú iskolába. Délutánonként szülői utasításra ki kellett terelnem a libákat a vasúti töltés dús füves oldalába. Hét libám volt, az egyiket különösen szerettem. Az etetésükben nem lettem cseppnyi kedvem, tébláboltam mellettük, ide-oda terelgettem őket a füvesebb részekre, hogy „dagadjon már a gusájuk”, és ha már egy kicsit is dudorodott, hajtottam is haza őket – nemegyszer viszont Édesanyám hátraarcot parancsolt, további etetésre. Most is így történt. Pedig otthon valami titok települt a nagy konyhára. Szüleim különösen izgatottak voltak, suttogva beszéltek. Szokatlan volt mindez számomra, hiszen nálunk nem volt titkolódzás, szünet nélkül meséltünk egymásnak, én az iskolai élményeimről, Anyukám a Kisállamos környékén keringő pletykákról, Apukám az esztergapadon megformált vasdarabról, hogy aztán ebéd után 5-kor leemelje a varrógép fedelét, varrótűt fogjon finom ujjai közé, és a második műszakba kezdjen, szakmája szerint: férfiszabóként.

Különös hangulat uralkodott a szobában. Szüleim a recsegő rádióra tapasztott füllel hallgatták a beszivárgó magyarországi híreket. Kipirult arcukat most is látom, Édesapám arcán könnycseppek gördültek lefelé: „Magyarországon győzött a forradalom! Talán jobbra fordul Erdély sorsa is!” A Grivita utcában akkoriban többségében magyarok laktak, illetve néhány szász család. Jó barátságban éltünk a szomszédokkal. Az utcánkban nagy volt a jövés-menés, zsongott az udvar, mint a méhkas: az anyaországi győzelem a mi győzelmünk is, Erdély ismét magyar lesz.

Az iskolában az otthon hallottakról hallgatnom kellett – volna. De hogyan hallgasson egy jól értesült kisgyerek, akinek a barátnőjét is ezzel a figyelmeztetéssel indították el hazulról. Összedugtuk a fejünket, szerencsénkre a tanító nénink, a drága jó Adorjáni Dezsóné sejtette, miről is sugdoshatunk (osztálytársaink is elejtettek egy-egy szót a hírekről, hiszen ma-

gyar külvárosi emberek gyerekei voltunk mindannyian), ránk szólt, hallgatást parancsolt, és egész nap figyelt bennünket, még az iskolakapunál is ott állt, amíg tanítványai hazafelé vették az irányt.

Libapásztori ténykedésem addig tartott, amíg fű zöldellt a vasútoldalon. És hiába voltunk benne az őszben, a fű még mindig virított, nem sárgult, rőt-re sem váltott, nem akart az esős idő megérkezni. Menem kellett tehát ebéd után, durcásan hajtottam a csapatot kifelé az udvarból. Bosszúságomnak erejét a nem fehér, hanem a szürke tollú sárgacsőrű érezhette meg. Elpáholtam. Egy tehervonat lassítva gördült át a síneken, a nyitott teherkocsin tankok, és a szerelvényen nem láttam a CFR-feliratot, ami a Román Vasutat jelentette. Furcsállottam is, de nem sokáig töprengtem a látottakon, siettem befejezni a libaetetést.

Nemsokára újabb szerelvény zakatolt végig, egyetlen kocsiban ablak mellett álló katonákkal. Vasút mellett laktunk, láttam már addig is katonai szerelvényt, kísérő katonákkal. Nem volt tehát szokatlan látvány számomra, de ez a vonat más volt. Ismeretlen feliratú vagonok, és a katonákon szokatlan, méregzöld színű zubbony. Ismét végigtekintettem a szerelvényen, és furcsa, ijesztő érzés kerített hatalmába. Félni kezdtem. Az egyik ablaknál vörösés képű katona bácsi állt – göndör, vörösesszőke hajtincs bukkant elő a sapkája alól. Most is látom, ahogy rám mosolyog, és integet nekem. Vissza kellene intenem, gondoltam, de csak álltam ott lelógó kezekkel. Szakállas volt, vagy csak borostás állú, nem tudom, ő tovább integetett, és zubbonya felső zsebéhez emelte kezét. A vonat épp ekkor lassítani kezdett. Ma is érzem, milyen remegés fogott el, mégsem tudtam elszaladni. A katona a zubbonyzsebből színes ceruzákat vett elő, és – idegen nyelven valamit kiáltva – kedvesen, mosolyogva dobta felém. Használt, vastag színes ceruzák voltak. Kék, barna, piros. Édeskés, kicsit pipadohány-, kicsit vaníliaillatú ceruzák. „Kárándás! Kárándás!” – kiáltotta. Füstölgő pálcikákban ma is felismerem illatukat.

Összeszedtem a ceruzákat, szagolgattam, a vonat tovagördült, de nem mozdultam, bár a jóllakott hét madaram ott röpdösött kiterített szárnyakkal körülöttem, hangos gágogásukat is hallottam. Édesanyám jött értem.

Otthon néhány szomszéd is ült a konyhaasztal körül. Sírtak, még Édesapám is. Az orosz tankokat Magyarországra hívták, legyőzni a forradalmat. Vértől ázik Magyarország! („Egybeomlott könny és vér, / nyílt seb lett az ország, / nyugatra pernyét hord a szél;

/ tanyák, falvak sorsát” – ezeket a látnoki sorokat 1955-ben, a börtönben írta le Gérecz Attila.)

Ismét odalett minden remény! Magyar testvéreinken a „ruszvik”! Mi történik ezután?! Az egyik bácsi, aki megjárta az orosz hadifogságot, a Bertalani Vasútállomáson veszteglő katonákkal beszédbe elegyedett. Az orosz családok bakák tőle szereztek tudomást, hogy félretájékoztatták őket, és hogy nem a Szezei-csatornához kell menniük, hanem Magyarországra, ahol kitört a beháború.

Rokonaink a Rádióon keresztül üzentek, hogy ők életben vannak.

Az emlékkockák itt megszakadnak, bár a tudatig akkor is eljutott, hogy Budapestet ostrom alá vették, sok a halott, van, aki menekül, és van, akinek sikerül kiszöknie Nyugatra, de olyan is van, aki a határon leli halálát. Akasztanak, börtönbe vetnek embereket. Magyar a magyart!

Zárszóként Csoóri Sándor örökérvényű sorait idézem: „Itt kékül meg a kezed / s cintányér-arcod itt csattan a földhöz. / Nincs másik idő, mely befogadna, / másik ország, mely nevet adna: / ideköt / idegszállival a szél.”

TÓTH CSILLA

Vihar után

*Aládúcolom, és melegen tartom.
A kiesett gyermek,
a nagy madár,
a jószágkirály
még alszik, még bevaccolódva,
ébredlétálmát nem zavarhatom meg én sem,
a sikeres elkövető.
Meggondolatlan mozdulatomnak vége van,
én már itt ülök gondtalanul egy másik kertben,
míg ő a fészékben pihen.
A pillanatnyi, támfalak nélküli rémület után
– alázuhant, megállíthatatlanul, mint a megbánás –,
már alszik, nem is gondol velem,
és én melegen tartom, óvom minden szélről,
ennyivel tartozom neki.
De az emlékezetem megkövült falai egyszer elkopnak,
ahogy a karom is gyengül és vékonyul,
akkor előlép, és lesz földindulás.*

Fölfelé

*A petpalack aljára érni,
végre, annyi év után,
megnyugtató,
tisztán látni mindent,
most, hogy odalent van,
áll a két lábán.*

*A nyugalom,
a csonkolt szárnyú madarak
eltökéltsége,
a begyógyult sebek
és a tudás, hogy innen
csak fölfelé lehet, ezzel
jellemezhetném.
Ha egyáltalán.*

*Minden más elkopott belőle
a hosszú zuhanásban,*

*minden más
csak költészet,
mentegetőzés.*

KOVÁCS ISTVÁN

Személyiségformáló találkozásaim Csoóri Sándorral

Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején, amikor a budai II. Rákóczi Ferenc Gimnázium diákja voltam, nagyszámú klasszikus költeményt tanultam meg könyv nélkül. Magyartanárom, Perényi Rudolf ugyanis minden tanítványától szigorúan megkövetelte a verstanulást. Sokáig ezek a műalkotások jelentették számomra a magyar irodalmat. Így eszembe se jutott az, hogy mennyire van, vagy mennyire nincs kortárs magyar irodalom.

Létezésének tudatosodását annak köszönhettem, hogy – immár elsőéves történelem–lengyel szakos egyetemi hallgatóként – 1964. február közepétől az Eötvös Kollégium bentlakója voltam. Áprilisban a kollégiumban megtartott költészet napi esten kiderült, hogy „ma” is vannak költők, méghozzá a diáktársaim között. Rózsa Endre egyik verse annyira megtetszett, hogy lemásoltam. 1956 szívdobogását éreztem benne.

Izgalmas intellektuális élményt jelentettek számomra a csütörtökönkénti kollégiumi vitaestek. E rendezvények hangulatát olykor, ha magas beosztású közéleti személyiség volt a meghívott vendég, az elszántabb kollégisták egy-egy kérdésének nagyot csattant villámcsapása maradandóan felforrósította. 1964 őszén egy külügyi elvtársnak tett fel úgynevezett „kényes” kérdést néprajzos felsőbb éves társunk, Kósa László a romániai magyarság riasztó helyzetéről – hivatkozva arra, hogy efelőli aggodalmának Illyés Gyula is hangot adott a L’Express című francia lapban. (Később megtudhattuk, hogy az egész 1963-as interjú a nagyvilágnak szánt alábbi három mondatért született meg: „Romániában van egy provincia, Erdély, amely évszázadokon át a magyar civilizáció és irodalom valódi szülőföldje volt. Ebben a provinciában nemrég zárták be az egyetlen magyar egyetemet, ami egy több mint kétmillió lélekből álló kisebbségnek volt szánva. A magyar írók és az egész magyar értelmiség helyzete nagyon kényelmetlen.”)

¹ Elhangzott 2017. február 6-án a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete által *Jóslás a te idődről* címmel rendezett Csoóri Sándor-konferencián.

A külügyér magából kikelve mennydörögte, hogy ezért az interjúért Illyést börtönbe kellene csukni. Aztán felmondta a kötelező leckét a szomszédos népeket elnyomó magyar uralkodó osztályról, az 1956-os „ellenforradalom” idején is tetten ért sovinizmusról, nacionalizmusról, s arról, hogy a szocialista internacionalizmus diadala, a szocializmus felépítése majd megoldja a nemzetiségi kérdést. Addig pedig Illyés bízta csak a magyar párvezetésre és kormányra ezt a feladatot.

Ebből az utolsó mondatból nyilvánvaló volt sokunk számára az, amit addig is sejtettünk: a kádárista pártvezetés hatalomra jutásától kezdve tettestárs a határon túli magyar közösségek felszámolásában. A kollégisták elégedetlenek voltak a válasszal, s ezt a külügyes vendég is érezte, mert hamar távozott.

Ennél összehasonlíthatatlanul izzóbb hangulatú rendezvényre került sor pár hét múlva, 1965. február első felében. Az előzményhez hozzátartozik, hogy a vizsgaidőszak kezdetén a kollégiumi diákbizottság titkára, a prózáírással kacérkodó Kiss Sándor mellékesen megemlítette Tóth Gábor igazgató úrnak, hogy a bölcsészkaron a minap megjelent Tiszta szívvel címmel egy irodalmi lap, s máris nagy a visszhangja. „Rendezzenek róla itt vitát az új félév kezdetén” – javasolta gyanútlanul az igazgató. Rövidesen a Szabad Európa is méltatta a lapot, de akkor a vizsgaidőszak utánra beharangozott kollégiumi vitát már nem lehetett lemondani.

Vagy négyszázan zsúfolódtak össze a kollégium nagytársalgójában – többen egyforma bőrkabátban. Életem e legmegrendítőbb vitaestje azóta is úgy él bennem, mint egy drámai hősköltemény. Ekkor jegyeztem meg Csoóri Sándor nevét és annak a fiatal költőnek lángoló tekintetét, akiről már hallottam, hiszen egyetemista társam volt: Utassy Józsefét. Miután a magyar falu 1948 utáni folyamatos megnyomorításának történetét néhány vaskos mondatban ismertette, összegzésül megjegyezte: „Ne csodálkozunk, hogy ebből aztán kitört egy szentséges nagy forradalom”. Mindez nem volt elég az estet levezető sápatag elnöknek, Utassy azt is hozzátette, hogy Rákosi óta lényegében semmit se változott a helyzet: Csoóri Sándort éppen most ítélték egyéves szilenciumra, mert a Kortársban megjelent *Iszapeső* című kisregényében, úgymond, foltot ejtett a szovjet katonatisztek erkölcsi tisztaságán.

Ezzel egyszeriben Csoóri Sándor is főszereplőjévé vált életem legfontosabb estjének. Hogy személyesen

megismerjem őt, arra közel négy évet kellett várnom. Addig történt egy s más az életemben. A legfontosabb, hogy írtam tizegynéhány verset. Kósa László biztatására megmutattam őket az egyébként Csoóri Sándorral kiemelten foglalkozó Kiss Ferencnek, az Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársának, aki több – magát költőnek tartó – diáktársamat lebeszélte a versírásról. Esetemben pont az ellenkezője történt. Biztatását komolyan vettem. Azt is, hogy vegyem birtokba az egész magyar költészetet. Versek óceáni örvényébe kerültem. Hogy el ne nyeljen, társaimtól kértem tanácsot. Közben ugyanis az *Elérhetetlen föld* antológia költői meghívtak szerveződő társaságukba.

Utassy József azzal kezdte, hogy először is olvassam el Csoórinak a magyar népdalról írt *Szántottam gyöppöt* című tanulmányát. Ez volt az első, költészetéről szóló írás, amelyen alaposan átrágtam magam. A kollégiumban már én ajánlottam a jó torkú fiúknak, akik kényesen ügyeltek arra, hogy társaságukban más, mint népdal el ne hangozhasson. (Természetesen a magyar szakosok már olvasták a tanulmányt.) Egy csütörtöki estén két műegyetemista jelentkezett, hogy fel szeretnének lépni valamelyik csütörtök este. Egyikük Halmos Béla, Kósa László sógora volt, másikuk Sebő Ferenc. Tőlük hallottam először Kallós Zoltánról, akihez szerettek volna eljutni. Népdalokat énekeltek – gitárkísérettel. „Nem baj, csak népdal legyen, amit énekelnek – nyugtázta a hallgatóságban jelenlévő Sárosi Bálint. – Erdélyt megjárva a gitárt majd úgyis felcserélik hegedűre.” Úgy történt.

Őket jóval megelőzve: Oláh Jánossal mi már 1967 novemberében elmentünk Erdélybe, hogy felvegyük a kapcsolatot a *Vitorlaének* című antológia költőivel: Király Lászlóval, Farkas Árpáddal, Csiki Lászlóval, Kenéz Ferencsel, Magyarai Lajossal és a többiekkel. Szervátiusz Tibor és Szervátiusz Jenő kolozsvári műterme volt a kiindulópontunk. A szobrok által megjelenített világ, hangulat felkészített mindarra, ami bekövetkezett. Címről címre araszoltunk, Kolozsvárról Sepsiszentgyörgyre. A szabadabbnak remélt új korszak kezdetén mindenütt megnyíltak nekünk, anyaországiaknak az emberek. Bármerre jártunk, az 1956 utáni megtorlás drámai történeteivel és – helyenként – szenvedő alanyaival ismerkedtünk meg. Brassói alkalmi szállásadónk egy helybéli orgonaművészről mesélt, aki egy darab gyakorlása előtt bemelegítésül eljátszotta a *Himnusz* kezdő dallamait az üres templomban. Huszonöt évet kapott nacionalista izgatásért.

– „Mit remél a jobbnak ígérkező jövőtől?” – kérdeztük vendéglátónktól. Meglepetésünkre válaszul elmondta Csoóri Sándor *Idegszálaival a szél* című versét, mint az 1956 utáni kárpát-medencei *Szózatot*.

Lélekben erőtől duzzadva, de a tehetetlenségérettől csaknem betegen tértünk haza. Kihez fordulhatnánk, hogy megosszuk az önként magunkra vett közösségi gondok terheit? Amikor 1967-es őszi erdélyi utunkat 1968 nyarán időben és térben kitágítva Utassy Józseffel és Kiss Benedekkel megismételtük, hasonló érzések sebző repeszdarabjait hoztuk haza magunkban. Meg egy kéziratköteget Kallós Zoltántól.

1969 végén – voltaképpen a Március 15-e térről, ahol Utassy lakott – Kallós Zoltán kolozsvári otthonán keresztül jutottunk el Kósa Ferenc várbeli lakásába. Ott ismerkedtünk meg Csoóri Sándorral és Sára Sándorral is. Tudtuk, hogy abban az évben ők is bejárták Erdélyt: az *Ítélet* című filmhez kerestek színeseket és helyszíneket. Örültünk, hogy a *Tízezer nap* alkotói hármasának szellemi vonzaskörében mi is otthonra és megértésre találtunk. A cannes-i filmfesztivál legjobb rendezési díját elnyert filmet hirdető francia nyelvű plakát „tízezer napja” – *Dix mille soleils* – szinte bemelegítette a szobát.

Miután 1969-ben bejártam Dél-Erdélyt, egy év múlva Moldvában a csángó Bogdánfalvát kerestem föl – céltudatosan, meglehetősen konspiratív körülmények között. Nem voltam „beavatatlan fiatal”, de rám is vonatkozhat, amit Csoóri Sándor a *Tenger és diólevél* című, immáron klasszikus prózai műnek számító esszévallomásában ír: „Az újságokból kiszorult kérdések hol durva, hol törekeny gondolatokra szorítottak rengeteg beavatatlan fiatal. S a gondolatok láncreakciója, villámgyors lebomlásban, újabb és újabb kérdésekkel bombázta az agyakat: mi történt a magyar történelemben, hogy modern Julianusként kell a »leszakadó testvéreinket« megkeresnünk? S nem nacionalizmus-e ez a földkeresés? Nem korszerűtlen időtöltés-e a kisebbségek ügyével való bajlódás? Korszerűtlen? De hát lehet-e égetőbb ennél, amikor a világon körülbelül hatszázmillió ember él kisebbségi sorsban, miközben a huszadik század a demokrácia eszméjét és az emberi jogokét varrta zászlajára.”

Ezek a hátizsákos fiúk és lányok többségükben a táncházmozgalomnak is tagjai lettek. Ma már tudjuk: a táncházmozgalom a lelkiismeret-furdalással is megalapozott öntudat csendes lázadása volt a nemzetromboló rendszer ellen. Hogy micsoda vulkántü-

zet hordozott magában, az az 1972. és 1973. március 15-i tüntetéseken érzékelhető volt. E mozgalom szellemi költőanyagában Csoórinak a népdalról és népballadáról írott tanulmányai is kimutathatók.

Csoóri Sándor erdélyi utazásai és egyre szorosabb kapcsolatai az ottani magyar közösségekkel a magyar nyelv szépségére, gazdagságára és egyúttal törekenységére irányították a figyelmét. Mindezzel kapcsolatos gondolatairól, aggodalmáról több írásában is olvashatunk. *A teremtő nyelv* című esszéjében aláhúzza: „...beszélhetünk folyékonyan, szépen, választékosan, akár gyöngyöket szórva is szét mondataikban, ha nem a nyelv belső tartása, igazságérzete, jelleme indít bennünket útra. Szókincs? Csak akkor ér valamit, ha értéke elsősorban a gondolatnak van, amit közölni akarunk.”

1974-ben a varsói költői öszön önkéntes „idegenvezetője” lettem Nagy Lászlónak és Csoóri Sándornak. Elsősorban az 1944-es varsói felkelés helyszínét mutattam meg nekik. Tudatosan: az 1944-es varsói és az 1956-os budapesti felkelés sokban megfeleltethető egymásnak. A két költő is így érezte. Nagy László kezdeményezésére együtt koszorúztuk meg az 1944. augusztus 4-én huszonnégy évesen elesett költő, Krzysztof Kamil Baczyński emléktábláját. Ezekben a napokban és később Budapesten is, amikor a Varsóban megismert lengyel költőkkel, Edward Stachurával és Tadeusz Nowakkal találkoztunk, tanúja lehettem a szemérmes barátságuknak.

1976 májusában a *Nyolcvan huszár* című film dramaturgjaként Csoóri Sándorral és Sára Sándorral együtt jártam be – forgatási helyszíneket keresve – Dél-Lengyelországot. Ekkor találkoztunk Waław Felczak krakkói történésszel, aki egykori Eötvös Kollégistaként jól beszélt magyarul. A háború alatt a Varsó és London közötti budapesti futárbázis parancsnok-helyettese volt, és 1951-ben életfogytiglani börtönre ítélték a kommunista rendszer elleni tevékenységéért. 1958 őszétől a krakkói Jagelló Egyetem ifjúságát nevelte. Felczakot egyébként a magyar forradalom hatására helyezték feltételeesen szabadlábra 1956. október 31-én. Elsősorban a magyar reformkorral és az 1848–49-es szabadságharccal foglalkozott. A *Nyolcvan huszár* című film közel állt a szívéhez.

Ő is érezte, hogy áttetszik rajta 1956 budapesti őszenek drámája.

A filmbemutató után gyakrabban megfordultam Csoóri Sándor Keleti Károly utcai lakásában, amely egykori iskolám, a Rákóczi Gimnázium közelében volt. Nem egyszer gondoltam, hogy az idő csapdájában középiskolás diákként is összefuthattam volna vele. Nem emlékszem olyan esetre, hogy ottlétemkor ne csöngetett volna be valaki hozzá, különféle rendű és rangú magán- és közösségi ügyekkel zaklatva őt és segítségét kérve. Találón írja róla Görömbei András, hogy „személye valóságos panaszirodává, egy személyes kisebbségvédő intézménnyé vált”.

A szocializmus évtizedeibe ékelt, Szolidaritás néven ismert lengyel szabadságkorszak tizenhat hónapja alatt Csoóri Sándor maga javasolta, hogy nézzünk körül Krakkóban. 1981. június 27-én délután érkezünk meg a városba Zelnik József gépkocsijával. Éppen rádión közvetítették az 1956. június 28-i munkásfelkelés 25. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepeket, amelynek központi programja az áldozatok gigantikus emlékművének leleplezése volt. A krakkói Szolidaritás legfontosabb kulturális irodáiba, kiadóiba Waław Felczak professzor kísért el bennünket. Ahogyan a Jagelló Egyetem szinte minden oktatója, ő is ott volt velünk az Óváros központjában rendezett nagygyűlésen, amelyet Lech Wałęsa korteskörútja alkalmából szerveztek. Csoóri Sándor javasolta, hogy mindenképpen hozzuk az itt lévő hatvan-nyolcvanezer ember tudomására, hogy magyarok is részt vesznek a nagygyűlésen, hogy a magyarok velük vannak. Ezt azért tartotta fontosnak ország-világ

tudtára adni, mert a magyar társadalom tagjainak nem kis részébe gyorsan felszívódtak a fölülről csepegtetett mérgek a sztrájkoló lengyelekről, akiket nekünk kell eltartanunk... Ezért nem emelkedik nálunk az életszínvonal! A rádiókabarék mint torz szellemi tűzijátékot hetente sziporkázták szét a lengyel-ellenes vicceket – nem is hatástalanul.

Kérdést juttattunk el a Városháza tövében emelt tribünön álló Wałęsának. A moderátor bemondta, amit vártunk, vagyis azt, hogy a kérdés tartalmából

következően magyarok is vannak a téren. Dörgő éljenzés hullámzott végig a tömegen. Sándor erre számított. Becsületes hírnevünk nyugtázására.

Tiszteltem meg nem alkuvó bátorságáért. Ha egyetlen verset se ír, emiatt akkor is költőnek tartanám. De írt. Írt krakkói élményeiről is: *Senkid, barátod* címmel. Közvetlenül azt követően, hogy 1981. december 13-án Jaruzelski tábornok bevezette a hadiállapotot, s rövid időre véres pontot tett a Szolidaritásra, a vers bejárta a világsajtót:

*Lengyelország: villámsújtotta Krisztus-szobor
megfeketedő sebeid körül
cirkál a júliusi napfény
s legyek csókolgatják a csontodat újra.*

*Rosszkedvű vagyok érted,
mintha egy bűdös kamrában feküdnék én is letaglózva
s korpaleves tükrében
néznék egy szekfűszálat.*

*Lehetnék Rákóczi kis úrfid, lovatlanul,
templomaid falát támasztó diák,
hársfaillatú katona, aki most ér csak haza
egy hosszúra nyúló háborúból,
halottai a földben, ruha nélkül,
s fölötte fecskék, bódult bogarak
és romvárosok égre vágódó füst-kalapja –
de hát kid vagyok, nagyhitű, sápadt ország?*

*Senkid, barátod, csalános magyar,
ki címeres utcáidon lődörög áfonyaízű délben
s igaz gyászában is
szeretőt keres magának lányaid közül,
mert érinteni akar,
mert szorítani,
tombolni veled levél- és sugár-zenére,
túrni a poshadt cékla szagát órákon át
a zöldségesbolt előtt,
túrni a tűrhetetlent,
a legvadabb reményért sorban állva.*

(1981. július)

PÉNTEK IMRE

Antológia-est az „októberi ragyogásért”

Egy feledésbe merült kiállításmegnyitó
Lakiteleken

Néhány hónappal ezelőtt Lakiteleken jártam, a nép-főiskola vendégeként. Egy kétnapos kiadói-könyvszakmai tanácskozáson vettem részt. Ennek egyik programjaként vetítették le a 2015-ben készült *A vers ereje – Kádár félelme* című dokumentumfilmet. A művet már több fórumon bemutatták, ankétok születtek vele kapcsolatban, sugározta a Duna TV is. Sajnos, az én figyelmemet elkerülte, s most kellett szembe-sülnöm az 1985-ös *Antológia* című lakiteleki kiállítással és annak közvetlen és távolabb ható következményeivel.

De mielőtt erről szólnék, egy kis kitérőt kell tennem. A rendszerváltozás után – visszatekintve a múltra – megkezdődött a politikai küzdelem az érdekért, az egykori meghatározó szerepekért, az ellenállásban való részvétel kitüntetett pontjaiért. Az egykori úgynevezett demokratikus ellenzék – már akkor is – vezető erőnek tekintette magát, a Hálózat, a SZETA, Demszkyék, Harasziék, a Beszélő köre látványos, a nemzetközi sajtó figyelmét is felkeltő budapesti akciókat szerveztek. A népi-nemzeti ellenállás sem volt kevésbé aktív, bár már akkor, s utólag még inkább, kevesebb publicitást sikerült kiharcolnia. Gondoljunk csak Csoóri betiltott írására a *Forrásban*, a '81-es írószövetségi közgyűlésre, Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvének előszavára, amelyet Csoóri Sándor írt; Nagy Gáspár verseire az Új Forrásban, majd a Tiszatájban. S ebben a nemzeti ellenállásban volt egy ember, aki hihetetlen szervezőkészséggel (és költői tehetséggel) volt megáldva: Lezsák Sándorra gondolok. Őszintén szólva kevesen hitték volna, hogy 1979-ben megvalósul a *Haza és nemzeti önismeret* című tanácskozás – éppen Lakiteleken. Történetesen én is részt vettem ezen, és sokunkkal együtt meghatva hallgattam Illyés végrendeletnek tekinthető búcsúszavait.

És eljött 1985. október 22-e, az *Antológia* című kiállítás megnyitója a lakiteleki művelődési házban. Lezsák fantáziáját dicsérte az újabb ötlet: három képzőművésszel, Gulyás Gézával és két tanítványá-

val illusztráltatja a hazai, a nyugati (emigráns) és a határon túli költők verseit. Már maga a dátum is provokáció, az őszi erdő egyértelműen az 1956-os forradalom jelképe – ez a metafora Lezsák megnyitó beszédének középponti, többször visszatérő motívuma volt.

Agócs Sándor – a film egyik rendezője – jól látta, hogy az elsikkadt esemény hányfelé vág, hányféle értelmet hordoz. S külön szerencse, hogy az eredeti tv-felvétel, Regős Sándor szegedi tv-irodavezető jóvoltából, megmaradt, s a film készítői fel tudták használni. Így jött létre 2015-ben *A vers ereje...*, egy jelentős irodalmi-képzőművészeti és rendszerváltó est eseményét megörökítve.

Már a nyitány is rendhagyóan hatásosra sikerült: Illyés Gyula maga mondta el, hangszalagról, az *Egy mondat a zsarnokságról* című versét. A bevezető hangulatképek jól érzékeltették: ekkor javában regnált a munkásörtség, itt voltak a szovjet csapatok és atomfegyverek, valamint besúgók hada figyelte az ellenzéki megmozdulásokat. S a titkos jelentések a „belső, ellenséges tevékenységről” rendre ott landoltak Aczél György, Németh Károly és más pártpotentátók asztalán. Finoman szólva: nem egy súlycsoportról volt szó. Lezsák és baráti köre – s vele szemben az államapparátus teljes hadrendje, a legitimitás ködfelhőibe burkolózva. Mégis azt mondta: mi itthon vagyunk, miért félünk, mit tudnak kezdeni velünk?

Gyakran panaszkodnak a mai népművelők, szervezők: milyen nehéz a közönségtoborzás. Ekkor ez még egyáltalán nem jelentett problémát: a lakiteleki művelődési házban összejött 4-500 ember (a jelentők becslése szerint), és értő, tiszteletteljes figyelemmel követte az est kínálta lelki fordulatokat. Lezsák megnyitója után az irodalom és a képzőművészet összefonódását Pap Gábor művészettörténész méltatta. Utólag úgy ítélte meg, hogy aligha talált volna három képzőművészt, aki az itt összegyűjtött versek illusztrálására vállalkozott volna. Ez talán túlzás, de a szervezés szempontjából nyilván Lezsák elgondolása volt a legkézenfekvőbb megoldás. Mindenesetre a meghívott költők szinte teljes létszámban megjelentek, elmondták verseiket, vállalva a kockázatot, a következményeket, amelyekkel számolnia kellett a szervezőknek és a résztvevőknek egyaránt. (Buda Ferenc kissé megindultan vallott arról a filmben: egyáltalán nem félt, nem aggódott, hogy miként torolja meg a hatalom akciójukat. Igaz, ő már túl volt egy börtönbüntetésen, amit a verseiért kapott 1956 után.)

Gulyás Géza mellett Tábori Aranka – a pályakezdő művésztárs – szövegéről, hogyan készültek egy egész éven át a versek illusztrálására. Ebben Lezsák Sándor segített nekik, aki elmondta véleményét az elkészült alkotásokról. És végre belepillanthattunk a versek előadásába. Nagy Gáspár kezdte a Tiszántúlon megjelent *Két nyárfa a Hódoltságban* című költeményével. Még a rutinos előadó szavain is átütött némi ünnepélyesség.

A történelmi háttérrel, a kontextusokat két történész-politológus vázolta fel: Petrik Béla és M. Kiss Sándor. Petrik elemzéseiben élesen kirajzolódott, hogy a kádári nómenklatúra mennyire tartott a népi-nemzeti ellenállástól. A belső jelentések idézése is ezt bizonyította: a hatalom roppantul aggódott amiatt, hogy ezek a lappangó csoportok megmozdulnak, utcára vonulnak. Mi több: Lezsák is megerősítette, képesek lettek volna erre, ha a dolgok úgy fordulnak. A demokratikus ellenzék budapesti konferenciái, kis demonstrációi nem aggasztották a pártközpontot, hiszen egyes ellenzéki szereplőkkel még tárgyalásokat is folytattak a rendszer átmentése érdekében. – M. Kiss Sándor azt fejtette, hogy ismét az irodalomnak kellett lefolytatni azokat az eszméleti konzultációkat, amelyekre a politikuskárda képtelennek bizonyult.

Baka István *Ady Endre vonatán* című verse az elviselhetetlen állapotokról adott dermesztő, riasztó képet, Aczél Géza pedig versében – némileg cinikusan – megállapította: „Ázsia-szag van”. S ebben a kelet-európai térségben: nekünk a szél „az mindig szembeszél”.

Petrik Béla arról is szólt: ez az irodalmi-képzőművészeti est messze túlnőtt vállalt szerepén. Ez volt a kulturális visszafogadás ceremóniája, az irodalmi összetartozás ünnepélye. (Lezsák meg is jegyezte: nyugati és keleti társaik sajnálatos módon nem lehetnek itt.) S az értő jelentők – bár egyetlen szó sem hangzott el közvetlenül 1956-ról – mindannyian tudták: ez bizony a forradalom megidézése, anélkül, hogy harsányan tüntettek volna.

Tábori Kálmán mint egykori irodalmi színpados résztvevő is megszólalt. Ő és társai kalauzolták a vendégeket, ők voltak a közvetlen házigazdák. Érzekelte a rendőrség felvonulását, a tudálékos kérdéseket, de elvégezte feladatát. A beszélgetés befejezése után közölte, hogy elmegy Lezsákhoz, és beszámol neki a történetéről. Gulyás Géza pedig arról szólt: a helyi rendőrség be akarta szervezni, de ő visszautasította

ezt a nemtelen kérést, mondván: ha az Isten szenvedni rendelte őt, akkor ezt vállalja. De az emberektől nem fél. Még akkor sem, ha a fenyegetőzés sem hiányzott a kényszerítés repertoárjából.

És itt van a film egyik legérdekesebb eleme: Kis-pál Antal, a megyei pártbizottság korabeli munkatársának vallomása. Előadása szerint – megörökölte ezt a beosztást. A feladata az volt, hogy a beérkező jelentésekből summázatot fabrikáljon a „központ” számára. A megyei titkár ezt ugyan ellenőrizte, de a felelősség az ő vállán nyugodott. Szemmel láthatóan nem tudott – vagy nem akart tudni – az est háttéréről. Zavarát próbálta körülírni, felelősségét leplezni. Úgy állította be, őt is méltatlanság érte, hiszen a szalag eltűnt, nem kapták vissza a budapesti BM-szervektől, a tv-től. (Természetesen ez jóval később történt.)

Újra és újra feltűnik Lezsák, a szervező alakja. Családját is bevonta ebbe az idegőrlő tevékenységbe; felesége teljes odaadással támogatta a nem túl szalonképes akciókban. Sőt, még a gyerekeik is észrevették, ha megjelentek a rendőrkocsik a házuk körül.

S egymás után hangzanak el a versek: Ratkó József, Kovács István, Csoóri Sándor, Serfőző Simon, Tóth Erzsébet, Buda Ferenc és mások költeményei. A filmben is ez adja az est dinamikáját: a meg-megszólaló lírai beszéd, amely pátosz nélkül, a legtermészetesebben idézi fel a kor viszonyait, az elégedetlenséget, és azt, amit Lezsák Csoóritól tanult, vett át: „Mi itthon vagyunk”.

Az est végéről a jelentéstevők azt írták: hús-harmincan bevonultak Lezsákék lakásába, ahonnan már nem született jelentés. Tehát ott már nem volt besúgó. Lezsák mondja el a filmben: egy alkalommal elővette a 1500 oldalas jelentést, hogy rászán egy napot, végigolvassa az anyagot. Még édesapja kedvenc italát is előkészítette, a rumos kávé. Aztán egy oldal után abbahagyta az olvasást.

Az 1985. október 22-én rendezett kiállítás megnyitó súlyos és emlékezetes (költői) záró mondatainak egyike: „Ragyog az októberi erdő”. Ezt a ragyogást, az el nem évülő bátorságot idézte fel Agócsék filmje. Sokoldalúan, érzékletesen, hitelesen. A rendszerváltás történetének kihagyhatatlan epizódja kapott itt széleskörű nyilvánosságot. A „versek ereje” már sok alkalommal helyes útra vitte rossz irányba kényszerült történelmünket. S mindig akadtak olyanok, a jelenben is, akik képesek voltak a költői szó erejét mindannyiunk javára fordítani.

Tragédiák spirálját írja

Beszélgetés Csender Levente íróval

Hamarosan megjelenik az **Előretolt Helyőrség** kiadásában Csender Levente új kötete **Örök utca** címmel. A március 15-e alkalmából József Attila-díjjal kitüntetett szerzőt szövegei székelységképeről, szereplői hitelességéről és a hogyan továbbról kérdeztük.

– *A közösségi oldalon láttam, hogy nemrég Szlovéniában jártál. Megfordult a fejemben, hogy talán épp ott szórakozod el a József Attila-díjjal járó összeget. Vagy más okból voltál ott?*

– Már korábban meghívtak a ljubljanei Balassi Intézetbe, és ha már ott voltam felolvasóesten, lementem a tengerhez, és túráztam egyet a Kamnik-Savinja Alpokban is. Gyönyörű helyeken jártam.

– *Kikből áll egy, a szlovén fővárosban tartott magyar irodalmi est közönsége?*

– Vannak Ljubljánában magyarok, akik ott tanulnak, tanítanak, dolgoznak, vagy valamiért oda-költöztek. Az est egy *Tranzit* című sorozat induló darabja volt, ahol Zoran Knežević szerb íróval, aki a Vajdaságból költözött Szlovéniába, voltunk párban meghívottak. Ő a maga elszármazását írta meg, azt a kérdést feszegetve, hogy otthon van-e Szlovéniában – neki ez a tranzitja. Ahogyan számunkra, Erdélyből távozottnak szintén az a kérdés, hogy otthon vagyunk-e ott, ahol élünk, illetve, hogy hol vagyunk otthon, és az, hogy lehet-e másik hazát találni.

– *És mi volt a konklúzió?*

– Ez idővel változik. Egy darabig vágyakozik az ember. Nekem az otthon most is Erdély, ugyanakkor itt élek, itt vannak a gyerekeim, akiknek az „otthon” valószínűleg már a mai Magyarország. Bár próbálok őket minél többször elvinni a szülőföldemre,

hogy ismerjék meg a rokonaikat és a felmenőiket, legyenek együtt a dédmamával, tanuljanak meg kenyeret sütni és mindenféle régi praktikákat, egyáltalán: otthonosan érezzék magukat Erdélyben. A kérdésre az élet praktikus oldala felől közelítve is választ adhatok: ott vagyok otthon, ahol dolgozni tudok, vagy ahol békén hagynak. Csak-hogy én lassú elszakadó vagyok, úgyhogy az otthon számomra még mindig Erdély, pontosabban Oroszhegy, még pontosabban Nyúlád – amikor az ottani erdőt járom, nos, akkor vagyok otthon.

– *Ahogyan Tamási Árontól szoktuk idézni: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Nagyon szívesen végighallgatnék egy nyilvános beszélgetést közted és Tamási közt, az első két novelláskötetedben ugyanis az általa felépített derék-és-furfangos-székely ember mítoszt porig rombolod: esendőségről, nyomorúságról írsz. Ezek a messi múltban gyökereznek, vagy a rendszerváltozás hívta elő a sok alkoholt, a sok fejszét és hasonlókat?*

– Nem pontosan a rendszerváltással indult, de a rendszerváltásnak sok köze van mindehhez. Nemrég gondolkodtam el azon, hogy a felmenőimnek is, ahogy egy adott pillanatban minden generációnak újra kellett kezdeniük az életüket. A dédanyám árva volt, örökbe fogadták, elküldték Bukarestbe szolgálni. Tíz évig szolgált, és az ott összekuporgatott pénzből

tudott telket és házat venni, de az arra nem volt elég, hogy az egyetlen fiának is jusson belőle. Nagyszüleim, mikor fiatalon összeházasodtak, sokat jártak Hosszúfaluba, Brassó környékére csépelni, a brassói cukorgyárba dolgozni, hiszen Székelyföld akkor sem volt gazdag. A dédanyám azt mondta nekik, hogy a pénzből vegyenek földet, mert az el se ég, és el se rothad, s el se lopják. Összevásároltak annyi földet, amennyit lehetett – majd jöttek a kommunisták, s egyik napról a másikra elvették. És újra kellett kezdeniük a semmiből. A következő generáció már az újonnan épült gyárakban dolgozott, városos – a szüleim hitelből vettek egy városi blokklakást, ők ott kezdték újra. Mire mi felcseperedtünk, jött a rendszerváltás, jött a munkanélküliség, elkerültünk Magyarországra, újra kellett kezdenünk a semmiből. A gyerekeim meg majd lehet, hogy Londonban kezdik újra. Tíz évvel ezelőtt Franciaországban éltünk egy ideig a feleségemmel, és irigykedve néztem Normandiában a villákat, amelyek két-háromszáz éve ugyanannak a családnak a tulajdonában állnak, és a családok két-háromszáz éve minden nyáron lemennek a nyári hónapokra. A generációk váltják egymást, de mégis megvan az állandóság, az egymásra építkezés lehetősége, ami nálunk a jól ismert okokból elkép-

zelhetetlen. Hogy ez miként függ össze az emberek lecsúszásával? A kilencvenes években láttam a nagy szétesést. A kommunizmus, még Romániában is, valamiféle biztonságot nyújtott az embereknek. Ha nem pofáztál, akkor volt munkád, s ha szegényen is, de éltél. '89 után kihúzták az emberek alól azt a széket, amelyre korábban ráültették őket. Ők meg csak ültek a földön: se munka, se jövőkép – semmi. El kellett menni munkát keresni, ami azt hozta magával, hogy a családok szétszakadtak: eljött az apjuk, és összejött egy nővel, vagy amíg itt volt, addig az anyjuk otthon új párt talált. Ebből számtalan konfliktus lett. Az elesettek közül sokan nem tudtak felállni – maradt a legkönnyebb út: az alkohol. Ebből aztán következett az agresszió, az öngyilkosság. Nem tudatosan mentem szembe Tamásival vagy az általa teremtett székellyképpel, egyszerűen ez vett körül.

– *Tehát a XX. század vége ment szembe Tamási korával?*

– Igen. Persze, az a bizonyos idilli székellykép nyomokban ma is létezik. Csak hát ahányszor hazamentem, mindig arról számoltak be: ez is felakasztotta magát, az is elment a temetőbe, ezt leszúrták, azt agyonverték. Mintha tragédiák spirálja lenne az egész, amiből nincs kiút. Ezeket írtam meg. Ez ugyan nem azt jelenti, hogy nincsenek székelly sikertörténetek – csak engem mindennek a drámája érintett meg.

– *Az új köteted eklektikusnak is nevezhető, hiszen nemcsak a magyarországi székelly vendégmunkások, illetve az otthon hagyott rokonaik életét írod meg, hanem, a korábbi köteteidtől eltérően, más terekben mozgó, másféle figurák is szerepelnek a novellákban. Ezek hiteles történetek? Jártál azokon*

a helyeken, beszéltél az ott élő emberekkel?

– Többször is jártam a Hajdúságban, a Nyírségben, számos történet ottani ismerőseim meséltek, amiket a saját verzióban írtam meg. Amikor az első kötetemet írtam, az én világom, a mi világunk arról szólt, hogy a vendégmunkás Magyarországra jött. Későbbi kötetekben már ment Németországba, mint ahogy mehetne, és megy is Olaszba, Spanyolba, Angliába – ez a horizont már egész Európát befogja. Sőt, még nagyobb az elmozdulás: sokan vannak, akik nemcsak országot, hanem vallást is váltottak – több ismerősöm muszlim lett az utóbbi időben. Egyik novellám hőse, akit szintén létező személyről formáztam, önmagát keresve több vallást is felvett viszonylag rövid idő alatt. Ezekre is reflektáltam az új kötetben.

– *Nem tartasz attól, hogy ha megírod ezeket a történeteket, az ismerőseid nem fognak örülni?*

– Van olyan ismerősöm, aki megsértődött, és nem beszélünk három éve. Azt hittem, hogy nem lesz bántó történetének irodalomba emelése, de tévedtem.

– *Azt mondják: barátokozz össze egy íróval, és ő halhatatlanná tehet.*

– Mindenki szeretne halhatatlanná válni, de lehetőleg dicső módon, az erényeit kidomborítva. Azaz, hogy esendő, hogy tele az élete hazugságokkal, önáltatással és önbecsapással, senki nem akar szembesülni. Írhatsz úgy, hogy nem vagy őszinte, és akkor nem sértődik meg senki – vagy írhat az őszintén és kíméletlenül, aminek következménye van az emberi kapcsolatokra. Távol áll tőlem, hogy bárkit is bántsak az írásaimmal: ugyanakkor maguk a történetek kegyetlenek, ezeket nem tompíthatom el, ha nem akarom hiteltelenné tenni.

– *Az új könyved érdekessége, hogy víztől vízig terjed. Ennek van jelentősége?*

– Az első novella, a *Villa Nirvana* hőse, tengeren túlról indul el, az utolsó, a *Folyami emberek* pedig a Duna-deltába érkezik, miután végigcsorog a folyamon. Ez azt a teret fogja közre, amit Európának szoktunk nevezni, és ahova szétrajzoltak azok, akikről a történeteket írtam.

– *És a kötet címe, az Örök utca hogyan kapcsolódik mindehhez?*

– Ez egy nietzschei felvetés: minden, ami történik, már megtörtént. Kérdés, hogy az örök utcában rohanva hogyan és mennyire látunk rá magunkra és a történeteinkre, amelyekről azt hisszük, hogy mi éljük először, holott már mások megélték. Megnéztem az interneten, hogy létezik-e valahol Örök utca, de nem találtam.

– *Hova lehet továbbterjeszkedni ebben a csenderi világban? És milyen módszerekkel?*

– Eljött az idő, hogy a novellán túl új műfajokat is kipróbáljak. Van egy kisregényem, ami ugyanebben a világban mozog. Belekezdtem egy drámába, és egy mesekönyv megírása is folyamatban van. Ha nem is szüneteltetem a novelláírást, a fő tevékenységem a közeljövőben ez a mesekönyv lesz.

A mese ihletője a fiam. Ő Asperger-szindrómás, ami az autizmus egyik fajtája, és ebből adódóan szembesülnöm kellett egy egészen másik világgal, amely nagyon érdekes, nyelvileg kreatív, őszinte és tiszta. A felgyült történeteinket próbálok meseformába önteni.

– *Ezúttal tehát egy kedves könyvet írsz.*

– Igen. A legkedvesebbet.

Király Farkas

CSENDER LEVENTE

Zabfosztók

Egy régebbi aranykorban, amit *epoca de aurnak* neveztek, nyaranta az egész falu medvévé változott. Legalábbis éjszakánként. Akkoriban történt ez, amikor még a pásztorfiúk szerettek a mogyorósban legeltetni. A frissen ültetett fenyvesbe nem engedhették be az állatokat, hogy ne egyék le az új hajtásokat, meg ne is tapossák össze a facsemetéket. Oda csak a csemetefü-arató lányok mehettek be, akik nyáron felköltöztek valamelyik esztenára, és ott is maradtak, amíg le nem sarlózták a facsemeték köré nőtt számartöviseket. Szépek voltak a csemetefü-arató lányok, a pásztorfiúk beléjük is szerettek, de a csemetefü-arató lányok nem foglalkoztak a pásztorfiúkkal, akik gumicsizmában és rongyokban jártak, kevésszédűek és durvák voltak. Ha kellett, botokkal és kövekkel hajigálták meg az állataikra támadó medvéket. Leginkább akkor volt rájuk szükség, amikor jött a medve. A medve meg jött. Az állatok sehol nem voltak biztonságban. Csak a mogyorósban, ahol a szőrfü nőtt, s amitől a marhák nem sokat tejltek, de azért valamicskét adtak. A pásztorfiúk a kevés tejből is készítették sajtot meg ordát. A tejsavón meg éléltek a kutyák. Amíg az állatok deleltek, a pásztorfiúk tüzet raktak a mogyorósban, egy pléhdarabon gombát sütöttek. Keserűt, kékhátút vagy tinórut, nyár vége felé özlábat. A marhák békésen kérődztek. A kutyák is kinyúltak az árnyékban. A pásztorfiúk farigcsáltak, el-elszunyókáltak. Így telt minden nap, minden nyár, kora ősz, egészen Szent Andrásig. Akkor behajtották az állatokat a faluba a téli szállásra. Aztán a következő tavasztól őszig megint fent voltak az esztenán, és ez így ment évről évre, amíg oda is meg nem érkezett a változás.

Egy reggel váratlan zúgás törte meg a békésen leleléző marhák csengettyűhangját. Traktor berregett fel a hegyre utánfutóval, az utánfutó szélén szedett-vedett emberek ültek. Valahonnan messziről érkeztek. Megállt a traktor egy magányos bükk alatt, a szedett-vedett emberek lepakolták a szerszámokat, megreggeliztek, aztán elkezdték irtani a mogyoróst. A nap folyamán további két traktor érkezett a kollektív elnök piros Arójának kíséretében. Körbeálltak, egyeztettek. A kollektív elnök, a pocakos ember, nagy kört írt le a kezével, mutatva, hogy azt ott mind.

A pásztorfiúkat magához hívta, és mondta nekik, hogy a mogyorós művelési terület, többé nem szabad ott legeltetni, mert irtás kezdődik, de ne aggódjanak, mert a legelőtakarítók vesznek majd tőlük ordát meg sajtot. A pásztorfiúk kihajtották a marhákat a mogyorósból. Nézték, hogy hova állhatnának tovább. Az erdő felé terelték a csordát. Esténként karbiddal lövöldöztek, és nagy tüzeket raktak, hogy az éhes medvéket távol tartsák.

A legelőtakarítókhoz lánctalpasok is érkeztek. Megkötötték láncsal, és gyökerestől rángatták ki a mogyoróbokrokat. Nagy földterületeket szabadítottak meg a fáktól, gyökerektől, fölszedték a köveket is, azokat is kigörgették oldalra egy sávba. Műtrágyarakásokat hordtak a föld szélére. Olyan volt, mintha lehavazott volna. Miután síkra gyalulták a mogyorós helyét, a barna földet beszórták fehér műtrágyával, és beszántották. Megint beszórták műtrágyával, és megint beszántották. A legelőtakarítók aztán dolguk végeztével, ahogy jöttek, elmentek az utánfutókon.

Ősszel a helyi kollektív dolgozói a mogyorós helyén felszántott földeket bevetették zabbal. Tavasszal újra felszántották, és megint bevetették zabbal. A zöld mogyorós helyett zöld zabtablák nőttek. A zab szépen kezdte hányni a fejét, a jó tejes szemekre rákaptak a medvék. Ott suhogtak éjjel. A marhák biztonságban voltak, amíg a medvéknek volt mit enniük. A pásztorfiúk hatalmas, gőzölgő, zabos medveganékat kerülgettek reggelente. Azt hagyták ugyanis a bundások maguk után, miközben a vackukra vonultak nappali pihenőre. A medveganék a napon kiszáradtak, és a zabszemek szétperegtek a földön. Néha kijött a kollektív elnök a piros Aróval, megállt a dombon, vakargatta a pocakját, és pásztázta a zabot kukkerrel. Csettintett a nyelvvel, elégedett volt.

Sejteni lehetett, hogy az a drága jó zab nem lesz mind a kollektívé abban a kommunista világban, ahol a férfiak csizmaszárban vitték haza a gabonát a nagy közös magtárból. Mindennap csak egy marék búzát, annyi nem tűnt fel senkinek, a kenyérnek való azonban lassan összegyűlt. Az asszonyok meg télen juhnyírásakor a bugyijukban csaklították haza a gyapjút. Oda nem nyúlt be senki, még a kollektív elnök se. Tél végére a cseregének való az élelmesebbjenek összegyűlt. Nem hiányzott az a pár marék gyapjú senkinek. Az asszonyok a gyapjút megfonták, megszótták, lett belőle jó meleg takaró. A pásztorfiúk szerettek bugyikban gyűjtött gyapjúból szőtt cseregével takarózni a kalibában, ha hűvösebb volt. Ha nem volt hűvös,

maguk alá tették a szalmára, kicsit szúrós volt a gyapjú, de azért nem panaszkodtak.

Odafent, az esztenán nappal kevés ember járt. Csak az erdőből szekeresek keddenként, de őket is csak messziről látták a pásztorfiúk, ahogy reggel a dombon átmennek, estefelé meg rönkökkel megrakva visszatérnek. A domb tetején mindig megállították pihenni a csapzott lovakat. Az ostornyelét a csizmaszárba szúrták, cigarettára gyújtottak, és a szekér mellett beszélgettek. Ha maradt még az üveg aljában pálinka, megitták. Közben ők is megnézték tüzetesebben a zöldellő zabtablákat. Amit a szekeresek megnézték, az meg volt nézve. Hogy ne mondjam: meg volt igézve.

Ahogy a zab érni kezdett, a szekeresek nemcsak keddenként jártak arra, s nemcsak nappal. Esténként mentek föl a faluból. A lovakat kifogták, enniük vettek, ők meg zsákokkal, vödörrel felszerelve beálltak a táblába, és fosztották a zabot. A szárazakat az ujjuk közé szorították, felhúzták, a markukat ürítették vödörbe, a vödröket a zsákokba, a zsákokat fektették a szekérbe. Akkor nagyon sajnálták, hogy csak

két kezük van. Kellett volna még legalább négy mindenkinek. Kézpótlékul hozták a feleségüket, fiaikat, lányukat, kinek mije volt. Jött szinte az egész falu. A zabtábla egyik felében az igazi medvék zörögtek, a másikban a falusiak. Sötétben nem lehetett megkülönböztetni őket. Hajnal felé mentek el a zabfosztók, hogy még sötétben hazaérjenek. A szekér derekába a zsákokra szénát tettek, s arra ültek. Ha valaki megállítaná őket, ne lássa a zsákokat. Olyan nagyon nem hiányzik senkinek az a kis zab, mondogatták. Mire beérett a termés, a fél táblában csupa csóré zabszárak meredeztek az égnek. Persze, abban a felében a táblának, ahol a zabfosztók tevékenykedtek, jobban zörögtek a zabszárak a szélben. A kollektív elnök feljött nappal a piros Aróval, megállt a dombon, ütögette a pocakját, és pásztázta kukkerrel a zabot. Csóválta a fejét, cuppogott a szájával, nem volt elégedett. Elment a pásztorfiúkhöz is, érdeklődött, hogy láttak-e valamit.

– A medvék – mondták a pásztorfiúk –, vagy a madarak.

– A medvék – mondta a kollektív elnök. – Istenit a belüknek!

TÖNKÖL JÓZSEF

Nem

*Nem hozok senkire bajt, nincs aranyam, ezüstöm,
 az eget nézem, a földre vert barázdás felhőket,
 nem bámulom a madarat, ahogy ragyog az ágon,
 végre itt az ősz, vágják le a kövér juhokat,
 a faggyút kiszedik, megolvasztják,
 a hold sárrá omló dülökön az esővel érkezik újra,
 van, aki azt hiszi: ajtót szakít le, léceket dob félre,
 feketekakasos udvart, hol én a fényben álltam,
 hogya a szívedet szomorítsam,
 tarlón hagyott sima élű sarlót ölelve,
 az sem sebzett fájóbban, mint a láng,
 bőröd Barackfa-hava szalmazsákon,
 olyan vagyok, mint az arcodra húzott halotti lepel,
 számlálom, aminek vége szakad, úgy megyek el,
 hogy süit a nap, hó virágozik a bezárt templom előtt,
 mintha élnék még három napot,
 egy elveszne, maradna kettő,
 egy elveszne, maradna egy,
 s olyan már minden, mintha nem maradna egy sem.*

Hajnali feljegyzés

*Megint a mező: kazlak, néhány szalmahordó nyárs
 a szalmába bökve, és porzik a határ, ahogy tavaly,
 ahogy hatvan éve cséplővel, égő szíjakkal, odakinn,
 mostantól bánatokon keresztül megyek,
 figyelve az út mindegyikét, hova visz, elmegyek
 a világ szélére, hogy véretem szelídítse a szél,
 elhagyom a hazát, képe már csak homályos emlék,
 ne engedd, hogy úgy járjak, mintha búcsúzkodnék,
 mutatva asszony- és férfifotókat,
 mindegyikkel beomlik egy ház, mely épp gazdátlan,
 leszakad elém egy csillag is, mint a reggel az esővel,
 lépdelek, elveszitem mindenem,
 nem tudom a madarak nevét,
 foltos levelével és hátracsapott lila szirmaival
 elvadul tőlem a kakasmandikó,
 elfordulok jegenyétől és távoli tarlószigetektől,
 hadd surranjanak a lovak a néptelen rozsföldeken,
 kapjon megnyugvást a nap a dülök képében,
 ne engedd, hogy sötétségbe fojtson egy harang kötele.*

MONOSTORI IMRE

„A protestantizmus az emberből szóló isten vallása”

Németh László üdvösségügye
és az *Eklézsia-megkövetés*

Protestantizmus, mély magyarság, kultúra

Németh László sajátos vallásossága értékvilág-összetevőinek és életelvének, egyszersmind magyarságtudatának egyik legfontosabb meghatározó ereje és táplálója. A magyar reformáció értékrendje a kiindulópontja (s mindvégig meghatározó éltetője) a kultúráról (mint belső, orientáló erőről, iránytűről) kialakult felfogásának is. Még tágasabban: a „mély magyarság” gondolat mint a magyar kultúra jellegének, minőségének megítélési lehetősége ugyancsak a magyar protestantizmus értékvilágában gyökeredzik. Magyarságtudata és református életszemlélete, világképe egységben van – ha nem is mindig zavartalanul – egész pályája során, különösen az 1945 előtti korszakaiban. (Jóllehet a romániai utazásának tapasztalatai 1935 késő nyarán–őszén [*Magyarok Romániában*] súlyos bizonyítékokat jelentenek számára az erdélyi magyar szellem és általában a magyar élet megroppanásáról.) Reformáció, „vallásosság”, erkölcsfilozófia és a „mély magyar” (azaz a [főleg magyar] történelem mélyrétegeiben, a XVI–XVII. században található szellemi és emberi magatartásbeli ösztönző erőknél nyugvó) kultúrafelfogás szorosan egybekapcsolódik ezen az írói pályán. S még valami – a magyar európaiság gondolata: magyarság-gondolat és Európa-gondolat összeköthetősége (a szerves alapú polgárosodás), azaz a „harmadik út” (mert szövegszerűen bizonyítható, hogy ezt a megragadhatóan egyszerű tartalmat érti rajta Németh László, s nem valami köztes kitérőt) szellemi programja. (Vö. *Magyarság és Európa*, 1935)

1936 tavaszán írta a Tanú lapjain a Ravasz László református püspöknek szánt esszéjében (*Két templom közt*) a következőket: „Melengető közösségektől meglehetősen távol nőttem föl, de ha volt csoportélet, amely táplált-védett: az a magyar protestantizmus volt. [...] Az igazi családfő nagyapám volt s huszonnégy unokatestvérem: a testvéreim. Mély törzsi büszkeséggel néztem ezt a lombos parasztcsaládot. A család maga is büszke volt magára. A kiveszett középnemes családok helyébe benőtt jobbágy-nemzetségek közt

ők voltak a legkülönbek. [...] Pályámon egy pillanattig sem szolgáltam a protestáns egyházat –, sőt mint minden mai egyháznak ellenfele voltam és vagyok, de mindig szívesen követtem a magyar protestáns hagyományt, melynek legfrissebb s legteljesebb kivirágzását Adyban szerettem. Sylvester János, Heltai Gáspár, Vizsolyi biblia, Szenczi Molnár Albert zsolnárai, Bethlen Miklós, a debreceni kör, Földitől Fazekasig, sőt Tóth Árpádig: kedves tanulmányaim címei; egyben családfám is a magyar szellemben.” (A húszas évek végétől kezdenek el sorakozni Adyról és a régi – református – (mély) magyarságról szóló esszéi, majd újra megjelennek a negyvenes évek elején is.)

Ugyancsak az imént említett esszéjében (majd máshol, máskor is) körvonalazza sajátos vallásfelfogásának tartalmát és értelmét. „Nekem a protestantizmus a vallásos állapot egy formája, mely Luther előtt legalább kétezer évvel kezdődött, s messze túlárad ma is az egyházain. A protestantizmus az emberből szóló isten vallása.” A protestáns istenérzet – írja máshol – nem emelkedett állapot, hanem mindennapian természetes. „Bennünk működő terv ez az isteni zászló, amelyet végig kell vinni az életen. Ahogy van a fának és testnek növésterve [...], van egy üdvösség-féle lelki legtöbb is, amely az Isten erejével él az emberben, s megbünteti, ha elárulja.” A protestantizmus vívmánya: „Isten és ember közt a közvetlen út” (*San Remo-i napló*, 1935). A „zászló” metafora, motívum évek, sőt évtizedek múlva is fölbukkan Németh László életművében (szépirodalmi munkáiban is). A protestáns magatartás, a helyes életút ugyanis lényegében nem más, mint ennek a zászlónak, belső irányjelzőnek a figyelése és helyzetének, „állásának” értékelése. A protestáns ember az egészre figyel – írja 1936-ban a *Messziről* című (Szekfű Gyulának válaszoló) esszéjében –, „a kezében tartó [sic!] zászlónyelet vigyázva nem ügyel az árnyalatokra [...]”. „Az ember legfontosabb ügye, az ügyeit összefoglaló nagy ügy, az üdvössége.” A katolikus hívő gyónó ember: lelkében a bűnbeesés és a megtisztulás váltogatják egymást. A protestáns ember nem ismeri a bűnök hierarchiáját. „Kötömbként görgeti fölfelé maga előtt az üdvösségét, s ha egy percre elengedi, visszahull rá, agyonnyomja. [...] A protestáns számára egy halálos bűn van, az, amelyiknél az Isten végképp elhagyja őt [...]”. Az üdvösség–elkárhozás lelki problematikája Németh László felfogásában, életművében középponti és egyetemes

érvényű „vallásos” erejű belső állapot és szabályozó elv. A maga mindenkori *számonkérő* mechanizmusával együtt.

„A bűn az, hogy az ember sok a világnak.” – Erdély mint hívószó

Németh László szépírói életművében különlegesen fontos szerepet játszanak a drámák, ugyanis – majdnem mindig – szerzőjük nagy *belső feszültségeinek* eredményei, művészi termékei. Mi a vétke az ő jelentős történelmi (vagy csak tapasztalatból megformált) „nagy ember” hőseinek? Az a vétkük – folytatva a részcímbeli idézetet –, hogy a „nagy nemesség éppúgy megbűnhődhet, mint a nagy gonoszság; attól függ minden, hogy beletipor-e a világba, kihívja-e az istenek irigységét. [...] A dráma egy jelentékeny ember vívódása [...]” (*Dramaturgiai babonák*, 1941). Németh László „beletipor” hősei számosak. A *VII. Gergelytől* (1937) kezdve *Az írás ördöge* (1969) Semmelweiséig sokan tartoznak ebbe a sorba. Mely hosszú sorban az egyén és a világ éles konfliktusa a „nagy ember” *megettörésével* vagy a ráismerés, a fölismerés katarziséval végződik. Ebben az írói, dramaturgiai helyzetben a katarzisz forrása – csaknem mindig – a kiválóság veresége. A környezet nem bírja elviselni azt, aki nála különb. Kiváltképp akkor nem, ha ez a különb ember még akaratos, fantáziadús, követelő és igazságtudatában rendíthetetlen. Az ilyen hős óhatatlanul érdekeket sért. A konfliktus tehát – amely az emberi természetben lakozik, sőt „várakozik” – elkerülhetetlen.

A XVII. században az Erdélyben, majd Hollandiában, aztán újra Erdélyben élő és működő „nagy ember”, (Misztótfalusi, Tótfalusi) Kis Miklós személye és tevékenysége a történelmi valóságban is klasszikusan „sok” volt „a világnak”, azaz – ebben az esetben – az ortodox reformátusságot megtestesítő, régimódi, szűk látókörű, irigy, de fölöttébb érzékeny eklézsiabeli uraknak. Kis Miklós (1650—1702) jeles kultúratörténeti személyiség volt. Betűmetsző, nyomdász, könyvkiadó, a vizsolyi Biblia nyelvezetének korigálója. 1680 és 1689 között Amszterdamban tevékenykedett, jó módban, megbecsülésnek örvendve: héber, görög, örmény, grúz betűket is metszett. Több ezer példányban kinyomtatta a magyar Bibliát, az volt a nagy célja, hogy idehaza minél több írástudó ember olcsón hozzájuthasson. Hazaköltözött, megnő-

sült, két lánya született, s a kolozsvári református egyház nyomdáját vezette. Nemcsak egyházi, de világi irodalmi műveket is kiadott: Balassit, Rimayt, Nyéki Vörös Mátyást. Büszke, talán túlságosan büszke ember volt, a polgárosodott Nyugat és az elmaradottságba süllyedt erdélyi állapotok nagy kontrasztját nehezen viselte. Öntudatosan állt ki igazai mellett, mely magatartás az eklézsia felsőbb köreiben ellenséges viselkedésnek számított. Rosszindulatú mendemondákkal és a nyomdát érintő anyagi természetű vádakkal tették közellenséggé, mely vádakra – jóhiszemű, ám éles – védőbeszéddel válaszolt (*Maga személyének, életének és különös cselekedeteinek mentsége, melyet az irégyek ellen, kik a közönséges jónak ezaránt meggátolói, írni kényszerítetett*). Inentől kezdődően nem volt visszaút. És nem volt megbocsátás az eklézsia részéről. Esetleg eklézsiamegkövetés jöhetett szóba, a templom oltára előtt nyilvánosan elmondva a *bűnbánatot*. Drámahősnek és drámai szituációnak mindez az együttállás tökéletesen megfelelő.

Németh László vonzalma és élénk érdeklődése az erdélyi történelem, hagyomány és kultúra (benne az irodalom) iránt úgyszólván egész írói pályáját tekintve érvényes. Kritikusként egyik legelső esszéje az *Erdély lelke a legújabb irodalomban* (1926); majd 1927-ben (a *Protestáns Szemlében*) folyamatosan összesen hat erdélyi íróportrét közöl, 1929-ben beszámolót ad a székely írók estjéről. A Válasz megalapításakor (1934) első helyen számít az erdélyi írókra (Áprily Lajos a közvetítő), s a rádióban mint az irodalmi osztály vezetője (1934/35) úgyszintén figyel

rájuk. Számos kritikát, esszét, portrét közöl erdélyi írókról és művekről – Áprilytól Tamási Áronig (ez utóbbiról hatot). Ő maga is többször publikál az Erdélyi Helikonban; az erdélyi írók és irodalmi folyóiratok (Erdélyi Helikon, Erdélyi Fiatalok, Hítel) nagyra becsülik. Ez a vonzalom és érdeklődés az erdélyiség iránt – amit „irodalmilag” nem ront le a már említett 1935-ös romániai utazásának tragikusnak ábrázolt élményvilága sem – abban is megmutatkozik, hogy a drámaíró Németh László többször vette témáját itteni „nagy emberek” élettörténetéből. Utalunk itt a *Bethlen Kata* (1939), az *Eklézsia-megkövetés* (1946), az *Apáczai* (1954) című drámáira és a Bolyai-téma feldolgozásaira: 1960-as *A Bolyaiak drámája*, *Apai dicsőség*, 1961-es *A két Bolyai, Képzelt beszélgetés*, *A Bolyaiak. Első és második filmterv*, illetve (ugyanabban az évben) nagy esszéjére a *Bolyaiak – apa és fia – tudománytörténeti szerepéről és jelentőségéről* (*A Bolyaiak a matematikatörténet világában*).

„A pedagógiai kísérletezés mellett az első vásárhelyi években is a dráma lesz egyetlen gőzkisipoltató műfajom.” (*A drámák elé*, 1969)

Németh László hódmezővásárhelyi éveiről elsősorban Grezsa Ferenc kitűnő korszak-monográfiájából (*Németh László vásárhelyi korszaka*, 1979) és a később megjelent levelezéskötetből (*Németh László élete levelekben 1914–1948* [1993]) tájékozódhatunk. 1945 után az író élete és életcél-ideája jelentős változáson ment át. Míg korábban a „magyar szellemi erők [élet] organizátora” kívánt lenni, a háború után elsősorban a *szolgálat-etika* eszményvilágában: a pedagógiai ethosz szerint élt és dolgozott. (Szépen mutatja be ezt a változást lánya, Németh Magda a *Mélységből mélységbe. Németh László és családja 1944–1945* című 2010-es kiadású könyvében.) Am belső, erkölcsi elkötelezettsége, s ennek egyik fő parancsa nem változott. „Szerettem az igazságot...” adta még 1937-ben drámahőse, Gergely pápa ajkára a lélek e vallomások törvényét, amitől most, a nagy világfordulás idején sem tágít. A már idézett bevezetőjében (*A drámák elé*) arról is beszámol, hogy drámái közül az *Eklézsia-megkövetés* (1946) és a *Husz* (1947) „baráti felszólításokra volt válasz, hogy írásim megtagadásával vásároljam meg nyugalمامat”. (A háború előtti egyik-másik esszéjéről, tanulmányáról volt szó.) „Misztótfalusi Kis Miklós megtette, s mi lett ekézsia-megkövetésének a következménye?” Időközben még Vásárhelyen ez a két dráma trilógiává

bővül a *Széchenyivel* (1946 végén), amely szintén rendkívüli helyzet (a Magyar Közösség-per) előérzeteként mozgatta meg az örökösen „veszélyt látó” képzeletét. Az „igazságszeretet drámáit” mint sorozatot az 1953-ban (a Sztálin halála előtti hetekben) írt *Galilei* (illetve egy évvel később az *Apáczai*) zárja le. (Az *Eklézsia-megkövetés* főhőse, Kis Miklós a színdarabban mint szellemi elődjére hivatkozik Apáczaira, a nagy tudósra és tanítóra: „Azt a szegény Apáczai Jánost a toronyból akarta a bolond Rákóczi ledobatni; mégis beadta a Magyar Enciklopédiát.”)

Az *Eklézsia-megkövetés* író Németh László erős fenyegetettség-érzése valós, mindennapi történésekből származott. De mégiscsak egy befogadó, megbecsülő s ezáltal bátorító, relatíve biztonságot adó életközegben, Hódmezővásárhelyen (időnként Békésen). S az élni akarás, az írói és a pedagógiai munkálkodás erős vágyával. Az említett levelezéséből jól látszik, hogy nála ez nem letargikus állapot, hanem a „hősi” szerep vállalása. Igen magas hőfokon. Elsősorban a polgári radikális és szociáldemokrata ellenfelei (Zsolt Béla és sokan mások) támadják, de a Parasztpárt is csak óvatosan védi (sőt kellemetlen helyzetekbe hozza). A legsúlyosabb atrocitás 1946. január végén éri: Schöpflin Gyula, a rádió akkori műsorigazgatója (éppen a rádióban) *kútmérgezőnek* nevezi. Ez viszont pánikhangulatot eredményez Némethnél: búcsúleveleket ír és ciánkálit szerez be, miként egyik levelében írja: „képzeletem megnyugtatóására”.

„Hogy a megbántott kövesse meg a bántót,
a bárány a farkast”.

Az (1946 elején írt) *Eklézsia-megkövetés* terjedelmét tekintve rövid dráma, a Németh Lászlónál gyakori négy felvonásra tagolva. A rövidség itt tömörséget is jelent, a tömörség pedig feszültséget. Kevés a szereplő is. (Kis Miklóson és feleségén kívül csak Pápai Páriz Ferenc és Bethlen Miklós jut jelentős szerephez.) Ez a színpadi mű továbbá egy Némethnél ismétlődő irodalmi forma: a „beszélgetős” dráma sikerült változata. (Hasonló, mint a *Husz*, és ilyen lesz majd *Az áruló*, a Görgey-dráma is 1954-ben.) Ennek a dramaturgiai formának az a lényege, hogy a nagy összeköttetések, illetve nagy fordulópontok közvetlen színpadi bemutatása elmarad, s helyükbe az ott történtek (nem ritkán esszészerű) elbeszélése és kommentálása kerül. (Ellentétben például a *Galileivel*, amelynek a *színpadi* gyűjtőpontjában a szent inkvizíció és Galilei párba áll.) A főhős ezekben a drámákban abszolút

főszereplő, a többiek inkább csak rezonőrök. (Nem úgy, mint például *A két Bolya*-ban, amelyben a felek drámai összecsapásokban igyekeznek bizonyítani az igazukat, választásuk, álláspontjuk helyességét.) Jellegzetes sajátja még az *Eklézsia-megkövetés*nek, hogy a színpadi felvonások külön-külön is sajátos, kis drámák: a főhős történetében külön-külön is „novella” értékűek.

Tótfalusi Kis Miklós története a szóban forgó színdarabban egy temetéssel kezdődik Keresden, a Bethlen kastélyban. Előző este eleget gyötörték már az eklézsia urai, nemigen óhajt egy társaságba keveredni velük újra. Nem vonzzák a finom falatok, a borok és a pipák sem. De a találkozás mégis elkerülhetetlen, s a beszéd mindvégig perlekedés: Kis tudományát, szakmai eredményeit fitymálják. „Kis Miklós: Nagyon megkeserítette a kolozsvári klérus az én életemet. – Németi: Kölcsönbe történt.” S hamar előkerül Kis fő szomorúsága. „Csepregi: Kezdetben Kis Miklós uram is másképp mutatta magát. – Kis Miklós: Hát hogyne mutattam volna. Amikor tehettem, nem zsbibasztották el bennem a devotiót.” Azaz az odaadás, a felajánlás igényét, belső parancsát. A kolozsvári eklézsia urai nem óhajtanak tárgyalni a nyomda tulajdonjogi kérdéseiről. Csak vádaskodnak, követelőznek, ócsárolnak. (Korábban az egyház nyomdáját beolvasztották a Kis nyomdájába.) Pápai Páriz uram, Kis Miklós jóakarója a lélek békéjének fontosságára figyelmezteti Kist. Mire ő – nem kis büszkeséggel – elárulja, hogy leghőbb vágya mindig ez volt: „Hogy a nemzet előtt kedvességet lelek. Meg nem számolhatni: mit áldoztam én föl azért. Hollandiában volt úgy, targoncával tolták a pénzt a házamhoz, s én a számba való kenyeret is sajnáltam magamtól.” S csak ömlik, folyik a keserűség Kis Miklósból.

A második felvonás Kis Miklós kolozsvári házában játszódik. A házigazda nagy elkeseredettségében folyvást zúgolódik, nem talál megoldást, egyre mélyebbre kerül a tehetetlenség hínárjában. „Mióta a reformációt Erdélybe behozták: ilyen rossz világ nem volt a könyvnyomtatásra.” Majd tovább: „Én meggyűlöltem azt az Erdélyt, ahol a ragadozást büntetlen üzik, de egy kis közjóért esztendőket kell csúszni, instanciázni.” Az önmagáról kialakított képe pedig: „az egyházfinál is utolsóbb vagyok”. S előbukkan a protestáns istenképzet mint hivatkozási fundamentum: „Az Isten hangja, ami az embert viszi: nem ismer későnt és koránt. Az csak azt ismeri: erőszakot tesznek-e rajta vagy sem.” Kis Miklós nem

találja meg a helyes döntést (amely talán nem is létezett, létezik) ebben a helyzetben, kelepcebén: családját hátrahagyva Hollandiába menne újra. S ezen a ponton s ebben a lélektani helyzetben fogadja el Pápai Páriz (és saját felesége) javaslatát, *tanácsát*: megírja a *Mentséget*, kinyomtatja, s az egyetemes eklézsia gyűlése elé terjeszti. A két döntő mozzanat ebben a fejleményben: Kis jóhiszeműen, de mégiscsak (baráti) *tanácsra* cselekedett, s a másik: a kinyomtatás, vagyis a nyilvánosság fölkavaró ereje. Nem nehéz fölfedezni ezekben a dramaturgiai összefüztésekben a személyes részvétel, az önkép és a saját helyzet megjelenítésének írói dilemmáit; most még csak ezt: védekezni vagy támadni a hatalommal szemben. (Miként a protestantizmus erejének a jelenléte is kézzelfogható.) Kis Miklós szellemi bajvívóként azt várja, hogy visszakaphatja jó hírét az eklézsia uraitól.

A harmadik felvonás elején hamar kiderül, hogy Kis Miklós végzetes hibát követett el: *Mentségében* nem védekezett, hanem támadott, a hatalom pedig ezek után *megkövetést*, azaz nyilvános és ünnepélyes bocsánatkérést követel. Ha Kis ezt megteszi, maradhat. Mire ő: „Csak a gerinced csontját török el; aztán maradhatsz.” S újra az Isten és saját maga ügyeként említi sorsát, és a haza üdvéeként, a bennünk élő *virtus*, a bátor erény egyetemes értékeire hivatkozik. Az adományozás, a „devotio” mint lelki üdvösség jelenik meg: „ennek a kis Erdélynek a zsaluit a világra kinyissuk; a bibliotékákat jeles könyvekkel töltjük meg; az illiterátus embereket az olvasásra rákapaszkodunk.” Azaz Kis Miklós virtusa, erénye a közjó szolgálatával azonos. (Hivatkozás történik itt a Konstanzen perbe fogott Husz Jánosra; a dilemma is hasonló: nyílt vitában, a szellem fényénél eldönteni, hol az Isten igazsága. S ha valóban, az ész érvei által *meggyőztünk*: a szerint a belátás szerint fogunk cselekedni.) Páriz Ferenc után Bethlen Miklós, Kis másik jóakarója úgyszintén *tanácsol* (a hódmezővásárhelyi „baráti felszólítás” szituáció így már másodszer jelenik meg): tegyen úgy, mintha behódolna üldözőinek, azaz vállalja a megkövetést. Érve: „Nem az utolsó szóért jöttél te haza, hanem munkálkodni.” Egyzersmind az alázat erényére is figyelmezteti: „Aki angyalok dolgára vállalkozik, az váljék angyallá a szívében is.” Kis válasza megint a protestáns világkép szerint való: „Én az Írásban sehol sem olvastam, hogy angyalok meghagyták volna taposni magukban az Isten követjét. Sőt megkövetelik, hogy tiszteljék őket.” Bethlen a békés praktikum oldaláról érvel

tovább a megkövetés mellett (ezek az érvek – miként jeleztük – a legszemélyesebb és legaktuálisabb ügyei az írónak is): „Családod, munkád s a valódi virtus ezt kívánja. [...] Csendességet akarok a te műhelyed körül, s annak meg kell adni az árát.” És Kis Miklós megadja magát: megadja az árát. Jóakaróira hallgatva vállalja a megkövetést. (Amit Husz nem vállalt, Galilei viszont – Kis Miklóshoz hasonlóan – végül vállalt.)

A záró, negyedik felvonásban Kis Miklós tolószékekben: a testi nyomorúság is elérte a megkövetés után. Test és lélek szörnyű veresége ez. „Az egész Kolozsvárt, az egész Erdélyben nincs ember, akinek lejjebb kéne horgasztania a fejét, ha virtusról beszélnek. A vásári bormérő az ő lacikonyhájában Catónak érezheti magát, ha Tótfalusi Miklóstra fordul a beszéd: vele nem követték eklézsiát.” (A Németh-drámabeli Galilei szinte szó szerint ismétli majd ezt a fájdalmas érvelést.) S hiába ígrik meg a rangos jóakaró

uraimék (Bethlen és Páriz), hogy ezután majd minden másképp lesz, Kis Miklós természetének vulkánkitörései már semmiféle újakezdést nem valószínűsítene: a megtagadott és elvesztett virtust már nem lehet föltámasztani. (Ám felesége praktikus tapasztalata ugyancsak figyelemre méltó: „A kegyelmed sorsa, higgye el, a természete volt. [...] Igen makacs volt abban, amit föltett magában. [...] Aztán az embereket is hamar megvetette.”) Végző kétségbeesésében Kis Miklós a *nemzete ellen* fordul. A „beletipró” természet, a drámabeli „nagy ember” zabolátlanná, „szörnyeteggé” lesz. (Láthatólag szoros érzelmi kapcsolat van az egy évvel korábban, még Békésen írt *Sámson* című drámájának hőisével.)

Az *Eklézsia-megkövetés* klasszikusan szép példája a legszemélyesebb írói élményvilág, a felhalmozott szellemi tudás és tapasztalat, valamint a művészi objektiváció sikeres ötvözetének.

GÁL SÁNDOR

Ilyen nyolcvanhét esztendő!

(Mács Józsefre emlékezve)

Nagyapáimról – első világháborút megjárt elődeimről – gondoltam egy csillaghullásnyi időben valamit elmondani éppen, de már látom: el kell halasztanom a munkát; csak holnap fogom az elmúlt század megcsendesedett tükrü emlékeinek néhány mozzanatát megidézni. Mégpedig azért, mert az előbb érkezett a szomorú hír, hogy Mács József, a kiváló író – nem egészen 87. évesen – megtért őseihez. Vagy ahogy az én szűkebb szülőföldemen mondják: megboldogult. E tény döbbenetes és lehangoló, ám ennyi évet átvészelni, és hátrahagyni olyan gazdag életművet, mint az övé, nem sok kortársunknak adatott meg!

Mács József 1931. április 18-án született Bátkán, közel Gömörország fővárosához, Rimaszombathoz. Mivel a Kassai kormányprogram kérlelhetetlen szigorja megszüntette a magyar iskolákat, Jóska – már engedtessek meg nekem, hogy így szólítsam, ahogy az elmúlt közel fél évszázadnyi barátság és a közösen vállalt munka idején is tettem – átlépve a „trianoni líniát”, Magyarországra szökött, tanulni. Végül tanulmányait Pozsonyban fejezte be, ahol magyar–történelem szakos tanári képesítést szerzett. A pozsonyi Új Szó, majd az Új Ifjúság munkatársa, 1960-tól a Hét szerkesztője, később a Fórum című melléklet gondozója lett. A múlt század hetvenes éveinek elejétől én is e lap riportere lettem, így hosszú éveken át dolgoztunk együtt a Hétben és a Csemadok különböző szerveiben, mindenféle gondok közepette. S bizony voltak napok és helyzetek, amikor nem tudtuk, hogy „meddig a meddig”...

A harmincas korosztály a csehszlovákiai magyar irodalomban a „semmiből indulás” nemzedéke volt. 1948-ig megéltük a jogfosztottság minden változatát (reszlovakizáció, lakosságcsere, deportálás: ez volt a marhavagonok korszaka). Csehszlovákiában nem voltak magyar iskolák, nem voltak magyar lapok, a korábban itt alkotó magyar értelmiséget kitelepítették. Csak a példa okán mondom, hogy amikor 1948-at követően elindult a magyar iskolák újraser-

vezése, egy statisztikai adat szerint alig volt száznál több, képesítéssel rendelkező magyar pedagógus Szlovákiában.

Irodalomunkban ezt a nemzedéket „alapozó nemzedéknek” nevezik. Én inkább „kétségbeesett nemzedéknek” mondanám. Emlékszem: az idős Fábry Zoltán viszont a „Harmadvirágzás” nemzedékeként emlegette. S joggal!

Mács József sokoldalú írói munkássága szilárd része ennek az alapvetésnek. Mint a legtöbb kezdő tollforgató, ő is versekkel kísérletezett, de csakhamar áttért a prózára. Humoros jegyzeteket, karcolatokat írt. Ám már akkor is érzékelhető volt, hogy valójában a tágabb összefoglalások lehetőségei érdeklik igazán. Az ötvenes évek elején kezdtek megjelenni azok az írásai, amelyek a falusi rend, a hagyományos gazdálkodás kényszerű átalakítását igyekeztek nyomon követni a korabeli Csehszlovákiában. Már korai munkáiból is kiérezhető, milyen erősen kötődött a szülői tájhoz, a gömöri emberekhez – ez később is állandó vonása maradt írásművészetének.

Első nagy sikerét az önéletrajzi elemekből felépített *A kamasz* című ifjúsági regénye hozta meg számára a hatvanas évek elején. Ezt követően folyamatosan alkotott, ám írói pályafutása 1968–1969 után hosszabb időre megtört. Politikailag elmarasztalták; éveken át nem publikálhatott; *Magasság és mélység* című, 1973-ban befejezett regénye több mint húsz esztendőig nem talált kiadóra. Rehabilitálására 1990-ig kellett várni. Az utóbbi két és fél évtizedben viszont alkotóművészete mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt kiteljesedett.

Termékeny prózaíró volt: több mint húsz regényt jelentetett meg; kiemelkedik közülük az *Adósságtörlesztés*, a *Kétszer harangoztak* és az *Öröködben, Uram* című tetralógia. Számos irodalmi díj, kitüntetés igazolja ezt a nagyívű életművet – történeteinket és történelmünket.

Utoljára Budapesten találkoztam Vele az MMA közgyűlésén. Derűs volt, mint mindig, csupán arról panaszkodott, hogy az utóbbi időben nemigen fogyaszthat édességeket. Ha elgondolom, cifra dolog ez a mi létezésünk – az ízek sokféleségét kell elfelejtőnk, hogy munkánk javát bevégezhessük.

Mondanám, Barátom, hogy Te már ezt elvégezted! Minden leírt betűd ezt igazolja.

Nyugvó földed, Bátka adjon Neked örök békességet!

ARATÓ GYÖRGY
Marin Georgiev

Az utóbbi évtizedek bolgár irodalmának kiemelkedő alakja Marin Georgiev költő, esszéista és szerkesztő (1946), aki életművének jelentős részét szentelte a magyar irodalomnak, a bolgár–magyar kulturális kapcsolatoknak.

Több mint húsz kötete jelent meg, de híressé-hírhedetté az a könyve tette, amely a rendszerváltozással megnyílt levéltárak anyagát felhasználva a kommunista Nikola Vapcarov költő hamis mítoszát rombolta le (*Harmadik kivégzés*, 1993). A Bolgár Írószövetség hetilapját 1990 után ő formálta rendszerváltoztató fórummá, s tizenhárom évig erős ellenszélben is úgy megtartotta, hogy a politika kelet-nyugati hintázása során ez a lap végig kitartott a nemzeti önállóság igénye és a nyugatos szellem mellett. Ebben a tájékozódásban volt segítségére a nyolcvanas évek elejétől megismert Magyarország

példája. Akkoriban virágoztak irodalmi kapcsolataink, s Georgiev Nikolaj Kancsevvel, Ivan Canevvel együtt személyesen ismerkedhetett magyar kortársaival – közülük Kiss Benedekhez, Rózsa Endréhez, Utassy Józsefhez nemcsak a kölcsönös fordítások munkája, hanem barátság is fűzte. Ennek is szerepe lehet abban, hogy Magyarországot az elérhető Európának, a magyar kultúrát a legyőzetésben is győztes erkölcs és szellem példajaként ismerte meg, s máig annak tekinti. Hetilapja, a *Literaturen* forum másfél évtizeden át rendszeresen közölt klasszikus és mai magyar költőket, kritikákat, ismertetéseket a magyar kultúráról.

A meghatározó falusi élmények, a hagyományos világ szétesésének korszerű kifejezése a hatvanas-hetvenes évek bolgár íróit is foglalkoztatta. Marin Georgiev verseiben a falu, a természet az egyetemes társadalmi és erkölcsi eszmélkedés tárgyiasításának anyaga, s a lelki mozzanatok önála olyan metafizikus halálfélelemnek alárendelve jelennek meg, amely nemzedékek tapasztalatában gyökerezik. Költészetét egyes kritikusok néplélektaninak tartják, ezért Botev, Ja-

vorov, Furnadzsiev és Jovkov művészetével kötik össze, a metafizikai vonások miatt pedig Dalcsevval és Alipievvel rokonítják.

Georgievet a kilencvenes években a kiváló bulgárista, Juhász Péter ismertette meg földije, Sinka István verseivel. E találkozásból néhány év alatt remek fordításkötet született, amelynek legjobb darabjai az eredeti művek színvonalát is eléri. A szófiai magyar intézet igazgatójaként ezért gondoltam úgy, hogy fölkerem Marint egy olyan antológia összeállítására, amely a magyar költészet számára legkedvesebb fordításait tartalmazza. Nem csatlódtam: az *Egyedül a mindenségben – az én magyar költészetem* (2006) az igencsak változatos színvonalú bolgár fordítások tömegéből kiemelkedő, maradandó értékek egyéni válogatását nyújtja.

Bár Georgiev költőként indult, s nálunk így is ismerik, sokan esszéista-prózaírói tehetségét tartják nagyra, mert immár több kötetet megtöltő portréiban, visszaemlékezéseiben az utóbbi negyven év bolgár világát olyan éles fényben mutatja fel, mint talán senki más.

Nem elemző alkat, hanem született művész: egy-egy pillantással embereket, helyzeteket úgy képes fölmérni, mint a legnagyobbak – az ábrázolásban pedig szükséztől, pontos, önmagával is kíméletlen. Szerencse, hogy ez az író a sajátosan patriarchális bolgár viszonyok között hosszú évekig az országos politika határvidékein mozoghatott: prózája nemcsak egy nálunk alig ismert közeli ország viszonyait, hanem önmagunkat, magyarokat is segít megérteni.

Marin Georgiev legutóbb magyar élményeiről, klasszikusainkkal kötött irodalmi, és nemzedéktársaival született személyes ismeretségéről valló legújabb könyvének bemutatóján, idén májusban járt Magyarországon (*Eljegyezve egy életre – Az én magyar Európám*, 2016). Régi szokásunk szerint ezúttal is megmutattam neki valamit a magyar vidékből. A nekem kedves Dunántúlra mentünk, s Nagy László szülőházában is eltöltöttünk néhány órát. Nem sejtettem, hogy ebből az élményből vers születik – olyan mű, amely Iszkáz nevét immár a bolgár irodalomba is bevészte.

MARIN GEORGIEV

Iszkáz

Nagy László emlékére

1.

A ház – a falun túlnan áll...
A gazda nem tér vissza már...
Biz' nem tér vissza...

2.

Utolsó ház a végtelen út hosszán –
elsőként fogad s végsőként hagy elmenned,
az ember s a nagyvilág egyre csak jár, jár –
s talán ezért, hogy porosan menetelnek?
Ez út mellett s e házban született,
susogják az egeknek az udvar akácai,
és minden megint úgy van,
mint hajdan lehetett,
csak az emberek arca nem ismert, mai;
a régiek hiányukkal tüntetnek,
akár szülőházában ő maga,
s ettől sűrű a csend, ettől dermed meg,
úgy sűrül
s nehezül,
mint a halottkísérő ének és ima...

3.

A receptábla olyan üde-sárga,
mint folyton májusokban –
s május is van! –
sárgálló fürtjeit lengeti,
elbűvölten felhőcskét bodorít,
s mintha a sárgás habból kiskacsák kelnének ki –
kis gömböcök, mik ide-oda tipegnek –
alábuknak a zöldbe,
pancsolnak,
a levegő oly forró! –
de Nagy Béla, ki belesüllyedt a földbe,
megemelkedik kissé, hogy szétekintsen a szántókon –
kucsmája fölpuposodik:
a kúpos Somló!

4.

A vetések nyugtalan csikók –
lobognak zöld sörényeik,
ugyanazok, miket meg-megrajzoltatott
rég gyermekként ugyanitt.
De Ő nő,
mindegyre nő,
s hogy felnő – elutazik,
lovacskája sörényét markolja,
s nyargal,
csak úgy porzik az út...
S ez lesz az útja attól fogva.

S ezért van, hogy végére sohasem jut!

5.

Bort iszik ama ötven hős legény,
a pohár üresen vár téged ott,
bort isznak fent a Balkán peremén,
az Úr az, ki kannával tölti a bort,
a csúcsok mind fehér subában állnak,
hátukról havak bolyhai omlanak,
a holnap véget vet az éjszakának,
buckákon át botladozik a Nap,
ide-oda imbolyog, míg végül
megindul az égen fölfele,
a rétekről a harmat vele szédül,
a levegőt ökörnýál lengi be,
bort iszik ama ötven hős legény,
pohara várja hősét, hogy odaér,
s ő növekszik messze, a Somló alatt,
s még csak nem is sejti, hogy amiért
nem is imádkozott, mit sose kért,
az vár reá, nyakába az szakad.
Övkendőként tekereg az útja,
hol szétbomlik, hol összefonódik,
míg poharát végül is kiissza,
akarja-e vagy sem, rá se bólint.

6.

Ó, az a lány,
 mohás
 libapihe
 olyan puha,
 mint egy könnyű
 selyemruha,
 a legélesebb hallást is eldugítja,
 torkodig csenddel eltömít,
 nem is – még mélyebbre, a fülkürtökig
 a sötétség is ettől süket éjszaka,
 pihekönnyűek – alusztok hajnalig,
 a derékalj libatollpehellyel tömve,
 s a párnák is és a dunnaciha –
 az ágyak emberrnyi magasak,
 de nem – szinte a mennyezetig érnek,
 tetőkig takarja be a pihe a házakat
 szinte évszázadosan –
 vagy állnak havasan,
 s csak a kémény az, mi a szabadba vezet,
 s kékellő jeges fény ömlik le rád,
 hogy légy egészséges,
 s az esztendő is az legyen veled,
 de most éjszaka van – még mindig éjszaka,
 metsző, pogány hideg
 ridegen metsz – késnél is élesebb
 éj, ami foganársra való, olyan,
 melyben a Szűz maga is megfogán...
 Ó, éj!
 a világ úgy alszik, mint ki a késtől odavan –
 de alszik-e vagy valóban meg van halva –
 mindenütt pihékbe burkoltan,
 mint akit Jerikó trombitái sem
 rezzentenének föl, bár egy pillanatra –
 pehely,
 ragadós pehely,
 könnyebb, mint mit a száj kilehel,
 a libák nyomán hullt, csak hullt,
 fehérlik, fehérlik arra az út –
 a vízimalom meg fényt öröl egész nap? –
 ha a patak mentén fölgágognak,
 s szertesét szórják tollaikat.
 Ki merné mind összegyűjteni zsákba ott
 a szétfolyt fehér nyomot,
 nem az világít-e vajon
 éjjel ott fenn, a Tejúton?
 ami a világon mindent fehérbe von.

De aztán, mikor hajnalodik,
 a libatollak a világot előzőnlík,
 hogy a mennybolt nem alhat el,
 mert Ő – Ő főnről folyton figyel,
 bár az ártatlan csillagokon sötét lepel.

*

A piheboglya fölött – családi ágy,
 pihe magad is,
 alámerülsz
 az áldott álomba,
 és nem földműves vagy –
 de arisztokrata!

7.

Itt minden a helyén van:
 a mennybolton pihe (vagy szárnyas fellegecske?!),
 a sikon – a szántók és a szél,
 a végükön akácok és szilfák
 a fénytől megsebezve –
 a fény mintha zöldjüket szétszaggatta volna,
 itt egy halom levél – amott a Nap,
 s alagútjaikon bujdokolsz egyre
 fölfelé, a kékbe föl – a végtelenbe!
 És lent – az utcákon és a réteken –
 alig totyognak a libacsapatok,
 fehérségük fülsértőn fölgágog –
 hol csitít, hol uszít ez a hang,
 olyan letaglózó ez a zürzavar,
 hogy a földeken a parasztasszonyok
 a festék helyett is maró izzadságot
 homlokukról kézfejjel letörlik,
 s kacsintanak a sorsra:
 fölösleges Rómáig menned,
 ha magadban van Róma.

8.

Ameddig csak elér a tekintet,
 egyre tovább fut a messzeség,
 távoliak, mind oly távolra ér,
 hogy öntudatlanul is megszokod,
 s közelivé válik a messzi ég,
 s a levegő is átlátszó fal körötted,
 átlépdelhatsz rajta a kerteken,
 áthághatod a horizontot, kerületlen udvarokat,
 hogy időd határtalan legyen,
 s mint a mező körben ismerős,

úgy ez a világ is,
 s a túlvilág is,
 az általad megélt,
 s a soha meg nem élt,
 mit a hajdani ükök és dédek
 hajdanta megéltek,
 s nem tengelye körül
 forog a földgolyó,
 hanem tebenned,
 hol fagy – hol tűz,
 hol víz – hol föld,
 keresztelők és menyegzők, halálesetek
 forogtak benned – s nem is kevesek –
 újra
 meg újra –
 bár termeted
 nem is volt hősként minta...

9.

Aki regél, elmesél mindent, meséket mond,
 árnyakat űz, és minket vámpiroktól óv:
 milyen csendesek, milyen édesek az anyai szavak,
 ringatnak, csitítanak, eggyé tapasztanak,
 lélegzet lélegzethez, hang a hanghoz, lélekhez lélek,
 ki választhatná szét a sokféle időt, ha eggyé értek,
 minden lángocska, mi fellobban a tűzhelyben,
 a szavakat követeli, hogy a mesének vége ne legyen,
 azt akarja, hogy mit hallott s látott, mesélje tovább magát,
 minden élő és minden halott – még a kis hangya is akár –,
 az éjszaka s az élet nem ér véget, élők holtakkal társalognak,
 s amint pillád lecsukódik, a mesék álmodban is folytatódnak,
 s álmában a költő a nem-költővel felröppen,
 hiszen az ének, a dal örökké elénekelhetetlen,
 a mese soha véget nem ér – regél és elmesél,
 jóról, rosszról, szerelemről, gyűlöletről beszél,
 az élet szétárad – Balaton, magába zárva,
 a távol közel van, s minden megnevezést keres magára,
 s a szavak kevesek, nem elegendők a mindenség kimondására...

10.

S bár az út összevissza fut –
 az utas úton van örökkön,
 néha délibábok között homályosul,
 s mind újabbak s újabbak tűnnek föl.
 Talán a vad szeleket ülte meg,
 hogy egyre nyargal, megállása nincsen,
 hogy el hazulról egyre mind üget,
 mert békéjét nem leli itt sem, ott sem,
 száguldva földön és a föld felett
 dehogyis jár ő – csaknem száll, repül,
 amíg végül is itt, hol született,
 itt áll meg, pihenni itt megül.

11.

Újra itt van hát – láthatatlanul tapod
 növényeket és levegőt, sugarat, fényt,
 Isten tudja csak, meddig feszítve ki
 a mennyboltozatot,
 és mindenféle messzeség
 és messzeség,
 és ha te gázolsz bele a fűtengerbe,
 rád lehel közülük, s csak rezeg, rezeg,
 s mint az illat, elröppensz vele,
 de hogy hová is – meg sem kérdezed...

Kiss Benedek fordítása

Háromszáz-EGY

egy forradalom margójára

*Már semmi sem végleges.
 Kezek, idegvégződéses rándulnak össze
 a tavasz barackvirág-angyalságú ölelése nyomán.
 A kétely, akár egy skarabeus, gögösen araszol ki-be.
 A szív csak egy vörös folt a régi térképeken.
 Az arcokon átüt a szándék negatívja.
 Álmatok fekete hattyúk vigyázzák,
 s a beton-szemhéjú Idő. Együtt vagyunk
 a szavak fölé boruló, jeltelen csöndben,
 együtt a szünetlenségben. De civitate Dei.
 Egyek a teremtés csupasz tenyerén, hová
 sorsvonalat rónak az emlékezés ólomcseppjei.*

*Már semmi sem végleges: szerkesztett káosz a világ;
 az élhető élet nyüzsgő urnáiba zárva
 álm-hajlék helyett megannyi piszkos kis halál.
 Tagadni kár, a dolgokon úgyis kívül áll a képzelet.
 A felhők kalligrafikus rendje megbomlott rég,
 és a Nap darabjai fölszedett sínek közt hevernek.
 Már semmi sem végleges. Legyen ez elégtétel nekiünk.
 Hosszú helybenlét után legalább kiegészül,
 szél és hold szegélyén, pár üdvözlégy-mozdulat,
 felsajdul majd néhány borostyánnal beszótt,
 víztől püffedő, kihordatlan emlék.*

A 366. pócKazinczy levéltári asztalánál,
Sátoraljaújhelyen

*Tokaji bor + írotábor, hozzá kirándulás.
 „Látást érdemlő dolgok közt” bolyong
 és gőzölög a másnapos artistai társaság.
 Fülkefény, embernyomok, por-intarziák.
 És meghittség, ami nem is a miénk, mégis
 ott gomolyog a gatyarohasztó hőségben.
 Csak vissza kellene emlékezniünk
 szépapáink dédunokáinak ifjúkorára,
 de a képzelet nem fér el az időben.
 A falakra szegezett pócok fekete leple
 mint megannyi számozott kolumbárium.
 Az enyém legyen, mondjuk, a 366-os.
 Kazinczy széke mögött, a jobb kezénél, legfelül.
 Jó helynek látszik; magasán van, megjegyezhető.
 Mások is választanak, a szemekből látom.
 A pillanatban benne az ünnep.
 Mindenki a magáéról hallgat, magának.
 Nagyon nehéz igazságosnak lenni a múlthoz.
 Megszokni az érintések tűszúrásait: kezdődő
 tárgyilagosság. A gyakran forgatott könyvek
 engedelmességével nézünk vissza.
 Fülkefény, embernyom, por-intarziák.
 Ahogy Isten láthat minket,
 ha átrágtá magát a teremtés összes periratán.*

„Író vagyok, hivatásos álmodozó”

Születésnap beszélgetés Turczi Istvánnal

Irodalmi életünk színes személyisége, Turczi István október 17-én ünnepli hatvanadik születésnapját. A József Attila-, Babérkoszorú és Prima Primissima-díjas költő, író, műfordító, egyetemi tanár, a Parnasszus költészeti folyóirat és Kiadó alapító főszerkesztője irodalomszervezőként számtalan kezdeményezés megálmodója, mozgatója. Életének e fontos mérföldkövével az időszak feladatai mellett a mögöttünk hagyott esztendők számvetéséről is beszélgettünk.

– Tíz évvel ezelőtt, ötvenedik születésnapod alkalmából is készült veled egy nagyinterjú a Magyar Naplóban, akkor Szentmártoni János kérdezett. Most, hatvanévesen készítettél valamiféle leltárt? Az elmúlt évtizedből mely történeteket érzed legfontosabbnak az irodalmi pályádon?

– A legfontosabb történet, hogy élek. A hatvan már olyan kor, amit meg kell élni, mondta mindig édesapám, aki tavaly hagyott itt, nyolcvanhárom évesen. És azokról a fiatalabb pályatársakról, jó ismerősökről most ne is beszéljünk, akiknek fejfái ott sűrűsödnek az emlékezetben. Fiaim felnőttek: Dávid idén lesz harminc, Ádám huszonkettő. Csak feleségem lett fiatalabb, de a hölgyeknél ez természetes. Fontos családi történet még, hogy lett kutyánk, Bizsu, aki a hat év során igazi irodalmi ebbé avanszált, és a Tokaji Írotábor kedvence lett.

Irodalmi pályám ugyanolyan dinamikus alakult, mint a megelőző évtizedben. A Magyar PEN Club főtítkárává választottak; továbbra is én vagyok – szinte kegyeleti alapon – a Magyar Írószövetség Költői Szakosztályának vezetője, és a több mint ezer költőt tömörítő Költők Világkongresszusa harmadik alelnökeként legalább

annyit utazom szerte a világban a különböző fesztiválokra és konferenciákra, mint korábban. Változás, hogy a Budapesti Metropolitan Egyetemen két éve elindítottam a posztgraduális képzést írásművészet szakon. Büszkeséggel tölt el, hogy az általam kigondolt és elfogadtatott tanmenet szerint másoddiplomát adó képzés keretében tanulnak a szépírás iránt elkötelezett fiatalok, valamint oktat az irodalmi szakma legjava.

Tényleg csak leltárszerűen: az elmúlt tíz évben hat verseskönyv, egy válogatott versfordításkötet, egy regény, két hangoskönyv jelent meg a nevem alatt itthon. Külföldön pedig angol, német, francia, héber, mandarin, román, spanyol nyelven lett önálló kötetem, miközben több mint húsz nyelven jelentek meg verseim külföldi folyóiratokban. Az összegzéshez tartozik, szerénytelenség nélkül, négy díj is: Babérkoszorú, Prima Primissima, Eminescu Román Költészeti Nagydíj, Tokaji Írotábor Hordó-díja. Ez idő alatt Zugló és a szülővárosom, Tata díszpolgára lettem. Külföldön munkálkodásomért megkaptam az Irodalom Nemzetközi Doktora címet, és a norvég Bjornson Irodalmi Akadémia rendes tagjává választottak. Itt tartunk most.

– A leltárban fontos tétel a Parnasszus költészeti folyóirat és verskiadó...

– 2015-ben húszéves lett, tényleg nagykorúvá vált. A print kiadványok térvesztésének korában elmondhatom, hogy valamivel még nőtt is a példányszáma. A könyvkiadó túljutott a századik könyvön; számos fiatal tehetség gondol jóérzéssel ránk, ha kézbe veszi a nálunk megjelent, öt pályára állító kis kötetét.

– Tíz évvel ezelőtt azt nyilatkoztad, a vers olyan, mint a labradorkő: ha messziről nézed, nincs benne semmi különös, ám ha kézbe veszed, csodálatos színeket mutat. Ezt ma is így érzed? Az elmúlt években változott-e a viszonyod a versekhez? Én úgy képzelem rólad, hogy igen: szorosabbá vált. Jól sejttem?

– A költészet sokkal többet jelent, mint amit néven nevezhetnék. A megtalált vers, akár én írtam, akár más, igazi légzőnyílás, amelyen át friss oxigént szívhat be az ember. Élni, túlélni segít. A vers esély a megmaradásra. Azt szoktam mondani, hogy én akkor is verset írok, amikor nem írok semmit. Bár ez elég ritkán fordul elő. Ne mondj le semmiről, írja Babits, és ez az örök kereső szenvedély, a labradorkő megfelelő szögbe

– Többek között ausztrál költőket is fordítottál, például Thomas Shapcott verseiből önálló kötetnyit. Előtte pedig antológiát is szerkesztettél a legkisebb földrész költészetéből. Hogyan találtál erre az egzotikus területre?

– Versfordítói ténykedésem egyik különleges pillanata volt, amikor 1987-ben az írószövetség könyvtárában kutattam, és velem szemben egy apró hölgy ült, aki hirtelen elfehéredett, majd elájult. Természetesen azonnal a segítségére siettem. Judith Buckrich, budapesti születésű, Melbourne-ben élő írónovel akkor életre szóló barátságot kötöttünk. Folyamatosan küldte nekem az ausztrál könyveket, összehozott írókkal, újságírókkal, és hamar beszívott ennek a földrésnyi csodálatos kultúrának az ereje, sokszínűsége. Akkoriban fehér folt volt mifelénk az ausztrál irodalom; Patrick White Nobel-díjas író nevét csak a szűkebb szakma ismerte, és összesen egy ausztrál könyv jelent meg a Modern Könyvtár sorozatban, az is magyar érdekű, a millenniumi múzeumszervező, Pulszky Károly sorsáról, ausztráliai öngyilkosságáról szólt. A Schindler-láz csak később jött, ennek volt egyébként hozadéka, hogy 2000-ben lefordítottam, és azonnal kiadták az előbb már említett *Jimmie Blacksmith éneke* című regényt.

Könyvtárnyi ausztrál verseskönyvet kaptam Judytól, és akkor elhatároztam, hogy lefordítom a legizgalmasabb költőket, és összeállítok egy előzmények nélküli antológiát. Ez lett a *Dalok ura*, az egyik legszebb kiállítású fordításkötetem a Széphalom Könyvműhely gondozásában, 1999-ben. Öt évvel később jött a folytatás: a számomra legizgalmasabb költő, Tho-

Parnasszus lapszámbevetésén az írószövetségi klubteremben, 2014 tavaszán, Kiss Annával és Jánosi Zoltánnal

mas Shapcott verseit *Ausztrál horizont* címmel jelentettük meg az Orpheusz Kiadónál, benne egy borzongató hatású hosszúverssel... *A Himnusz Pulszky Károlynak* a hazájából elúzótt, erkölcsileg kismimizett, összeroppanó akadémikus-művészettörténész szomorú életének utolsó képsorai közé, mintegy tényfeltáró-rögzítő szándékkal, a halála körülményeit kivizsgáló tanúvallomások hiteles szövegeit állította. Magyar sors ausztrál ecsettel!

– *Egyesek azt tartják – magam is közéjük tartozom –, hogy a műfordítás az alázat iskolája. Neked mi a műfordítói ars poeticád?*

– Találó ez a megállapítás, ráadásul igaz is. Az önmegmutatás-önfeladás öldöklő kettősségének örök csatájában a fordító praxisát mindenképpen az önfeladás gesztusának kell meghatározni. Van persze üdítő (lásd Faludy Vil-lon-átiratai), és vannak idegesítő kivételek is (nem mondanék példát), de a lényeg ettől még ugyanaz: a fordító nem tévesztheti szem elől, hogy ő itt nem protagonista, hanem mediátor, és az általa felépített nyelvi hídon közlekednek majd az érintett kultúrák.

„A fordítások olyanok, mint a nők” – mondja Benedetto Croce –, „vannak közöttük csúnyácskák, melyek hűségesek, és vannak közöttük hűtlenek, de gyönyörűek.” Szellemes megjegyzésének említésekor akaratlanul felvetődik, hogy a „szép hűtlenek” és az analitikus fordítók csatájában van-e középút? Különösen arany középút?! S ha van, szükség van-e rá? Mai tudásunk alapján a műfordítás több „két szöveg közötti autonóm viszonyról”, gyakorlata nem azonosítható sem az „értelemátmentő” rekonstrukció, sem pedig a „tónusmegőrző” egyénítés technikáival.

Én azért fordítok, pontosabban fordítottam sokat az elmúlt három évtizedben, mert azt vallom, hogy a költők párbeszéde, egymás kultúráinak, szellemi teljesítményeinek megismerése lehet a világitótorony. Ez lehet az előremenekülés egyik útja egy véstesen barbarizáló világban. A műfordítás által globalizálni a lokálist, és fordítva, lokalizálni a globálist. Érthető ez így? Nem? Nem baj. És még azért is fordítok, mert élvezem, hogy az általam megszólaltatott hangszeren, a magyar nyelven, ezek a lefordított művek mások számára

is élvezhető minőséget jelentenek. Legalábbis eddig még senki nem szólt, hogy hagyjam abba.

– *Rengeteget utazol. Melyek a legkedvesebb tájaid, országaid?*

– Az utóbbi évtized egyik örövendetes változása, hogy már nemcsak a tisztségviselő utazik, hanem a költő is, akit fordítanak. És ezek az utak voltak a legizgalmasabbak. Spanyol nyelvű válogatott verseim az USA-ban jelentek meg 2010-ben. A következő év februárjában egész felolvasókörtutat szervezett nekem Miami-ban drága barátom, Ferdinandy György, a kötet egyik fordítója. Ennek a könyvnek köszönhetem, hogy 2014 nyarán meghívást kaptam Dél-Amerika legnagyobb költészeti fesztiváljára, a kolumbiai Medellinbe, a legendás drogbaró, Pablo Escobar szülővárosába. Frenetikus élmény volt négy-ötezer ember előtt élő közvetítésben felolvasni egy szabadtéri katlanban. És jöttek az újabb dél-amerikai meghívások Ecuadorba, Nicaraguába, szintén jelentős irodalmi eseményekre. De a legnagyobb élmény 2014 októberében Peru volt. Lima, Trujillo, Cusco, a Machu Picchu – örök emlék!

Ázsia a másik szerelem. Tajvanban már háromszor jártam, mire 2012-ben elkészült mandarin nyelvű könyvem, a *Kápolna nyílik a szívben*. Kötetbemutatók egész sora követte Tajpeitől Hualienig – ez utóbbi egy buddhista kolostori központ a sziget délkeleti partvidékén. Azóta már a családommal együtt is meghívtak oda, nagy rajongói vagyunk a tajvani kultúrának. De felolvastam Dél-Koreában, Malajziában, Kínában, Indiában és idén nyáron Mongóliában is. Azt sem fogom soha elfelejteni, hogy a Góbi sivatag kellős köze-

pén éjjel olvastunk fel egy olyan megvilágított színpadon, amit két perc alatt tüntetett el a sivatagi szél.

Megtiszteltetés, hogy Izraelben 2011-ben jelent meg héber–magyar nyelvű verseskötetem, a holokauszta ma élő legjelentősebb költője, Itamár Jáoz-Keszt fordításában. Péta Tikván volt a bemutató, de olyan volt, mintha itthon lettünk volna, annyi magyar származású verskedvelő jött el az estre. Hasonlóan szép emlékek a verseim megjelenésére szervezett norvég, izlandi, rhodoszi, észak-ciprusi, szávaszentdemeteri, pozsonyi vagy edinburghi estek.

– *A tíz évvel ezelőtti nagyinterjúban Szentmártoni János fölvetette, hogy érdemes lenne írnod egy önéletrajzi regényt. Akkor nem zárkóztál el ettől a gondolattól, mi több, bevallottad, hogy már rengeteg jegyzetet készítettél hozzá. Hányadán állsz mostanság ezzel a tervvel?*

– A terveimről leginkább akkor szeretek beszélni, ha már megvalósultak. Ez az önéletrajzi ihletésű prózaféleség pedig fikarcnyit sem került közelebb a megvalósuláshoz. A címe már megvan, a műfaja is, fejben szinte az egészet megírtam, cédulacunami van az íróasztalomon, de ennél tovább még nem jutottam. Majd jövőre, ha megöregszem. Ezt mondogatom évek óta, és ezzel jól meg is nyugtatom magam. Ha egyszer hozzálátok, az nem jelent mást, mint hogy tényleg megöregedtem.

– *Beszélgetésünk elején már „végigrohantunk” közéleti tisztségeiden, most viszont javasolom, szólj ezekről picit részletesebben. Kezdjük a sort a Magyar P.E.N. Clubnál vállalt főtűkari munkáddal, amelynek keretében szinte*

mindent szervezel: konferenciát, díjátadó ünnepséget, szerzői estet, születésnap köszöntést. Húszéves ismeretségünk során olyan embernek ismertelek meg, aki valószínűleg lubickol a szervezési feladatokban, a szüntelen kapcsolattartásban és -teremtésben...

– Fegyelmezett ember vagyok: ha elvállalok egy feladatot, akkor igyekszem úgy hozzáállni, hogy a munka öröme, ne pedig a feszültsége látsszon rajtam. Nagymamám úgy tanított, hogy a mosoly a legközelebbi út két ember között... Ha nem szeretném, amit csinálok, ha fogcsikorgatva, tehetetlenként élném meg a szervezés gondjait, akkor ez bizonyára nem tünne „lubickolásnak”. Voltak olyan tisztségeim, amelyektől emiatt gyorsan meg is váltam. Egy titka van minden társadalmi-közösségi szerepvállalásnak: az ember legalább annyira szeresse és becsülje azokat, akiknek ügyeivel foglalkoznia kell, mint önmagát. A másik ember személyiségének, teljesítményének tisztelete nélkül hiába várunk, hogy minket is elfogadjanak, elismerjenek. Kétirányú utca ez, amelyen a szabad átjárást a türelem, az elfogadó magatartás biztosítja.

– *Költőtársaid sokszor megtapasztalhatják, milyen különös szeretettel látod el a Magyar Írószövetség Költői Szakosztályának elnöki teendőit. Gondolok főként a hagyományos Verskarácsony ünnepségekre, illetve az írószövetségi székházban rendezett Open Reading estekre. Ez utóbbinak magyarországi meghonosításában úttörő szerepet vállaltál.*

– A Magyar Írószövetség, benne a Költői Szakosztály nekem szívügy. Olyan nagyszerű elődeim voltak a szakosztály élén, mint Bella István, később Czizgány

György. Bella Pista hozta be a Verskarácsonyt; olyan meghitt, egymást kereső hangulatot senki nem tudott varázsolni, mint ő, különösen, amikor zongorához ült. Czigány Gyuri zongorátudását nem kell ecsetelnem, mindenki tudja, hogy a komolyzene kiválósága ő. Sokszor eszembe jut, hogy akkor lennék méltó utóduk, ha megtanulnék rendesen zongorázni. Addig ott vannak azok a rendezvények, ahol szakosztályi keretek között összehozhatok fiatal, öreg, emberkerülőt és hiperaktívát. Találkozási pontok ezek, akár élő lapszámbevezetők, könyvpremierék, születésnap köszöntések vagy évfordulás megemlékezések, egyre megy: a folytonosságot és a megmutatkozás fórumait jelentik tagságunk számára. Miként az Open Reading névre keresztelt, több mint fél évtizede tartó sorozatunk is, ahol a felolvasásra felkért fővendég hozhat magával egy fiatalabb pályatársat, akit ő mutat be. A program második részében az én vezényletemmel egy-egy verset felolvashat, aki feliratkozik. Így aztán mindenki boldog.

– *A Költők Világkongresszusa egyik alelnöke vagy. Az átlagos irodalombarát milyennek képzelje ezt a szervezetet? Hány ország költőit tömöríti, és miként válhat valaki a tagjává?*

– A szervezet Manilában alakult meg 1969-ben, ugyanabban az évben, amikor az űrhajós Armstrong először a Holdra lépett. Az Egyesült Államokban jegyezték be, a World Academy of Arts and Culture égisze alatt működik, az UNESCO is elismeri. Öt kontinens hatvanöt országának mintegy ezerkétszáz költőjét tömöríti. Eddig harminchét kongresszust tartottunk huszonöt országban,

Kirándulás Peruban a Machu Picchun, 2014-ben

ezeiken mintegy ötezer költő vett részt és olvasott fel. Engem 2009-ben választottak a kilenctagú vezetőségbe, egy évvel később harmadik alelnök lettem, ma is az vagyok. Kihalásos alapon lehet előbbre kerülni, szerencsére erre eddig nem került sor. Teljesen véletlenül kerültem bele, korábban Kínában vezettem egy írószövetségi küldöttséget, és amikor egy Pesten járó kínai írócsoport szakértő előadót kért a szövetségtől, engem javasoltak, mondván, ha már ott voltam, szolgáljam is meg. A kínai írók vezetője az a Maurus Young volt, aki azóta a világszervezet elnöke lett, és ő hívott maguk közé. Van néhány magyar költőtagunk is, főleg azok, akik nem sajnálják az évi ötvendolláros tagdíjat befizetni, mert anélkül nem lehet részt venni az évente más országban megrendezésre kerülő kongresszuson. Amióta benne vagyok, Malajziától Mongóliáig, Izraeltól Mexikóig nagyszerű helyeken tartottak éves rendezvényeket.

– *Életed, szellemi tevékenységed fontos területe a tanítás. A Budapesti Metropolitan Egyetemen milyennek látod a mai diákokat, a szárnyait bontogató nemzedéket?*

Érdemes aggódnunk az irodalom jövője miatt?

– Nagy fába vágtam a fejszét, amikor Kepes András barátom unszolására beadtam az akkor még főiskola (BKF) dékánjának a szakindítási javaslatomat. Később behívtak, és a teljes vezetőség előtt szóban is ki kellett fejtenem, miért tartom fontosnak, hogy akár nappalin, akár posztgraduális képzés keretében induljon ilyen típusú szakirány. Majd írásművészet címen az én tantervemre akkreditáltatták a két féléves, másoddiplómát adó képzést. Tavaly ősszel startolt az első évfolyamom, egy évig minden szombaton reggeltől estig együtt voltunk, szinte a családom részeivé váltak. Büszke vagyok rájuk, mindenki sikerrel államvizsgázott, és megkapta a diplomáját. Most ősszel elindult az újabb, szép számú csoport, és vendégtanárok is segítik a munkámat.

A teljességhez tartozik, hogy lassan már tíz éve több írócsoportom működik, az egyetemtől függetlenül. Félsszáznál is több hallgatóm van; két budapesti helyszínen, általam meghatározott tanmenet és olvasmánylista szerint dolgozunk havonta egyszer vasárnaponként.

Ezek a ma már írói körökben is jól ismert Filter, illetve Különjárat csoportok. A legidősebb tag elmúlt hatvanéves, a legfiatalabb 2003-ban született. Rendszeresen tartunk nyilvános felolvasóesteket, így a Magyar Írószövetségben is, és publikációiknak se szeri, se száma. Ennyit arról, hogy aggódom-e az irodalom jövőjéért.

– *Lassan két évtizede Zuglóban laksz. Gyökeret vertél ott? Részt veszel a kerület életében, valamilyen helyi civil szervezet munkájában?*

– Jelképes, hogy a Gyarmat utcában lakunk; több versben megénekelték már a Parnasszus kis „gyarmatbirodalmát”, azt a hangulatot, amelyben a kilencvenes évek közepétől összeverődtek az akkor induló fiatal költők legjobbjai, és ahová eljöttek a nagy öregek, Tornai Józseftől Deák Lászlón át Lengyel Balázsra, Somlyó Györgyig és tovább; ahol kéthavonta felolvastunk egymásnak, megvitattuk az élet dolgait, és megittunk mindent, ami a pincéből előkerült. A meggyökeresedésről csak annyit, hogy az idekerülésem után nem sokkal összeállítottam azt az irodalmi antológiát, amilyen sem előtte, sem azóta nem született Zuglóban. *A szív földrajza* címmel jelent meg, és harmincnégy zuglói kötődésű író társamat szerveztem be hozzá. Ma már könyvritkaságnak számít, és íme néhány név a kötetből: Antall István, Bárdos László, Beke György, Bratka László, Csiki László, Jánosi István, Kovács Sándor Iván, Osztóján Béla, Utassy József. És most csak azokat sorolom, akik már nincsenek közöttünk.

A két évtized során bárki és bármilyen színű volt a polgármester, mindig azzal kerestem meg,

hogy a kerület irodalmi élete nélkülüm és a Parnasszus nélkül elképzelhetetlen. Én azzal politizáltam, és politizálok ma is, hogy mindenütt, ahová hívnak – és szerencsére nagyon sokfelé hívnak –, a vers szeretetét és az irodalom fontosságát hirdetem. Ezzel együtt jólesett, hogy 2014-ben a közgyűlés egyhangú döntésével díszpolgárrá választottak. Nem árt, ha az ember kicsit próféta a saját hazájában...

– *Szoktál-e nosztalgikusan gondolni előző lakhelyedre, a Kaffka Margit révén irodalmi légkörű budai Márvány utcára?*

– Hajh, de régen volt! Nem vagyok nosztalgizáló típus, ahhoz több szabadidő vagy hosszabb elvonulás szükségeltetne, de előkerülnek olykor régi fotók, levelek, és elmélázom a régi dolgokon. Elmondom egy kedves emlékemet erről az időszakról, amit még soha nem meséltem el. A nyolcvanas évek legvégén összebarátkoztunk Cseres Tiborral, aki a nagyapám lehetett volna, és akkor már nem volt a Magyar Írószövetség elnöke. Maradt ideje az olyan tágra nyílt szemű suhancokra is, mint én. Ő a XII. kerületben, a Tartsay Vilmos utcában lakott, és mindig a közelben beszéltünk meg találkozózt. A helyszín kivétel nélkül valamilyen borozó volt. Egyszer a Márvány utcai borozó pultját támasztottuk, amikor a plafon felé bökkve megkérdezte: „Tudod-e, ki lakott itt fölöttünk?” „A Margit”, mondta gyorsan, mielőtt kiderült volna, milyen tájékozatlan vagyok. Kaffka Margitra gondolt. És mit tesz Isten, egy hétre rá a feleségem közölte velem, hogy tud egy lakást, ahol válnak a tulajék, ezért jóval ár alatt kínálják, és gyorsan kell döntenünk. Akkor döbbsentem

meg, amikor kiderült, hogy azt a lakást árulják, ahol *A hangyaboly* írója lakott 1910-től 1914-ig, amíg férjhez nem ment Szegeden Balázs Béla testvéréhez. Mondanom sem kell, megvettük a lakást, és nem sokkal később az egyik íróbarátom és volt katonatársam, Márton László, cirkalmas kézírású kedves levélben kérdezte, „milyen érzés K. M. lakásában élni?”

– *Csakugyan, hatvanévesen kit tartasz eddigi pályád legfontosabb mestereinek, kísérőinek? Korábbi beszélgetéseinkből tudom, hogy például Vas Istvántól sok bátorítást kaptál.*

– Hát erről reggelig tudnék beszélni! Azért nehéz, mert mindenkítől mást kap és mást tanul az ember. Hiányos névsorolvasás helyett talán elég lesz annyi, hogy az irodalom története hitem szerint kézfogások története. Vannak olyan nagy költőelődök, akiknek a magatartása, a többiekhez fűződő viszonya és nem utolsósorban a rendkívüli életműve vált iránytűmmé az évtizedek során. Vannak kismesterek, akiktől egy-egy szót, egy jó témát vagy baráti ösztönzést kaptam csak, mégis emlékszem rájuk. Vannak olyan alkotói a világirodalomnak, akiket nem ismerhettem, nem ismerhetek, csak fordításokban, mégis időről időre leveszem egy-egy munkájukat a polcra, és újraolvasom, elidőzöm fölöttem. Ezért is pontos az a kifejezés, hogy: kísérőim. Igen, kísérőim ők, hiszen az irodalom egy soha véget nem érő, nagy közös séta a szavak univerzumában.

– *Nemrégiben kutyatulajdonos lettél; lelkesen sétáltatod a jószágot, bár valójában a jószág sétáltat Téged... A magyar irodalomban erős vonulat a kutyatörténeteké,*

a sok példa közül most csak Márai Sándor Csutora című kötetére utalok. Hogyan látod, hosszabb távon várható Tőled is egy kutyás ciklus, netán kötet?

– Bizsu kutyám, aki egy jó családból származó bison bolognese, igazi kis szuka, mindig az ujjja köré csavar. Nem nagyon tudok neki ellenállni, olyan lefegyverző okossággal éri el, amit a fejébe vesz. A múltkor is belemerültem a munkába, ebédelni is elfelejtettem, amikor egyszer csak rémülten felpattanok: te jó ég, hol a kutya?! Ő szorosan a székem mögött ült-feküdt szfinx-pózban már vagy négy órája mozdulatlanul... és elégedett vakkantással jelezte, hogy szuper, eljött az ő ideje, mehetünk sétálni. Egy vers már született róla, *A filozófia rövid története*, ami éppen a kutyasétáltatás izgalmairól szól, és új könyvemben, az *Ürességben* is idézem Tárján Tamást, aki a „fehérgombóc-ság zsenijének” nevezte őt, amikor utoljára nálunk járt. Amúgy kösz az ötletet, egy versciklusnak nem is lenne rossz cím az, hogy Bizsu...

– *Az elmúlt húsz év során sok szép közös ügyünk és élményünk volt. Mindig tapasztaltam a bámulatos gyakorlati érzéked, talpraesettséged. Ez azért lényeges, mert a költőtársadalom jelentős része nem kimondottan gyakorlatias természetű... Mikor ismerted fel magadban ezt az adottságot? Többször megpróbáltam elképzelni a tizenéves Turczi Istvánt. Jó fellépésű, jó dumájú, vagány srác voltál?*

– Nem tudom, beszéltem-e erről korábban, de nem is én ismerem fel ezt, hanem az íróársak. Először Vas István, aki feleségének, Szántó Piroskának vetette oda szentendrei kertjükben, hogy „Hall-

Egy jurta előtt a Góbi sivatagban, 2017 augusztusában

gasd, költő létére milyen jól beszél ez a fiú, és nemcsak beszél, mond is.” Ritka adománynak tartotta, ha valaki hatásosan képes felolvasni a saját verseit. Orbán Ottó tudatosította bennem, hogy kötelességem lenne az irodalom szolgálatába állítani az egyéniségemből adódó előnyöket. Azt mondta: „Képes vagy egy asztalhoz ültetni a legmegátalkodottabb ellenfeleket is, és képes vagy emelt fővel járni és segíteni másoknak, hogy fölemeljék a fejüket.” Nem lehet elfelejteni, utoljára Tésáról hívtam fel őt, akkor már nagyon beteg volt, és „foltozóvargának” nevezett. Azzal fejezte be a beszélgetést, hogy „Te nagyon tudsz adni, adjál sokat magadból és a meggyőződésedből, és meglásd, egyszer majd vissza is kapsz belőle.” Akkor felírtam ezt egy cédulára, ahogy Vas István és mások szavait is – ezért sorolom most ezeket a szó szerinti idézeteket.

– *Szervezőkészséged, kulturális menedzseri pályád csúcsa a Parnasszus költészeti folyóirat immár több mint két évtizedes fennállása. Beszélgetésünk elején mondtad, hogy a példányszám nemhogy nem csökken, de még emelkedik is. Mivel magyarázod ezt a „csodát”?*

– Azt a szót, hogy kulturális menedzser, akkoriban nem is ismertem. Amikor a kereskedelmi csatornák indulásával a kilencvenes évek elején egy csapásra véget ért a *Parnasszus* című heti televíziós vetélkedőműsorom a tévében, tudtam, hogy itt még nincs vége. Vas István már korábban noszogattott, hogy csináljam meg, indítsak egy költészeti folyóiratot, amit Pilinszkyék már korábban terveztek, csak nem volt bennük elég elszánás és munkakedv. Megkerestem néhány akkori meghatározó író, szerkesztőt: Fodor Andrást, Lator Lászlót, Rába Györgyöt, Orbán Ottót, Lengyel Balázst, Pomogáts Bélát, és legfőképpen, mert vele beszélgettem a legtöbbet, Tandori Dezsőt. Meghallgattam a véleményüket, ötleteiket, és csak utána döntöttem el, milyen lesz a lap szellemi arculata. Nélkük nem mertem volna belevágni, annyi szent. Felejthetetlen pillanat volt az első szám bemutatója az írószövetségi székházban 1995. október 10-én. Olyan emberek ültek egymás mellett, akik vagy nincsenek már köztünk, vagy azóta nem állnak szóba egymással. A képeket nézegetve érzem csak, igaza lehetett Orbán Ottónak ezzel a „foltozóvarga”-bemondással.

Ami a jelenre vonatkozó kérdést illeti: huszonkét munkás év kellett ahhoz, hogy a szakma és a közönség is meg- és elismerje a folyóiratot. Tény, hogy amióta elkezdtek a Centrum–Redivivus–Átjárás nagyrovatok szerinti lapszamszerkezetet, folyamatosan nő a lap iránti érdeklődés. Egy tanítványom megjegyezte, hogy azért keresik a lapot, mert például érettségire vagy egyetemi vizsgákra is könnyebb felkészülni valakiből, ha előveszi a Parnasszust – benne ötven oldalon a nagyinterjú, a költő új versei, esszéi, tanulmányok róla, és az íróársak emlékező-értékelő szavai –, mintha el kell olvasnia két-három szakkönyvet.

– *A negyedévi folyóirat mellett kiadót is működtetsz. Verses-, műfordítás- és esszéketeket adsz ki, színvonalas szépirodalmat – és ez a közhiedelem szerint teljesen non-profit, sőt reménytelen tevékenység. Valóban az?*

– Reménytelen feladat nincs, csak reménytelen ember. Csinálni kell, ésszel, hozzáértéssel, kitarással. És mindig az a legfontosabb benne, ami nem látszik: a szív. Belül van, ott dobog, és pumpálja a vért az áramkörökbe. Én egyszerűen szeretem azokat a költőket, azokat a műfordítókat és tanulmányírókat, akiket kiadok. Becsülöm, amit csinálnak, és örülök, hogy világra segíthetem az alkotásaikat. Minden valódi könyv úrfelmutatás. Lassan százötven könyvet adtunk ki, pályakezdők versesköteteit, versfordításokat, olyan esszé- és tanulmányköteteket, amelyek mindegyike líratörténeti vagy költészetesztétikai érvényű. Ezek maradnak fenn, nem az, amit én vagy más mond róluk.

– *Hagyományyá, sőt legendásává váltak a Parnasszus lapszámai-*

nak bemutatói, melyeken a legkiválóbb színművészek és zenészek szoktak közreműködni. Milyen elképzelés mentén választod ki a fellépőket?

– Mindig az aktuális lapszám karaktere határozza meg a fellépők személyét, az elhangzó zene kiválasztását. És itt most nemcsak a színészekről és a zenészekről beszélek, hanem a pódiumbeszélgetésre meghívott irodalmárokról is. Más a hangulat, ha köztünk élő, jelentős, esetleg születésnapos költőtársat ünneplünk a Centrum nagyrovatokban megjelenéssel, és megint más, ha már nem élő íróársunkra emlékezünk a Redivivus rovat írásaival. Mondok példákat is: emlékezetesen nagy érdeklődés övezte például a Faludy György, Határ Győző, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc, Fodor Ákos-bemutatóinkat: két-háromszáz ember jött el az akkor még élő költők kedvéért. Nemrégiben a csilláron is lógtak a Sinka István pályaképét, vagy a Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs szerepét újragondoló számaink bemutatóján az írószövetségi klubteremben. És a zene... hol népzene, hol jazz, hol vox humana, hol egy szál gitár vagy zongora, attól függően, milyen hangulatot képelek az adott alkotó köré.

– *Hadd kérdezzek a távoli jövőről! Nyilvánvaló, hogy a Parnasszus elképzelhetetlen nélkülöd. Ám ez veszélyt is rejt. A közelmúltban a Holmi, illetve a Nagyvilág folyóirat példáján láthattuk, mi történik, ha az egyetlen megkerülhetetlen emberre épülő szellemi műhelynél nem gondolnak a jövőre, az utánpótlásra. Hangsúlyozva, hogy a Parnasszusnál ez csak huszonöt-harminc év múlva lesz időszerű, Te is forgatsz magadban*

efféle gondolatokat? Más szavakkal: mivel tudatos alkotó vagy, biztosan kidolgoztál erre egy nagyon hosszú távú stratégiát...

– Arra az elegánsan provokatív mondatodra, hogy a Parnasszusnál a nemzedékváltásra csak három évtized múlva lesz szükség, Jókai Anna mondását tudnám idézni, hogy ne korlátozzuk a Teremtő jóindulatát! Ettől eltekintve, persze, gondolok rá. De megvallom, többet gondolok arra a „veszélyre”, hogy mi lesz, ha egy évtizeden belül gyakorlatilag megszűnik a nyomtatott folyóirat, nem lesznek papír alapú orgánumok, és csak az online kultúra marad fenn, az is ma még nem tudott, a mai technológiával nem kivitelezhető, új formátumokban. Ennek feloldását látom sürgetőbbnek. Mindenesetre nyitott vagyok, fiatalokkal veszem körül magam, akik „gyárilag” felkészültek bármilyen mérvű technológiaváltásra. A cél adott: Közép-Európa egyetlen költészeti folyóirata, a Parnasszus éljen tovább, és virágozzék! Velem vagy nélkülem, távlatokban gondolkodva ez majdnem mindegy.

– *Előfordul, hogy egy recenszensnek nem sikerül maradéktalanul ráéreznie, mi a legfontosabb az elemzett könyv szerzője számára. Üresség címmel idén tavasszal megjelent versesköteted kiemelten fontos mérföldkő a pályádon, és tudom, hogy a megjelent recenziókból hiányoltál egy-két motívumot. Melyek ezek?*

– A szerzőnek annál nincs nagyobb öröme, mint amikor látja, hogy a könyve spontán érdeklődést kelt, nagyobb visszhangot kap szakmai körökben. Másodszor élem át ezt az érzést; ötvenedik születésnapomra, 2007-ben megjelent

áthalások című kötetem, amellyel ötven versben ötven mécesst gyűjtöttem elhunyt mestereim, költőtársaim emlékére, meghatóan széleskörű visszhangot kapott, és nemcsak recenziók, hanem terjedelmes tanulmányok formájában is. Húsznál is több írás született róla. Volt, aki – Kulcsár Szabó Ernő – két tanulmányban is foglalkozott velem. Az *Üresség* megjelenése hasonlóan beszippantotta a kritikusokat. Szinte minden folyóirat jelezte, íratnak róla, és nemcsak beérkezett szakembereket kértek fel, hanem tehetséges fiatalokat is, ami külön öröm.

Mostanában sokat hallom, hogy a nagy elbeszélések helyébe a fragmentumok léptek; az *Üresség* egyik különössége talán az, hogy ilyen személyes fragmentumokból apró, szinte alig érzékelhető lépésekben építkezve válik nagyívű vers-epikává, két emberi sors találkozásának és szétágazódásának lírai dokumentumává. A puszta lét, vagy inkább levés artikulációja az a nyelv, amelyen íródott. Ha van a könyvnek gondolati sugara, akkor azt úgy fogalmaznám meg, hogy az emberi autonómia őrzésének egyik vállalható és szerintem működőképes változata az, hogy nem fordítunk hátat önmagunknak. (A másik változat, hogy nem fordítunk hátat a kor valóságának, ezt Bibó István mondja, és teljes joggal.) Akkor se fordíts hátat, ha nem járható a rád mért út, vagy éppen kudarcként éled meg a saját utadat és felfogásodat. Az érvessztés könyve ez, de az érvessztés itt nem kifosztottságot jelent, hanem egy újfajta szabadság lehetőségét, amit a könyv záró tételében próbálok felmutatni. Szerintem alkotni csak úgy érdemes, ha belső szabadságban élsz, amikor

„Interjúról szó sem lehet...” – Zsille Gáborral a Tokaji Írótáborban, 2015-ben

nem kötöz semmiféle elvárásból, és nem szövegketrecbe zárva, tehetetlenül üvöltöd el a bánatodat. Az légy, aki vagy, ahogy Charlie éneklé a dalban; vállald önmagad, ha beledöglesz, akkor is. Könnyű vállalásnak tűnik, de ezerszer nem az.

– *Néhány válasszal ezelőtt úgy fogalmaztál: „Mindenki teljes életet akar élni, én is, de író vagyok, hivatásos álmodozó.” A számos feladatod, szerepköröd közül melyik számodra a legfontosabb? Más szavakkal: ha csak egyetlen titlust tüntethetnél fel a névjegykártyádon, melyik lenne az? Annak alapján, amit beszélgetésünk elején a labradorkőről mondtál, azt feltételezem: ez az egyetlen titulus a költő lenne.*

– A legrokonszenvesebb névjegykártya számomra az lenne (mert már nem használok ilyet), amelyen csak a nevem áll. Semmi doktor, semmi elnök, főtitkár, főfőakárm. Megvallom, azt, hogy költő, még soha egyetlen névjegykártyára, egyetlen levelem aláírására, egyetlen levelem aláírására, egyetlen telefonbeszélgetésem végén sem használtam pajzsként, fegyverként, netán mentegetőzésül. Amikor va-

laki nem ismer, és megkérdezi, mi a foglalkozásom, azt mondom, író vagyok és tanár, egyetemi oktató, aki olyan szerencsés, hogy azt tanítja, amit maga is lassan negyven éve egyfolytában tanul, az írást.

– *Ha tíz év múlva ismét nagyinterjút készítünk a Magyar Naplóba (dermesztően gyorsan eltelik majd ez az évtized...), milyen történesekről, személyes eredményekről szeretnél majd társalogni? Milyenek álmodod a hetvenéves Turczi Istvánt?*

– Nem tudom, kaptam-e már ennél kedvesebb kérdést valaha is. Jó lenne, ha nemcsak Isten éltetne, hanem azok is, akiket szeretek, és akik engem szeretnek. Jó lenne, ha tíz év múlva veled beszélgethetnék új verseskötetem aktuális izgalmairól. Jó lenne, ha olyan világ venne körül, ahol a két „legkattintékonyabb” online hívószó nem a pornó és a halál, hanem a béke és a szeretet. Már a kimondásuk pillanatában érzem, ez milyen konzervatív, őshumanista, negédes katyvasznak hangzik, de mégis. A szív egyszerű szerkezet. Ez van, ilyen vagyok. Önerőből verekedtem le magam idáig.

Zsille Gábor

CSONTOS JÁNOS
**Alteregók, évfordulók,
 összegzések**

Pósa Zoltánról és Vitéz Ferencről

Az összegzés az alkotó ember örökös kényszere. Összegezni annyi, mint betakarítani a termést, megállni és szétnézni, elrugaszzkodásra való helyet keresve a folytatáshoz. Az összegzés nem minden esetben lezárás, pláne nem mérlegkészítés: lehet köztes állapot is. Metodológiája annyiféle, ahány alkotó van. Miközben roppant tanulságos, alig-alig tanulható. Mégis szolgálni képes az illúzióval: lehetséges a világ – s benne saját magunk – átmeneti megértése, hogy ne csak éljük, hanem értelmezzük is a ránk kiszabott életet.

*

Pósa Zoltán a hetvenhez közelítve is javíthatatlan: prózaíróként évtizedeken át ragaszkodott a kétféle írásmóddal, amelyeket váltogatva terjedelmes életművét megalkotta. Az egyik egy filozofikus megközelítés, amellyel az értelmiségi ember világba vettségét elemezte sokféle szemszögből; a másik egy anekdotikus próza, amelyet jobbára önéletrajzi csepekből illesztgetett össze. Sokáig élesen különvált e kétféle, párhuzamosan futó próza, ám egy ideje – legutóbb a vaskos, kétkötetes *Seminomában* – éreztem a keveredést, az elegyítést, amely talán az életösszegző alkotói szándékkal is összefügg. Az új, könyvheti opus, a *Lila tricikliturgia* azonban mintha végképp levetette volna magáról ezt az önként vállalt dichotómiát: Pósa kedvtelve vegyíti kimunkált eszközeit, s az olvasónak olykor még az is az eszébe jut, hogy a szerző nem is annyira az ő kedvét keresi, mint a saját szórakoztatására ír.

Persze a téma elbonyolításában ezúttal sem hazudtolja meg magát: nem engedi, hogy könyvét amolyan könnyed, strandra való nyári lektürként fogyasszuk. Nyilvánvalóan különmemű történetzsalakat sodor egybe, amelyek időben és térben is nagy mozgásteret engednek az írói fantáziának. Olyannyira, hogy a választott trilógiaszerkezetet szét is feszíti a belezsúfolt anyag, ám Pósa esetében az összegzés a legkritikább esetben jelent lekerekítettséget. Most sem: noha a könyvnek van egy már-már himnikus zárata, csupán abban erősíthet meg bennünket, hogy a világ vol-

taképpen megmagyarázhatatlan, egyedi jelenség. Ráadásul a prózaíró folyton becsempészi a szövegbe a lírikust, s a versbetétek – hol organikusan, hol idézőjelesen – ugyancsak a széttöredezetté-érzetet erősítik. Míg azonban idáig eljutunk, számos intellektuális és érzéki élményben lehet részünk.

A filozofikum és a mesemondás összeszövése olyan kísérlet, amely igencsak megdolgoztatja a társutas olvasót, s mindegyik történetzsalban másféleképpen. Az *Alámerült álmok armadája* fejezet például egy minden bizonnyal korábbi sztoriból bontakozik ki, amely izolált, periferikus helyszíne, a bűnnel és szexussal mint uralkodó témával való kokettálása révén engem egy hovatovább elfeledett írónk, Bólya Péter rontott mágikus realista technikájára emlékeztet. Ám Pósa nem cinikus, nincs még túl mindenben, keresi a valóságkapcsolatokat. Ezek azonban lebegőbbek annál, mintsem egy realista próza részeivé válhatnának. Volt iskolatársak, valós élmények és elképzelt történetfoszlányok, egy kósza Dickens-motívum, egy igen markáns, látomásos balkáni kavalkád, amelyekben folyton az örök Pósa-alteregó bukkan fel, téblábol és ránt be bennünket az elveszettség-érzés szorongást keltő csapdájába... Terroristák és irodalmárok, lázalmok és a literátor pálya sültrealista sérelmei, amely sebek évtizedek múltán sem képesek begyógyulni... És a megannyi álmójelenet után a furcsa megoldás, hogy az evilági boldogságot jelentő hitves – Barna Márta – következetesen a polgári néven szerepel, sőt még verset is ír, ami viszont már nyilvánvaló fikció...

Jeles bravúr, ha egy ilyen formai-filozófiai összegzési kísérlet nincs a szánkba rágva, hanem az érzések szintjén működik. Pósa eljutott oda, hogy fölöslegessé tegye a vörös farkakat. (Ifjabb hajlamot mutatott a túlmagyarázásra.) Ha röpké ismertetőmből az tűnne ki, hogy a szerző összehord hetet-havat, ez a könyv megér egy ellenpróbát. Az olvasó egy idő után óhatatlanul e kaotikus, szürreális világ hatása alá kerül, az említett himnikus zárlat pedig végképp leveszi a lábáról: „Bukszusbokor. Megalopolisz tágas, franciakertes biedermeier kastélyudvara. Vonósnégyes, fehér testhezálló ruha, hónál is tisztább, háromszögletű kalap. Háromszögletű, halovány apródarcok, pirosított ajak, fidrek-fodrok, rizsporos paróka. Biedermeier muzsikát játszanak. Egyelőre a kép előtt, »kereten kívül« állunk Mártával. Nappali üstökös húz át az azúr égbolton. Halkan csendülj lelkemen, mennybezenő ének, holdvilágnál elmerül kékje,

tiszta lélekvesztő, ifjú haláspár mered a mélyére az első merítés előtti végső pillanatban.”

(Pósa Zoltán: *Lila tricikliturgia. Lírai és egzotikus útikönyv három fejezetben egy XX–XXI. századi /ál/ virtuális és /pszeudo/valóságos túrához. Széphalom Könyvműhely, 2017)*

*

Vitéz Ferenc a jelek szerint végképp Debrecenhez kötözte magát, s ez egyszerre jelent számára Parnasszust és elszigeteltséget. Őt nem üldözte el, nem vetette ki magából a kálvinista Róma, mint annyi ideiglenesen ott állomásozó, heves vérű jöttmentet. Sőt, nemcsak része, de aktív alakítója is lett e társ-talan kánonnak: a több mint hetven számot megért egyszemélyes folyóirata, a *Néző•Pont* immár Németh László-i teljesítménynek mondható. Számomra mindenképpen öröm, hogy a szerkesztő, a tanár, a regényíró, a képzőművészeti mindenes az évtizedek során egy pillanatra sem szorította háttérbe a lírikust. Egyebek közt ez bizonyítja a szememben a költészet titokzatos hatalmát.

Mint olyan szerző, aki nem érintetlen a szám-misztikától, a negyedszázados költői jubileumára „négyértelmű” válogatott verskötetet szerkesztett. A borítóján csupán annyi olvasható: *vitéz 250* (a kétszázötven opuszra utalva), a ravaszul összekomponált számokból pedig az 50, a 25 és a 20 bontakozik ki. Ezek sorban az életkort, a debütáló verseskötettől eltelt időt, illetve a verseskötetek számát jelzik. A kísérteties aritmetikus egybeeséseknél azonban sokkal érdekesebb, hogy (akár szerény mutatóként is) egy fedél alá szerkeszthető-e egy immár emberöltő hosszúságú poétai pálya termése.

Vitéz Ferenc lírikusi karakterére nincs jobb jelző, mint hogy parnasszista költő. Kezdetől fogva az volt, s az élemedett életkor feldúsuló tapasztalatai, a sors megpróbáltatásai sem tántorították el ettől az alapállástól. A szépet kutatja tűzön-vízen át, legyen ez bármilyen korszerűtlen írói program a felületes közvélekedés szerint. Ő is érzi azonban, hogy az ezredvégi opuszok naivitása kevésbé állja ki az idő próbáját: fel-

tűnően kevés darabot – éppen csak mutatóba – válogatott be az első kötetekből. Mi tagadás, hozzám is az érett férfipoézisa áll közelebb. Meg a klasszicizálásra, az erudícióra hajló mentalitása, amelyben azonban nyomuk sincsen holmi iskolás penzumoknak. A lakótelepi hexameterektől a túl divatosá lett műfaj kereteit feszegető haikukig a Vitéz-költészet azt lát-szik illusztrálni: a szépség nem annyira megérkezés és kontempláció, mint inkább útonlevés és küzdelem. Én mondjuk ezekből a darabokból válogattam volna be többet ebbe a reprezentatív kötetbe, s kevesebbet a gyermekversekként értelmezhető *Beszédgyakorlatokból* vagy a *Verses kalendáriumból* – tudván tudva, hogy az összképbe beletartozik a ciklusosság csak-úgy, mint a nyelvi bravúrok felmutatása. Az összegző szándéknak vannak opportunistáé folyományai, csak hogy a rutinmű és a remekmű egymás mellé sorolva diszsonanciát kelt az olvasóban. (Ezt persze éppenséggel magamnak is mondhatnám, aki meg a válogatás gesztusa helyett az összegyűjtés mellett teszem le a voksot, ami még nagyobb amplitúdójú színvonal-ingadozással jár.) Mert vannak kifejezett remekművek is e könyvben. Illetve meglepő módon kötetben korábban nem szereplő darabok. Ha amúgy „válogatott” minőségűek, miért maradtak ki annak idején a húsz nekifutásból?

Sajátos jelenség, hogy Vitéz Ferenc jó ideje a képzőművészetben szűri át líráját: nemcsak a központi szerepet játszó Holló László, de a kortárs alkotók és barátok esetében is. Tudom persze, hogy a festészet komoly ihlető erő – láthattuk ezt Aczél Gézától Gyurkovics Tiborig. Számomra mégis aggasztó ez az áttétel, illetve e szekunder ihletforrás túlsúlyra jutása. Miközben nem kellene aggódnom, hiszen Vitéz maga is festő, csak a szavakat használja ecsetként, mint például a *Nyár* című négysorosában: „Táncoló lepkék e nyári illatok, / szívárványt cikáznak ősz fejem felett. / Míg teleszívta a lelkemet velük, / észre sem vettem: este lett.”

(*vitéz 250. Vitéz Ferenc válogatott versei. Felső-magyarország Kiadó, Miskolc, 2016*)

Internálás, kényszermunka, kitelepítés... Bank Barbara: *Recsk. A magyar internálótáborok története 1945–1953*, Szépmíves Kiadó, 2017.

Az ismertetés címében szereplő fogalmak az 1945 utáni Magyarország történetében nem egyszerűen szavak voltak, hanem olyan kifejezések, amelyekkel egy egész ország, illetve annak lakói mindennapi közelségbe kerültek. Ezek a fogalmak olyan eszközöket neveznek meg, amelyek az adott történelmi korban a hatalom politikai ellenfeleinek, vélt vagy valós ellenségeinek megbélyegzésére és a közéletből való eltávolítására szolgáltak. Az 1944. december 21-22-én szovjet közreműködéssel és gyakorlatilag szovjet elképzelések szerint létrejött Ideiglenes Nemzetgyűlés és Ideiglenes Nemzeti Kormány „élt” a jelzett lehetőségekkel. Aki annak tagjai közül még valamiféle jogállamban, demokratikus Magyarországon gondolkodtak, hamar szembesültek azzal, hogy ez valójában csak álom. Magyarországon az történik, amit a megszálló hatalom, a propagandában erősen felmagasztalt „nagy Szovjetunió és annak felszabadító Vörös Hadserege” jónak lát. Márpedig e hatalom úgy vélte, hogy a „fasizmust” a gyökereinél megragadva kell kitepni Magyarországot testéből. Ebben igazi partnerére talált az általa támogatott és hatalomba segített Magyar Kommunista Pártban és a radikális Nemzeti Parasztpártban. (Utóbbi 1945 és 1947 között nem sokban különbözött a Magyar Kommunista Párttól, s voltak „kettős kötődésű” tagjai is, mint például Erdei Ferenc.)

A Bank Barbara által felvázolt (mintegy) kilenc esztendő történéseivel ugyanúgy megismerkedhet az olvasó, mint a rendszer kiépülésével, annak mozgatórugóival. Bepillantást nyerhet az internálótáborok valóban „színes világába”, de megismerheti a Magyarországon leginkább emlegetett Recsk történetét is. Kik, mikor és miért építették. Kik és miért kerültek oda. Milyen volt a rabélet, és hogyan is sikerült onnan valakiknek megszökni, illetve miért nem érdekelte mindez a „nagyvilágot”.

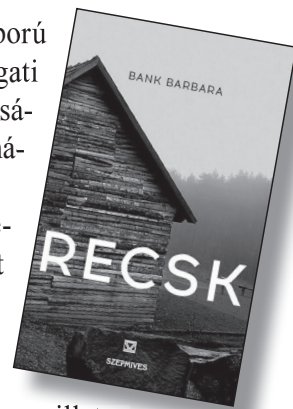
A legfontosabb kérdés az utóbbi. Miért fogadta el a világ mindazt, ami Európának ebben a térségében – Kelet-Közép-Európában és nem Közép-Kelet-Európában! – történt? A válasz könnyen megadható. 1943 november–decemberében Teheránban, majd 1945 februárjában Jaltában és 1945 júliusában–augusztusában

Potsdamban a második világháború győztesei így döntöttek. A nyugati demokráciák e területek „átadásával” fizettek a Szovjetunióknak a háborús áldozatvállalásaiért.

A szovjet érdekszférákba került országokban pedig megindult a szovjetizálás, amely az élet minden területén megmutatkozott. Ezért is hasznos fejezete a kötetnek az orosz, majd szovjet-orosz, illetve szovjet internálási, büntetés-végrehajtási rendszer felvázolása. Aki végigolvassa a kötetet, nyomon követheti, hogy miként ültették át a szovjet mintát a „magyar gyakorlatba”, és azt is, hogy kik segítettek e kétes értékű „modell” hazai alkalmazásában.

Bank Barbara kötete az elmúlt néhány évtizedben közreadott könyvek, tanulmányok, dokumentumfilmek feldolgozások közül egy – mondhatnánk. Annál azonban mégis több. Részben azért, mert több területet igyekszik – alapvetően szakszerűen – bemutatni, és választott időhatárai a legnehezebb időszakot fogják közre. Azt az időszakot, amikor egy rosszul megválasztott mondatért internálás járt, és elmarasztaló ítéletet hozhattak mindenféle bizonyíték nélkül, ha a párt – 1948 júniusa után a Magyar Dolgozók Pártja – érdeke úgy kívánta. Egyházellenes fellépések, kreált összeesküvések, a „nép ellenségeinek” megszólalásai mindennapos eseménynek számítottak. A cél a társadalom gerincének megtörése volt – a potenciálisan ellenállásra hajlamos személyek kiiktatása a mindennapokból, szükség esetén életük elvételével is.

Aki nem élte meg és át ezt a világot – amit egyszerűen (de nem teljesen pontosan) csak Rákosi-rendszernek nevezünk –, az nehezen hiszi el és érti meg, hogy mi is zajlott 1945 után Magyarországon. Ha Bank Barbara könyvét nemcsak átlapozza, hanem alaposan el is olvassa, akkor közelebb kerülhet ahhoz a valósághoz és igazsághoz, amelyet évtizedekig elhallgattak előlünk. A hosszú elhallgatás miatt még ma is nagyon sokan azt hiszik: 1945-ben egy új, demokratikus Magyarország építése indult meg, és nem látják, hogy akkor egy megszállt országnak egy nagy birodalmi világba való beillesztése kezdődött el, nem kevés szenvedést, megaláztatást okozva a magyar népnek. S mindez közel fél évszázadig tartott. A módosítók 1953 után természetesen finomodtak, de a valós cél nem változott, s a törvénytelenül meghurcoltak, megaláztatottak, kivégzettek közül 1989-ig gyakorla-

tilag csak azok kaptak (kaphattak) jóvátételt és elégtételt, akik a „munkásmozgalom harcosai” voltak, és a mindenkori kommunista párton belüli belső harcok áldozatai lettek. A hatvani vasutasoknak, Mindszenty Józsefnek, Király Miklósnak, Kéri Kálmánnak és sok ezer társuknak ez „nem járt” – csak 1989 után.

Bank Barbara átfogó forrásfeltárással és a témára vonatkozó irodalom szinte teljes körű felhasználásával készítette el könyvét. Sajnálni lehet, hogy a téma megkívánta alapos lektorálás és értő szerkesztői munka nem segítette őt. Ha a „több szem többet lát” elv érvényesül(hetet) volna, akkor biztosan 1943. november–december a teheráni találkozó időpontja.

Nem végez 15 éves fiatalember Ludovika Akadémiát, nem a nemesi előneveknél lenne megtalálható Miklós Béla, Veress Lajos. Számos kérdőjel helyén pontos születési és halálozási adatok szerepelnének. Tartsay Vilmos nem lenne a soha nem létező nagyváradi huszárezred parancsnoka, és mindenki szerepelne az annotált névmutatóban, akiket a szerzői szándék odasorolt. Remélhetőleg a következő kiadásra már nagyobb figyelmet fordít a Szépmíves Kiadó, és valóban „míves” kötetet ad az érdeklődők kezébe. A téma, a szerző és az érdeklődők egyaránt megérdemelnék.

Szakály Sándor

Egy „ikerválság” árnyékában *A szuezi válság és Magyarország – 1956*, Veritas–Magyar Napló Kiadó, 2017.

Szuez és Budapest – történelmi tudatunkban e két földrajzi név 1956 őszén maradandóan összekapcsolódott egymással. Többnyire legendák és közhelyek jutnak eszünkbe: a Nyugat árulása és a Budapestre bevonuló, megtévesztett szovjet katonák, akik a Dunát a Szuezi-csatornának nézték. De hogyan függött össze valójában e két – egy időben, ám egymástól kontinensnyi távolságban lejátszódó – eseményso-rozat: az Egyiptom ellen folytatott közös izraeli–brit–francia háború és a magyar forradalom (amely a szovjet intervenció miatt szabadságharcá vált)? A Veritas Füzetek kiadványa, *A szuezi válság és Magyarország – 1956* című tanulmánykötet kimerítő alaposággal vizsgálja és válaszolja meg kérdésünket. A füzet a VERITAS Történetkutató Intézet és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által 2016. november 18-án megrendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza bőséges, precíz levéltári és szakirodalmi hivatkozásokkal kiegészítve.

A kötet első tanulmányában Kovács Tamás az eseményeket Izrael szemszögéből mutatja be. Az izraeli hozzáállás megértéséhez ismernünk kell Izrael állam létrejöttének hátterét, amelyet a szerző a cionista gondolat megszületésétől kezdve ismertet. Arra a fontos tényre is rámutat, hogy a szuezi akció értelmi szerzői, tehát a francia és elsősorban a brit vezetés már évtizedek óta ismerte annak a módját: hogyan játszhatja ki egymás ellen az arabokat és az izraeli-eket, amikor egy geopolitikai célkitűzés ezt megkívánja. Kovács Tamás úgy véli: a budapesti forradalom híre döntő mértékben nem befolyásolhatta az Egyiptom elleni támadás időpontját, mivel David Ben-Gurion izraeli miniszterelnök – naplója tanúsága szerint – csak október 25-én értesült az eseményekről, amikor a sèvres-i titkos találkozón már megtárgyalták az akció részleteit.

Kecskés D. Gusztáv tanulmányában tovább árnyalja Kovács megállapítását: a Kreml kelet-európai lekötöttsége legfeljebb megnyugtatóan szolgált Ben-Gurionnak, aki szovjet katonai ellensapástól tartott. Moszkva október 31-i döntésébe azonban, amely szerint a magyar forradalmat erővel kell leverni, belezajtszhatott a brit–francia–izraeli agresszió híre, Hruscsov feljegyzéseiből ugyanis kiolvasható, hogy nem akart gyengének látszani: úgy tűnt, Egyiptomról le-

kell mondania, ezért Magyarország elvesztését már nem kockáztathatta meg.

J. Nagy László szerint a közel-keleti események döntő befolyással voltak a Magyarországgal kapcsolatos szovjet álláspont kialakítására, ezzel megerősíti Kecskés D. Gusztáv észrevételeit. J. Nagy sorra veszi továbbá az arab államok álláspontját és orientációját a szuezi válsággal kapcsolatban, ezzel példásan áttekinthetővé téve azokat a politikai tényezőket, amelyek a keleti és nyugati blokk hidegháborús erőterében imbolygó közel-keleti térség belső differenciáltságát meghatározták. Míg Szíriában az elfogult szovjetbarátság volt a jellemző, és szigorúan cenzúrázták a Szovjetuniót kritizáló hangokat, Tunéziában és Libanonban a nyugatbarát vezetés ellenkező előjellel tette ugyanezt, ami az arab nacionalizmus erősödésével egyre inkább megosztotta a közvéleményt.

A korabeli sajtóból és a még élő kortársak beszámolójából ismerhetjük a súlyos vádat: „Eden Budapest gyilkosa”. Egedy Gergely munkájában Nagy-Britannia és kifejezetten Anthony Eden miniszterelnök szemszögéből ismerhetjük meg a problémát, az írás végére pedig kiderül, mennyiben adhatunk igazat a vádló feliratnak. A tanulmány egyik erénye, hogy Eden hazánkban eddig még nem vizsgált emlékiratait hasznosítja. 1956 októberének diplomáciatörténete rendkívül sűrű és szövevényes, Egedy mégis közérthetően rajzolja fel a probléma nemzetközi, geopolitikai hátterét, valamint mindazon erőhatásokat, amelyek a brit kormányra számos irányból hatottak, és amelyek a magyar forradalom tragikus kimeneteléért részben, de kétségtelenül felelősek voltak.

Mikor az izraeliek által lerohant Egyiptom ellen-csapásként fregattot küldött a Haifai-öbölbe, egy francia romboló „véletlenül” a közelben tartózkodott, és elűzte a támadó hajót. Ez az akció, tehát az „ágyúna-szád-diplomácia” gyakorlása az ENSZ-ben mérhető-ellen szenszenvet váltott ki, mert a keményvonalas kolonializmusra emlékeztetett. Az egyiptomi–izraeli konfliktusban elvileg békéltetőként fellépő britek és franciák agressziója tehát súlyos kudarcot hozott országunknak a nemzetközi szintéren. François David lyoni kutató írását a diplomáciatörténetben edzettebb olvasók figyelmébe ajánljuk. Tanulmányában Franciaország külpolitikai mozgásterét firtatja, amely – David

szerint a francia diplomaták mulasztásainak, és a katonai vezetés hibás helyzetértékelésének is köszönhetően – a szuezi válság idején jócskán leszűkül, az ország egykori nagyhatalmi státusza pedig végérvényesen derékba tört.

Mohamed Al-Naggar, az Egyiptomi Tudományos Akadémia kutatója a két eseménysor összefüggéseit elsődlegesen az egyiptomi és a külföldi sajtóra, valamint titkos követjelentésekre alapozva kísérli meg feltárni. Tanulmányát olvasva a külpolitika zárt inerciarendszerként jelenik meg előttünk, amelyben minden hatás kétirányú, visszafelé is ható erő. A brit, francia és izraeli kormány kihasználta azt, hogy Moszkva figyelme Magyarországra irányult, tehát magát a szuezi inváziót a budapesti forradalom katalizálta; a magyar forradalom leverését pedig a szuezi akció gyorsította fel, ahogy azt Hruscsov fentebb tárgyalt feljegyzése alapján Al-Naggar is megerősíti.

A XX. század második felét a nukleáris háborútól való általános félelem egyszer enyhébb, másszor hisztérikus formája jellemezte, ami jelentősen hozzájárult a hidegháború konzerválásához. Ez a félelem azonban termékeny feszültségnek is tekinthető, amely a két blokk között együttműködéseket és kompromisszumos megoldásokat eredményezett – veti fel tanulmányában Sáringer János. A „kényszerű kooperáció mechanizmusa” a hidegháborúban éppen a leg súlyosabb konfliktusok nyomán mutatkozott meg – gondoljunk csak a kubai rakétaválságra, amely után létrehozták a Moszkvát Washingtonnal összekötő „forródrót” kapcsolatot. Érdemes megjegyezni, hogy a kötetben megjelent írások közül egyedül Sáringer tanulmánya magyarázza meg Nasszer szerepének jelentőségét és útját a Szabad Tisztektől a bandungi konferenciáig, ahol az egyiptomi politikus felismerte, hogy a két nagyhatalom között „blokkellenesként” független hatalmi tényezővé válhat, valamint ő lehet a pánarab nacionalizmus és a „harmadik világ” legfőbb alakja. Így már érthetővé válik az a határtalan magabiztosság, amit Nasszer ezredes a Csatorna államosításával rendkívül hatásosan villantott meg.

Jeszzenszky Géza testközelből élte meg Budapesten a forradalmat, majd annak vérbe fojtását. A kérdés azokban a napokban, és azóta is sokakban felmerült: cserbenhagyta-e Magyarországot a Nyugat? A volt külügyminiszter és washingtoni nagykövet több évtizedes diplomáciai tapasztalatát is mozgósítja e kényes problémát tárgyaló írásában. Meggyőzően és világosan vezeti le, miért nem siethe-

tett segítségünkre az Egyesült Államok '56-ban. „Sajnos Eisenhower képzelőerő nélküli, óvatoskodó katonája volt, Eden pedig ideggyöngye dandy” – írja Jeszenszky. Hogyha a Nyugat vezetői egy kicsivel több képzelőerővel és szakértelemmel rendelkeznek, számos módot találhattak volna arra, hogy a szovjet kormányra nyomást gyakoroljanak, tehát ha tudatos árulásról nem is beszélhetünk, súlyos mulasztásokról annál inkább.

A kötetet Zinner Tibor tanulmánya zárja, melyben Mindszenty József levelezéséről olvashatunk. A hercegprímást az amerikai elnökök alig méltatták válasza, leveleiben mégis újra és újra „Magyarország megmentését” kérte tőlük. Az írásban Szezezről ugyan nem esik szó, de Zinner gondolatmenete a problémás magyar–amerikai kapcsolatokhoz roppant beszédes adalékot nyújt.

A lábjegyzetelt tanulmányok közül egyetlen írás „lóg ki” szembetűnően, André Farkas „videóemlékezésének” gépelt változata, amelyben kairói kiküldetéséről számol be. A Franciaországban élő magyar újságíró megkapó stílusérzékkel festi le az 1956-os Kairó forró kavalkádját. A fiatal tudósítónak különösen sokkoló élmény lehetett Budapest, és „az ötvenes évek szűrt levegője” után a félig még koloniális Egyiptom tarka és nyüzsgő miliójébe csöppenni. Itt élte át a július 26-án kezdődő szuezi válságot, és a képtelen történetek sokaságát, amelyeket rutinos mesélőhöz méltó szellemességgel tár elénk.

*

A VERITAS Intézet a konferenciakötethez tekintélyes terjedelmű, hazai és külföldi forrásokból származó dokumentumgyűjteményt is kiadott – ebben közölte a kérdéssel kapcsolatos iratokat, amelyekre a tanulmányok szerzői hivatkoznak, és azon felül is, az egészen rövid rejtjeltáviratokig. A két kötet tehát egészet képez, és részletes, áttekinthető tudást nyújthat a szuezi válság és a magyar forradalom összefüggéseiről tájékozódni kívánó olvasónak. A jelen kiadvány szerzői a nemzetközi kapcsolatok és a diplomáciatörténet különböző területeinek kiváló szakértői, tanulmányaikban más-más aspektusból vizsgálják ugyanazon kérdéskört. Mivel elsődleges fókuszban csupán néhány hét eseményei állnak, a füzet mintegy százharminc oldalban olyan részletességgel járja körül a problémát, hogy jóformán eleget tesz a teljesség igényének is.

Dudás Bertalan

„Hát harcba, elvtárs, bátrak vagyunk!” Kiss Dávid: *A Munkásőrség története és előzményei*, Veritas–Magyar Napló Kiadó, 2017.

A Munkásőrség története és előzményei című kötet szerzője, Kiss Dávid vaskos munkával járult hozzá a kommunista múlt egy eddig kevésbé kutatott területének feltárásához. Mint ahogy az lenni szokott az arra érdemes PhD-dolgozatokkal, a doktori címet szerző kutató kiegészíti, monográfiakötetbe rendezi, majd kiadja korábban megvédett szövegét, hogy az immár ne csak a szűkebb szakma, hanem a hétköznapi olvasók számára is elérhető legyen. Mégis, ezen a ponton kerül nehéz helyzetbe minden történész, hiszen nem egyszerű feladat megtalálni a vékony hátramezsgyét a könnyen olvashatóság és a magas fokú szakmaiság kritériumai között.

Ez a monográfia egyértelműen az utóbbi követelményeit tartotta szem előtt: amellet, hogy szerkezete szigorúan kronologikus, szisztematikusságra törekszik, és állításait dokumentumokkal igyekszik igazolni. A törzsszövegben több mint 2300 lábjegyzet található, nem beszélve a mellékletekről, grafikonokról, forrásközlésekről. A lábjegyzetek túltengése mégsem mindig szükségszerű. Bár Kiss Dávidnak rengeteg alaputatást kellett elvégeznie, és hivatkozásainak jelentős többségét a levéltári jelzetek adják, mégis: a legismertebb hazai és külföldi közéleti szereplők életrajzeit meg lehetett volna spórolni, hiszen a történelem iránt érdeklődők már rendelkezhetnek némi tudással e személyekről. A kötet leginkább azoknak hasznos, akik szeretnék részletes – és a lehető legobjektívebb – képet kapni a Munkásőrségről. Így egyfajta kézikönyvként, adattárként is forgatható a munka.

A Munkásőrség történetének feldolgozásában nemcsak az a fontos kérdés, hogy mikor hozták létre és hogyan ért véget, hanem hangsúlyozni kell az előzményeket is, amelyeket összefoglaló fejezet mutat be. A XX. század ugyanis a „párthadseregek” korszaka is volt, s a könyv erénye, hogy ilyen összefüggésekben is elhelyezi a Munkásőrséget.

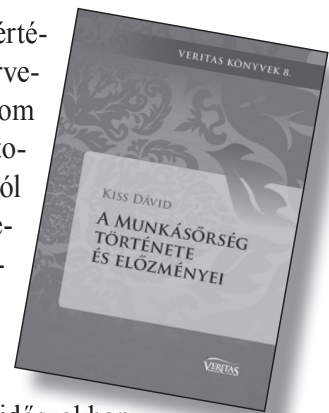
Már a második világháború előtt is számos példát találunk hasonló alakulatokra (magyar és nemzetközi viszonylatban egyaránt) – legyen szó akár nemzeti-szocialista, akár szociáldemokrata vagy kommunista formációkról. Az összehasonlítás tehát lehetséges mind az idő, mind pedig a tér síkján. Az első világhá-

ború tapasztalatai alapján felértékelődött a „háterszág” megszervezésének fontossága, a társadalom mozgósítása – nem csupán katonai, hanem politikai szempontból is. Ebben a versenyben nagy szerepet játszottak a szocialista alapokkal rendelkező mozgalmak. Látni kell, hogy a tömegsajtó és a tömegkommunikáció kialakulása (a két világháború közti időszakban terjedt el a rádiós műsorszolgáltatás), a korszak burjánzó egyesületi és mozgalmi élete, a titkos társaságok működése mellett a különböző pártgárdák létrejötte csupán egyik formája és eszköze volt a társadalom egyes rétegei feletti befolyásért vívott politikai küzdelemnek.

A nemzetközi előképek között ott szerepelt a német *Roter Frontkämpferbund* Ernst Thälmann vezetésével, de említhetnénk a náci *Sturmabteilung*ot, az osztrák *Heimwehr*t és *Republikanischer Schutzbund*ot is, míg 1945 után a csehszlovák *Lidová Milicia* és az NDK *Die Kampfgruppen der Arbeiterklasse* nevű munkásárdái jelentettek mintát.

Magyar viszonylatban az 1919-es – rendőri és csendőri funkciókat betöltő – Vörös Őrséget tekintették a Munkásőrség előzményének, azonban – ahogy Kiss Dávid rámutat – jellegét tekintve inkább a Tanácsköztársaság alatt létrejött gyárőrségekkel, karhatalmi jellegű alakulatokkal lehetne rokonítani. Tanulságos az is, hogy 1945 után a kommunista Rendező Gárda a pártfúzió során magába olvasztotta a Szociáldemokrata Párt hasonló alakulatát. Az 1956-os forradalom és szabadságharcra való „válaszképpen” létrehozott Munkásőrség pedig immár a szürke egyenruhás, géppisztollyal felszerelt milicistákkal kívánta deklarálni, hogy a párt ezentúl akár ilyen módon is készen áll megvédeni politikai rendszerét. Figyelemre méltó és jelképes mozzanat tehát a *kiképzett*, többekévé, majd pedig komoly színvonalon *felfegyverzett párttag* képének megjelenése.

A szilárd, erőszak alkalmazására és elhárítására felkészített, párhú tömeg tehát létrejött. Ha arcot és életutat szeretnénk párosítani a párt fegyveres öreibez, akkor Halas Lajos személyét kell kiemelnünk, aki 1957 és 1962 között töltötte be a Munkásőrség országos parancsnoki tisztségét. Előéletének szálai az 1930-as évek illegális kommunista mozgalmáig és az 1944-es ellenállási mozgalomig nyúlnak vissza.

1945-ben elvégzett egy kéthónapos pártiskolát, emellett katonai tapasztalatokat is szerzett. 1946-tól részt vett a kommunista Rendező Gárda létrehozásában, és vezetői megbízást kapott. Újabb pártiskolai képzések és katonai előmenetele mellett – 1949-ben alezredesi rangra emelkedett – 1951-ig vezette a pártórséget. 1955 decemberétől a Budapesti Hadkiegészítő Parancsnokság élén állt. Munkásőrségi parancsnoksága után 1962-ben vezérőrnagyi ranggal nyugdíjazták, bár nyugdíjazása után különböző vállalatvezetői pozíciókban is dolgozott. 1959 decemberétől póttagként, 1962 és 1966 között rendes tagként tevékenykedett az MSZMP Központi Bizottságában. Vezetése és a megtorlás évei alatt formálódott ki a több tízezer munkásört mozgató testület. Mégis, mintha neve kissé belemosódna a kommunista diktatúrával kapcsolatos emlékezethiányba.

Ide kívánczik a könyv első lapján szereplő „móttó”, amely nem neves írótól, politikustól, vezető munkásörtől származik, hanem egy járókelőtől, akinek a felháborodott megjegyzése bekerült az 1957. március 30-án lezajlott felvonulásról szóló jelentésbe. „De hát mennyien vannak ezek? Mikor lesz már vége ennek? Ez szörnyű, hogy ezek ennyien vannak!” – fakadt ki az ismeretlen.

Valóban úgy tűnt: a Munkásőrség története nem érhet véget, amíg a rendszer áll. A párt „hadserege” kezdetben fegyverrel masírozva, a kollektivizálás idején erőszakosan fellépve, mindvégig tettekeszést tanúsítva, majd a kádári hétköznapokba beleüppedve végigkísérte a korszakot egészen az 1989-1990-es rendszerváltozásig.

A volt munkásörök visszaemlékezéseiben hasonló vonás, hogy a '80-as évek alkonyára egy szinte már joviálisnak maszkírozott, a szabadidő „elütését” és bizonyos kedvezményeket jelentő közösség arculatát jelenítik meg. Ugyanakkor e fegyveres szervezet összeférhetlenségét a demokratikus jogállammal maga az 1989. évi XXX. törvény is kimondja – némi balladai homállyal fedve: „A munkásőrség 1957 februárjában alakult meg és fegyveres testületként működött. A megalakulása óta eltelt időszakban a szervezést kiváltó okok megszűntek. Napjainkban folyamatban van a politikai intézményrendszer átalakítása, a demokratikus jogállam kiépítése. Mindezek alapján már nem indokolt a munkásőrség fenntartása.” Arról azonban szó sincs, hogy a törvény megalkotói nega-

tív értékítéletet formáltak volna a „párthadseregről”. Mintegy dicséret- és elismerésképpen az alábbi mondat is szerepel a szövegben: „A munkásőrség tagjai több mint három évtizeden át becsülettel látták el önként vállalt szolgálatukat.” Vagyis a nyolcvanas évek végi jogalkotók a munkásőrség létét, munkáját az 1989 előtti időszakban szükségesnek látták, a becsülettel, az önkéntes áldozathozattal hozták összefüggésbe. Nem lebecsülendő tény, hogy a rendszerváltozás folyamán tekintettel voltak a munkásörök „érdemeire” – még akkor is, ha ők maguk természetesen nem fogadták kitörő örömmel a szervezet megszüntetését, sőt: azt puccsként élték meg. Ebből is jól látszik, hogy a kommunizmus fenntartását önként és felfegyverzetten szolgálók érzékenysége elsőbbiséget élvezett az áldozatok érzékenységével szemben.

Érdemes megemlíteni, hogy a sok tízezer munkásör között – például 1962 végén több mint 43 000 fő volt az állományban! – nem találjuk ott az MSZMP első számú vezetőit, az idő előrehaladtával pedig a „párthadsereg” olykor vitába is keveredett a felső vezetéssel (jellemzően költségvetési kérdésekben). 1956 után meghatározó volt az a hangulat, hogy kommunisták többet ne járjanak fegyver nélkül; hogy erőt kell demonstrálni, válaszolni kell a „MŰK”-ra, és jelentős számban történtek fegyvelmeztlenségek is. Ám a megfélemlítő felvonulások, az erőszakos „téteszesítés” után a Kádár-korszak későbbi éveiben, 1963-tól a munkásörök „hivatása” is változóban volt, mondhatni „megszelídült”: a rendőrség melletti biztosító szerep, illetve objektumvédelmi feladatok elvégzésére összpontosult. Ugyanakkor a különböző „vészforgatókönyvekben”, elsősorban hátszágvédelmi funkciók kapcsán, a Néphadsereg, illetve a rendőrség mellett komoly feladatok hárultak volna rájuk, egészen a '80-as évekig. Hogy ilyen jellegű és nagyarányú bevetésükre nem került sor, az a történelem alakulásának köszönhető.

Kiss Dávid számos statisztikát és adatot közöl az állomány összetételével kapcsolatban (életkor, nemi megoszlás, foglalkozás, párttagság stb.). Részletesen bemutatja a Munkásőrség átszervezéseit, felszerelését, vagyonat, ingatlanait, és úgyszólván mindent, ami számokkal is leírható – egészen az 1989-es „átadás-átvételig”. Mindezek alapján a kötet egy egész korszak látletének is tekinthető.

Szokolay Domokos

1956 – a szabad élet szinonimája Ország György: *Honvagy egy ős után*, Cserhát Művész Kör, 2017.

Az '56-os forradalom tanulságainak életre keltése – és bevezetése a társadalom mentális csatornáiba – kiemelt feladat. Ez elsősorban nem a szépirodalom dolga, hanem a tudományos kutatásé, de az irodalomnak is részt kell vállalnia belőle.

Ezért is örvendünk Ország György *Honvagy egy ős után* című, a XX. századi magyar szabadságharcnak az irodalom eszközeivel emléket állító regényének. A mű címe egyaránt utal '56 csodájára, egy nemzet olthatatlan szabadságvágyára, és arra a körülményre, hogy a pesti srácok hősiessége akkor a világ legerősebb hadseregével szemben szükségszerűen elbukott. Igaz, a katonai vereséggel egyidejűleg a szabadság és az emberi méltóság magasatos eszméje diadalmaskodott. Egy szabadságszerető kis nép az egész világnak példát mutatott. És ez azért is fontos, mert a szabadság a legfőbb és legemberibb öncél. A történelem a szabadságharcok történeteként is felfogható.

Az író természeti képpel indítja művét, hogy az után fokozatosan bevezesse az olvasót a korabeli történelem forgatagába. Hozzáértéssel jelöli ki az események színhelyeit, szövi a történet szálait, ad keretet a regény sokszínű cselekményének.

Először azt hihetnénk, csupa véletlen, hogy egy korabeli slágerből idéz. Ám a sokat sejtető dalszöveggel már a regény elején érzékeltetni kívánja az események bizonytalan végkifejletét: „Bárhogy lesz, úgy lesz, / A jövőt nem sejtheted.” Személyes holnapjaink és az ország jövőjének alakulása egyaránt kiszámíthatatlan.

A *Honvagy egy ős után* egyszerre dokumentumregény – s mint ilyen, a valóságirodalom része – és szerelmi regény. Egyik sem uralja és nyomja el a másikat: a különböző eseménysorok párhuzamosan futnak, terebélyesednek, illetve tartanak a végkifejlet felé. Éva, a vidéki lány és Gyuri, a fővárosi fiú véletlenszerű ismeretsége fokozatosan tartalommal töltődik, hogy a közös harc hevében később átlényegüljön igazságszerű szerelemmé. Menet közben – a növekvő feszültségek, agyagba döngölések, az emberi méltóság sárba tiprása megannyi esetének ábrázolása révén – mind határozottabban érezhetjük a készülődő forradalom előszelét. Még csak hallomásból értesülünk tiltakozásokról, lázadó csoportok spontán alakulásáról. Ám

a kezdetben amorf, arctalan sokaság egyre duzzad, szerveződik, saját képet kap.

Sokat sejtető, hogy a kisebb-nagyobb egységek egy akaraton vannak. Felhangzanak a legfontosabb jelszavak: „Aki magyar, velünk tart!”; „A szolgasorsot nem tűrjük tovább – demokráciát, függetlenséget, szabadságot akarunk!”; „Ruszkik haza!” A legfontosabb cél a minden egyebet magában foglaló nemzeti függetlenség – voltaképpen a szabad élet. De a követelések listája természetesen újabb elemekkel – például a lengyel–magyar barátság szép gondolatával – bővül.

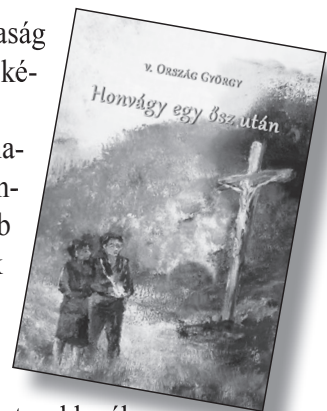
A szabadság elnyerése – mint fennen hirdetett legfőbb gondolat – egyaránt irányul a külső ellenség, a szovjet típusú kommunista totalitarizmus és annak hazai képviselői, a padlást lesöprő Gerő Ernőék, Rákosiék ellen.

Eközben a szubjektív világban, az érzelmek szférájában is érnek, mélyülnek a történések. Éva és Gyuri úgy érzik, hogy egymásra találtak; egyre intenzívebbé váló kölcsönös vonzalmuk gazdagodik, közeledik a kulminációs ponthoz.

Kint tragikumba torkoltnak az események. A Rádiónál eldördülnek a fegyverek. A fő feladat: a fegyveres ellenállás megszervezése, amire a Corvin mozi ígérkezik a legjobb helynek.

Ez már a harci cselekmények ideje. Nincs más lehetőség: szembe kell szegülni a Molochhal! És a pesti srácok „muszáj-Herkulesként” néznek farkasszemet vele. A mindenre elszánt kis csapat visszaveri a támadást: Molotov-koktélokkal semmisíti meg a tankmonstrumokat. Folyik a küzdelem, a szabadságharcosok mindegyike a számára kijelölt poszton tesz eleget feladatának: az egyik őrt áll, a másik a belső ellenséget leleplezi le, és akadnak olyanok is, akik – az ellenség éberségét kijátszva – babakocsin löszert szállítanak. Még csak verbuválni sem kell: egyre nő, dagad a harcosok tábora. A legkülönbözőbb foglalkozású, végzettségű hazafiak jelentkeznek a fegyveres harcra. És milyen lélekemelő: sikert siker követ!

A helyzet egyértelművé válik. Az ávósok a leggaláztosabb tettől sem riadnak vissza: a kenyérért sorba álló békés emberekre lőnek. Saját népükre támadnak. A Rádiónál, a Parlament előtt mézárólják le honfitársaikat. És nemcsak a fővárosban, vidéken is.

A magyar nép közös eszmei, érzelmi és akaratú egységbe tömörül. Az ország minden részéből küldik az ételmet; ki hogy tud, úgy segít. A kommunizmus rendszere nem tudta kioltani a magyar férfiaktól és nőktől az egymás iránti emberséget. Az ország függetlensége, a nemzet szabadsága nem alku tárgya. Az író meggyőzően írja le: kritikus helyzetekben hogyan törnek fel a lelkekből a szebbnél szebb emberi, jellembeli tulajdonságok.

A regényben Tóth Ilonka kedves alakja is megjelenik, aki jóságával, tisztaságával, lelki szépségével, a haza és a szabadság ügye iránti elszántságával valósággal beragyogja környezetét.

Feltétlenül szólnunk kell Gréti néni allegorikus alakjáról is. Az idős zongoratanárnő a magyar társadalom jó értelemben vett polgári elemeit egy személyben képviseli. Az első perctől azonos hullámhosszon mozog a nemzet szabadságáért küzdő fiatal harcosokkal. Érti és érzi e küzdelem minden egyebet maga mögé utasító jelentőségét. Lakása egyszerre az ifjú harcosok kis csoportjának otthona és szervezési központ, ahova fontos hírek futnak be, és ahol komoly taktikai döntések születnek.

A fiatalok sok mindenről értesülnek közben. Értik az oroszok megtévesztő akcióit is, akik fegyverszünetről papolnak, miközben titkon készülődnek a mindent eldöntő ütközetre.

Azzal, hogy az író több szabadságharcost a saját nevével szerepeltet, közelebb hozza az eseményeket az olvasóhoz, meggyőző képet fest a forradalomról és szabadságharcról. Éléményszerűnek hat az is, hogy az események közegébe helyezve mutatja be Mindszenty hercegprímás kiszabadítását Felsőpetényből.

A regény több érdekes epizódja közül most csak egyet emelnék ki. Egyszerre felemelő és megható, ahogy a „corvinisták” előretartott lyukas zászlóval menetelnek egyik bajtársuk temetésének színhelyére, a Ferenciek terére.

Általános érvénnyel megállapítható, hogy a szabadságharcosok még a legnagyobb veszedelmek közepette sem veszítik szem elől a jövőt. Készek akár életük feláldozásával is a magyar szabadság, a haza védelmére, noha egyre világosabb, hogy az ígért nyugati segítség elmarad.

Az egyenlőtlen erők további összecsapása egy adott pillanatban már értelmét veszíti: a további küzdelmek csak növelnék az áldozatok számát. Megszületik a józan felismerés és döntés: fel kell adni a harcot! Keserű kérdésként fogalmazódik meg a sza-

badságharcosokban a szomorú valóság: „Az ellopott gyermekkoruk után még hazájukat is hagyják el? Vajon ki tesz itt igazságot?”

A durva erőszak a szerelmi szálát is elszakítja. Az új életet, a boldog ígéretet szíve alatt hordó Éva harc közben halálos lövést kap. A regénybeli cselekmény ezen a vonalon is lezárul.

A búcsúzások pillanatai következnek. A haza, a szabadság védelmezőiből menekültek lettek. Ezt a legnehezebb megélni. A túlerő győzelme a mi térfelünkön tragédiába torkollik. A szörnyű megtorlások napjai, hónapjai, évei következnek. Nemcsak Magyarországon, hanem például Erdélyben (vagy a Felvidéken) is, ahol sokan veszítik el állásukat vagy kerülnek börtönbe, internálótáborba azért, mert korábban rokonszenvvel fordultak a magyar forradalom felé.

Mindeközben az író azt is érzékelteti, hogy a nemzet egészében gondolkodik: a határon túli magyarokat ugyanúgy a nemzet részének tekinti, mint a Trianon utáni államterület magyarjait. Nincs külön magyarországi magyar – és kisebbségi magyarok: a nemzet egy és oszthatatlan. Ez a regény egyik legmeghatározóbb eszmei üzenete.

A másik pedig az, hogy a vesztes sorsa nem maga az elkerülhetetlen vég!

Mert él a remény az önfeladással szemben. Hiszen sohasem abban reménykedünk, ami van, ami adott, hanem mindig abban, ami még nincs, de vágyjuk, hogy bekövetkezzen. Vagy ellenkezőleg: abban, hogy az, amitől félünk, nem fog bekövetkezni; hogy elmúlik tőlünk ez a keserű pohár. Az embereknek mindig szükségük van a reményre, amelynek valósággá válása részben a külső körülményektől függ, de kell hozzá a személyes hozzájárulás is. Lemondani róla pedig azért nem szabad, mert aki feladja, az önként belenyugszik a vereségbe, akár a végzetesbe is.

Tudatosítsuk magunkban: a nemzetek reményei állandóak, legalábbis hosszú életűek szoktak lenni, bár bizonyos idő elteltével a közösségek egyes tagjaiban kezdetét veheti, veszi is nem egyszer a lemondás, a beletörődés, a meghasonlás. De a tél múltával, a tavasz érkezésekor – új, merész vágyakra gyúlva – mindig felértékelődnek a remények.

A reménykedés nem csodavárás. A teljesülő remények sokszor céltudatos, esetenként jól összehangolt cselekvésen alapulnak. Nem ritkán áldozatot is kell hozni értük. Úgy, ahogy az '56-os magyar forradalom és szabadságharc hősei tették.

Aniszi Kálmán

Aniszi Kálmán (1939, Magyarkakucs, Románia) esszéíró, szerkesztő, egyetemi oktató. 1971-től 1985-ig a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán filozófiát, esztétikát és etikát oktatott. 1985 és 1990 között a Korunk című folyóirat filozófia és társadalomtudományok rovatának szerkesztője volt. 1991–1994 között a budapesti Zrínyi Kiadó felelős szerkesztője. 2000-tól a Kapu című folyóirat könyvszerkesztője, főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Csillagösvényeken* (2015).

Arató György (1955, Veszprém) tanár, kulturális diplomata, kormánytisztviselő. Tanított a szófiai egyetem Magyar Filológiai Tanszékén, 1994–1999 és 2004–2008 között a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatója. Legutóbbi kötete: Sztilijan Csilingirov: *A Kossuth-emigráció Sumenban: adalék a bolgár polgárosulás történetéhez* (fordítás, 2007).

Boros Erika (1946, Brassó) tanár, irodalomtörténész. Brassó megyében volt magyartanár. Később Budapesten a Balassi Bálint Intézetben tanított, illetve az MTA Kisebbségkutató Intézetének kiadványait lektorálta. Kutatási területe: a XIX. századi erdélyi kisváros ábrázolása az erdélyi tárcanovellákban; a francia milió-elmélet hatása Ferenczy Zoltán, Széchy Károly, Dézsi Lajos munkáira.

Both Balázs (1976, Sopron) költő. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. Jelenleg a Soproni Rendőrkapitányságon dolgozik szolgálatparancsnoki beosztásban. Legutóbbi kötete: *Ha nem marad kimondatlan* (versek, 2013).

Csender Levente (1977, Székelyudvarhely) író 1991 óta él Magyarországon. A PPKE magyar-kommunikáció szakán végzett 2005-ben. 2012-ben a Tokaji Írótábor díjában részesült, 2017-ben József Attila-díjban. Legutóbbi kötete: *Örök utca* (novellák, 2017).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Ezeregy nappal* (versek, 2017). Tavaly jelent meg róla Vitéz Ferenc monográfiája *Csontos János, az ezredváltó magyar Dante* címmel.

Dudás Bertalan (1994, Vác) egyetemi hallgató. Tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem–spanyol szakán végezte. Jelenleg ugyanitt történelem mesterképzésre jár, és specializációként örmény tanulmányokat hallgat. Kutatási területe: a XX. századi magyar történetírás, valamint az európai régiókonceptiók historiográfiája.

Gál Sándor (1937, Búcs) József Attila-, Madách Imre-, Berzsenyi- és Magyar Művészetért-díjas, Pulitzer-életműdíjas költő, író, újságíró. A pozsonyi Szabad Földműves szerkesztő-riportere, a kassai Thália Színház dramaturgja, a Hét kelet-szlovákiai riportere, majd a kassai Keleti Napló alapító-főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Kitágult nap* (esszék, jegyzetek, 2015).

Marin Georgiev (1946) bolgár költő, regényíró, esszéista, szerkesztő. Tizenhárom éven keresztül a Bolgár Írószövetség folyóirata, a *Literaturen Forum* főszerkesztője. A bolgár–magyar kulturális kapcsolatok elkötelezett támogatója, a kortárs magyar költészet bolgárra fordítója. Magyar nyelvű kötete: *Se Isten, se ördög* (versek, 2015).

Király Farkas (1971, Kolozsvár) költő, író, műfordító, szerkesztő. 2002 óta él Budapesten. 2004–2011 között a Napút és a Napkút Könyvkiadó szerkesztője. 2010 óta az Ambroozia műfordításrovatának szerkesztője. Bella István-díjas. Legutóbbi kötete: *Szét, nem össze* (versek, 2013).

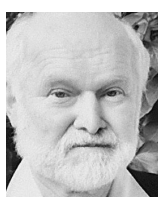
Kiss Adél (1982, Budapest) festő, képzőművész. 2007-ben a Magyar Képzőművészeti Egyetem festő szakán végzett. Pannon-Color- (2003), Art Moments-díjas (2011) és Vásárhelyi Őszi Tárlat-díjas (2012). Legutóbbi kötete: *23 '56-os. '56-os arcképcsarnok* (Oláh Katalin Kingával és Oláh Mátyás Lászlóval közösen, művészeti album, 2017).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) kétszeres József Attila-, Péterfi Vilmos- és Babérkoszorú-díjas, Quasimodo-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, műfordító. A Kilencek tagjaként indult. A bolgár irodalom fordítója. Legutóbbi kötete: *Lombjukat a fák elejtik* (versek, 2014).

Kiss Iván (1949, Budapest) grafikus, rajzfilmrendező. Animációval 1970 óta foglalkozik. Animátorként, majd rendezőként vett részt a Pannónia Filmstúdió munkájában. Az '56-os tárgyú rajzait számos helyen kiállította, legutóbb Budakeszin, 2016 októberében, *56 rajz '56-ról* címmel.

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Érdek és szeretet. Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849* (2016).

Monostori Imre (1945, Tamási) kritikus, irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: *Közéletek* (tanulmányok és kritikák, 2015).

N. Szabó József (1949, Nagybörzsöny) nyugalmazott tanszékvezető, egyetemi tanár, a Nyíregyházi Egyetem professzor emeritusa. Az utóbbi években a második világháború utáni magyar tudományos elitek és a politika viszonyát kutatja. Apáczai Csere János-díjas (2007), 2015-ben pedig kitüntették a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével. Legutóbbi kötete: *A Magyar Kommunista Párt kultúrpolitikája a demokrácia kiépítése idején (1945–46)* (2015).

Oláh Katalin Kinga (1974, Budapest) szobrászművész a Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Mesterei voltak Rétfalvi Sándor, Kó Pál. Munkái Aachenben, Angers-ban, Budapesten, Biatorbágyon, Csöngén, Pécsen, Tokajban, Zsámbékon vannak. Legutóbbi kötete: *'56-os. '56-os arcképcsarnok* (Kiss Adéllal és Oláh Mátyás Lászlóval közösen, művészeti album, 2017).

Oláh Mátyás László (1975, Budapest) festő- és szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Legfontosabb köztéri munkája a *Teiresziasz* (Kossuth téri metróállomás). Többek között NKA alkotói ösztöndíjban (2003, 2004), a Budapesti Őszi Fesztivál köztéri szoborpályázat díjában részesült. Legutóbbi kötete: *'56-os. '56-os arcképcsarnok* (Kiss Adéllal és Oláh Katalin Kingával közösen, művészeti album, 2017).

Oravecz Imre (1943, Szajla) író, költő magyarnémet szakon végzett a debreceni KLTE-n. Ösztöndíjasként, menekültként, egyetemi vendégtanárként hosszabb időszakokat töltött az Egyesült Államokban. Többek között Füst Milán-, Weöres Sándor-, Szépirok Társasága-, Kossuth- és Aegon-díjas. Legutóbbi kötete: *Távozó fa* (versek, 2015).

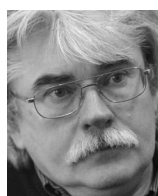
Péntek Imre (szül. Molnár Imre, 1942, Lenti) József Attila- és Radnóti-díjas költő, író. A Kilencetek tagjaként indult. Az ELTE magyar-filozófia szakán végzett. Az Árgus alapító-főszerkesztője, 2003–2016 között a Pannon Tükör főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Emlékpróba* (versek, 2015).

Pusztai Zoltán (1955, Mosonmagyaróvár) költő, képzőművész, dalszövegíró, a győri Xántus János Múzeum munkatársa. Legutóbbi kötete: *Körfolyosó* (2016).

Reisinger Attila (1947, Hegyeshalom) író, a hetvenes évek óta ír prózát. Könyvei történelmi-lélektani regények, valós eseményeket dolgoznak fel. Legutóbbi kötete: *Út nyugatra* (kisregények, 2017).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. 2014-től a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója és a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötete: *Történelem és publicisztika* (2015).

Szokolay Domokos (1989, Békéscsaba) történész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának munkatársa, tudományos kutató.

Tóth Csilla (1973, Miskolc) költő, szerkesztő. A Corvinus-KTI Egyetemen szerzett diplomát. A Dokk világhálós költészeti folyóirat szerkesztője. Brüsszelben él. Versei többek között az Alföld és a Holdkatalan folyóiratokban olvashatók, önálló kötete még nincs.

Tönköl József (1948, Nyögér) költő, újságíró. Népművelés–könyvtár szakos diplomát szerzett. Győrben él. Próza- és verseskötetei mellett karikatúráiból is több válogatás megjelent. Legutóbbi kötete: *Lovak mennyországba* (versek, 2015).

Turczi István (1957, Tata) József Attila-, Eminescu-, Babérkoszorú- és Prima Primissima-díjas költő, író, műfordító. A Parnasszus folyóirat és Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője. A Magyar PEN Club főtákará, a Költők Világkongresszusa alelnöke, az Európai Írók Tanácsa magyar képviselője. Legutóbbi kötete: *A fázisrajzoló átmeneti gyötrelmei* (versek, 2016).

Vasadi Péter (1926, Budapest) József Attila-, Kossuth-, Füst Milán-, Arany János-, Stephanus- és Déry Tibor-díjas költő, író, esszéista. A Nemzet Művésze. Közgazdasági munkakörben, majd újságíróként dolgozott. 1967-től az Új Ember és a Vigília munkatársa. Legutóbbi kötete: *Sokan vagyok* (esszék, 2014).

Vári Fábián László (1951, Tiszaújlak) költő, műfordító, folklorista. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának elnöke és az Együtt című folyóirat főszerkesztője. Többek között József Attila- (2003), Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2004), a Salvatore Quasimodo-életműdíj (2015) és a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2011) kitüntetettje. Legutóbbi kötete: *Ereimben az idő* (versek, 2015).

Wittner Mária (1937, Budapest) politikus, országgyűlési képviselő. Harcolt az 1956-os forradalomban. A Kádár-rendszer bukása óta számos 1956-os szervezet munkájában vett részt. 2006–2014 között a Fidesz képviselője volt. Kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjével (1991), és Szent István-díjban (2006) részesült. Legutóbbi kötete: *Hűség mindhalálig. Wittner Mária és Bene Éva beszélgetése* (2014).

Zalán Tibor (1954, Szolnok) József Attila-, Radnóti-, Graves-, clevelandi József Attila-, Madách-, kétszeres Csokonai-, Szép Ernő-, Nagy Gáspár- és Mészöly Miklós-díjas, Quasimodo-emlékdíjas költő, író, dramaturg. A Kortárs, a chicagói Szivárvány, az Iskolakultúra, a Kelet, a Várucca és a Magyar Teátrum szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Háry – A rettentő magyar vitéz* (mesekönyv, 2017).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Lengyel kultúrkincsek. Fejezetek a lengyel-magyar barátság évezredéből* (esszék, 2016).